

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РОЙКО АНДРІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 340.15(477)+343.2(47+57):323.28

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ
УЧАСНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ
1929–СЕР. 1950-Х РР.
(НА ПРИКЛАДІ ЧЛЕНІВ ОУН ТА УПА)

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Андрій РОЙКО

Науковий керівник: РУДИЙ НАЗАР ЯРОСЛАВОВИЧ, кандидат юридичних наук, доцент

Львів - 2026

АНОТАЦІЯ

Ройко А.І. Організаційно-правове забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху 1929–сер.1950-х років (на прикладі членів ОУН та УПА). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право. – Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Львів, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному теоретико-правовому та історико-правовому дослідженню процесів реабілітації учасників українського націоналістичного руху, зокрема членів Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії, у контексті протистояння радянському тоталітарному режиму та подальшого розвитку реабілітаційних процедур у незалежній Україні.

Актуальність теми зумовлена низкою взаємопов'язаних історико-правових, соціально-політичних і правозастосовних чинників. Насамперед вона визначається значними масштабами політичних репресій щодо учасників українського національно-визвольного руху, а також відсутністю належного завершення процесів їх правової реабілітації. Значна частина репресованих осіб та їхніх нащадків не отримала повного відновлення прав, зокрема компенсаційних і реституційних, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

У період існування СРСР повноцінна правова реабілітація фактично не здійснювалася, а застосовувалися переважно інститути амністії та помилування, які не передбачали визнання незаконності репресій і не забезпечували відновлення порушених прав. Лише з прийняттям Закону про реабілітацію у 1991 році започатковано формування реабілітації як самостійного правового інституту.

Водночас питання організаційно-правового забезпечення реабілітації, зокрема процедур її здійснення, діяльності уповноважених органів та

механізмів перегляду рішень, не отримали належного комплексного наукового осмислення, що свідчить про відсутність цілісних концептуальних підходів до їх системного дослідження.

Важливим чинником актуальності є наявність у кримінальних справах щодо членів ОУН та УПА випадків формального визначення сукупності доказів без урахування способів їх отримання, зокрема із застосуванням насильства та тортур, що зумовлює необхідність їх повторного правового аналізу відповідно до сучасних стандартів доказування.

Актуальність також посилюється зовнішньополітичним та інформаційним контекстом, зокрема протидією російським інформаційно-пропагандистським впливам, що зумовлює потребу у формуванні належної правової оцінки діяльності ОУН та УПА, підтвердженої судовою практикою.

Водночас слід враховувати міжнародний аспект проблеми, зокрема позицію окремих держав, де діяльність ОУН та УПА має суперечливу оцінку, що зумовлює необхідність вироблення виважених правових аргументів на основі результатів проведених реабілітаційних процедур.

Додатковим чинником актуальності є наявність системних недоліків у правозастосовній практиці, зокрема формалізованого підходу до оцінки сукупності доказів, вибіркового застосування критеріїв реабілітації, обмеження судового контролю, закритості реабілітаційних процедур та недосконалості компенсаційних механізмів, що зумовлює необхідність їх подальшого вдосконалення.

Крім того, визнання ОУН та УПА борцями за незалежність України обумовлює необхідність перегляду підстав реабілітації як щодо раніше реабілітованих осіб, так і відмовних висновків із урахуванням сучасних підходів до правової оцінки їхньої діяльності, зокрема в умовах протидії російській агресії.

Мета дисертації полягає у комплексному історико-правовому дослідженні реабілітації членів ОУН та УПА, що передбачає аналіз сучасного

стану наукової розробки проблеми, джерельної бази та міжнародного досвіду політичних реабілітацій, відтворення етапів і особливостей її здійснення в СРСР і незалежній Україні, дослідження алгоритмів реалізації та рівня дотримання законодавства попередніх років, встановлення суб'єктивних чинників впливу на прийняття рішень, а також виявлення системних недоліків і неузгодженостей реабілітаційного процесу з обґрунтуванням необхідності його завершення.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечили комплексний історико-правовий аналіз реабілітації жертв політичних репресій. Використано діалектичний, хронологічний, системно-структурний методи, а також методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції. Серед спеціально-юридичних застосовано історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний методи та метод тлумачення правових норм.

Прийнятий у 1991 році Закон про реабілітацію у цілому відповідав вимогам забезпечення та захисту прав громадян і був спрямований на формування багаторівневого механізму перегляду рішень репресивних органів. Його положення передбачали комплексну, багатоетапну та багатофакторну перевірку обґрунтованості таких рішень, яка включала можливість їх перегляду в порядку нагляду та за нововиявленими обставинами, застосування судового контролю, а також реалізацію права заінтересованих осіб на оскарження. У межах цієї моделі була закладена трискладова система встановлення наявності або відсутності підстав для реабілітації відповідно до вимог ст. 2 Закону, що здійснювалася через послідовну участь органів Служби безпеки України, прокуратури та суду і мала забезпечити всебічність, повноту та об'єктивність прийнятих рішень.

Разом з тим зазначена модель передбачала неможливість реабілітації осіб, які вчинили злочини проти людяності, зокрема пов'язані з масовими

вбивствами, репресіями цивільного населення та іншими грубими порушеннями основоположних прав і свобод людини (перелік ст. 2 Закону про реабілітацію). У зв'язку з цим, під час розгляду відповідних справ законодавством встановлювався обов'язок здійснення детального та всебічного аналізу сукупності доказів, які підтверджують або спростовують причетність особи до вчинення таких діянь, із урахуванням обставин їх отримання та відповідності принципам законності й справедливості. Це свідчило про орієнтацію законодавця на дотримання високих стандартів захисту прав людини, спрямованих на відновлення прав незаконно засуджених із урахуванням критичної оцінки допустимості та законності отримання доказів.

Водночас практична реалізація Закону про реабілітацію супроводжувалася процесуальними труднощами, зокрема відсутністю чіткого порядку судового розгляду відмовних висновків і необхідних змін до процесуальних нормативних актів. З метою часткового усунення цих прогалин на початку 1994 року було прийнято постанову Верховної Ради України про тлумачення Закону про реабілітацію, яка, попри це, фактично змінила процедуру перегляду рішень, виключивши суд із обов'язкової ланки та передбачивши його залучення лише за ініціативою особи.

Такий підхід не лише не відповідав базовим принципам права, але й в умовах низького рівня правової обізнаності населення та відсутності належного інституційного забезпечення правової допомоги суттєво звужував гарантії ефективного захисту прав заінтересованих осіб. При цьому процес реабілітації відбувався у закритому режимі, а матеріали проваджень до 2012 року здебільшого мали гриф секретності.

Крім того, істотний вплив на якість здійснення реабілітаційних процедур мав кадровий склад органів, уповноважених на їх проведення, та рівень професійної компетентності відповідних працівників. У 1991–2000 роках за умов значного навантаження (понад 10 тисяч справ щорічно) до цієї діяльності залучалися позаштатні працівники, серед яких були особи без

належного практичного досвіду, а також колишні працівники правоохоронних, у тому числі репресивних, органів, що негативно позначалося на об'єктивності та якості прийнятих рішень. За таких умов норми права щодо визначення допустимості та належної оцінки сукупності доказів, а також встановлення вини у вчиненні злочинів, передбачених ст. 2 Закону про реабілітацію, застосовувалися не в повному обсязі, що призводило до прийняття необґрунтованих висновків.

Окремою проблемою правозастосовної практики було неповідомлення осіб, щодо яких проводилася перевірка з питань реабілітації чи їхніх родичів про прийняті рішення, що позбавляло їх можливості реалізувати право на оскарження або отримання передбачених законом пільг. Така бездіяльність свідчить про неналежне виконання державою своїх обов'язків, що призводило до істотної шкоди та є підставою для її відшкодування відповідно до практики Європейського суду з прав людини.

З прийняттям нової редакції Закону про реабілітацію та переходом до комісійної моделі актуалізувалися проблеми належної оцінки сукупності доказів і незавершеності процесу реабілітації, зокрема щодо повідомлення про результати розгляду справ, що зумовлює необхідність їх комплексного наукового осмислення, оскільки фактично розпочаті раніше процедури не були завершені, а механізм їх завершення не передбачений у перехідних положеннях законодавства.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним історико-правовим дослідженням організаційно-правового забезпечення реабілітації учасників ОУН та УПА, здійсненим на основі значної архівної бази матеріалів Військової прокуратури ПрикВО/Військової прокуратури Західного регіону України, що дало змогу визначити етапи реабілітації, їх недоліки та причини невдач у відновленні історичної справедливості.

Уперше введено до наукового обігу значний масив архівних матеріалів реабілітаційних проваджень 1990-х років; запропоновано концепцію трьохетапного процесу реабілітації учасників ОУН та УПА; визначено відмінності підходів до реабілітації у період пізнього СРСР та в незалежній Україні; здійснено комплексний аналіз процесу реабілітації у 1991–2018 роках; виявлено системні відхилення між нормативною моделлю та правозастосовною практикою; обґрунтовано вплив кадрового складу на результати реабілітації; запропоновано застосування компаративістського підходу до правової оцінки дій національно-визвольного руху; доведено необхідність завершення процесу реабілітації шляхом перегляду відмовних рішень.

Удосконалено наукові підходи до обґрунтування необхідності вдосконалення законодавства про реабілітацію, а також знання про організаційно-правові чинники амністій і реабілітацій, крім того набули подальшого розвитку дослідження радянських амністій 1950-х років, початкового етапу реабілітації кінця 1980-х років, а також ознак геноцидної політики у репресіях радянського тоталітарного режиму.

Узагальнення отриманих результатів обґрунтовує необхідність завершення процедури реабілітації шляхом системного перегляду раніше прийнятих рішень із урахуванням виявлених недоліків правозастосовної практики та сучасних стандартів доказування, що може бути використано для вдосконалення законодавства і практики перегляду реабілітаційних справ.

Ключові слова: учасники українського націоналістичного руху, тоталітарний режим, політичні репресії, Організація Українських Націоналістів (ОУН), Українська Повстанська Армія (УПА), карально-репресивна політика, політичні в'язні, амністія, реабілітація, реституція, законодавча основа реабілітації, органи прокуратури, злочини проти людяності, воєнні злочини, радянська репресивна система.

ABSTRACT

Andriy Royko Organizational and Legal Support for the Rehabilitation of Participants in the Ukrainian National Movement of 1929–Mid-1950s (on the Example of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army). *Manuscript rights reserved.*

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in specialty 081 – Law. Lviv State University of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive theoretical-legal and historical-legal study of the processes of rehabilitation of the participants of the Ukrainian nationalist movement, in particular, members of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA), in the context of their resistance to the Stalinist totalitarian regime and the subsequent development of rehabilitation procedures in independent Ukraine.

The relevance of the research topic is determined by a set of interrelated historical-legal, socio-political, and law enforcement factors. First of all, it is determined by the large-scale political repressions against participants of the Ukrainian national liberation movement, as well as the lack of proper completion of their legal rehabilitation processes. A significant number of repressed persons and their descendants have not received full restoration of their rights, including compensation and restitution, which necessitates further improvement of the legal framework in this area.

During the existence of the USSR, full legal rehabilitation was not actually carried out; instead, amnesty and pardon were predominantly applied, which did not provide for the recognition of the illegality of repressions and did not ensure the restoration of violated rights. Only with the adoption of the Law on Rehabilitation in 1991 was the establishment of rehabilitation as an independent legal institution initiated.

At the same time, the issues of organizational and legal support for rehabilitation, including its procedures, the activities of authorized bodies, and mechanisms for reviewing decisions, have not received comprehensive scientific elaboration, which indicates the absence of holistic conceptual approaches to their systematic study.

An important factor of relevance is the presence in criminal cases against members of the OUN and UPA of instances of formal assessment of the totality of evidence without taking into account the methods of its obtaining, including the use of violence and torture, which necessitates their legal re-evaluation in accordance with modern standards of proof.

The relevance is also reinforced by the international and information context, in particular the need to counter Russian propaganda influences aimed at discrediting rehabilitation processes in Ukraine, which necessitates the formation of a proper legal assessment of the activities of the OUN and UPA, supported by judicial practice.

At the same time, the international dimension of the problem should be taken into account, in particular the positions of certain states where the activities of the OUN and UPA are assessed controversially, which requires the development of well-reasoned legal arguments based on the results of rehabilitation procedures.

An additional factor of relevance is the presence of systemic deficiencies in law enforcement practice, including a formalized approach to assessing the totality of evidence, selective application of rehabilitation criteria, limitation of judicial control, the closed nature of rehabilitation procedures, and deficiencies of compensation mechanisms, which necessitates their further improvement.

Moreover, the recognition of the OUN and UPA as fighters for Ukraine's independence necessitates the reconsideration of the grounds for rehabilitation both with regard to previously rehabilitated persons and refusal decisions, taking into account modern approaches to the legal assessment of their activities, particularly in the context of countering Russian aggression.

The purpose of the dissertation is to conduct a comprehensive historical and legal study of the rehabilitation of members of the OUN and UPA, which includes an analysis of the current state of scientific research on the problem, the source base and international experience of political rehabilitation, the reconstruction of the stages and features of its implementation in the USSR and independent Ukraine, the analysis of procedural mechanisms and the level of compliance with legislation, the identification of subjective factors influencing decision-making, as well as the identification of systemic deficiencies and inconsistencies in the rehabilitation process with the substantiation of the need for its completion.

The methodological basis of the research consists of a set of general philosophical, general scientific, and special legal methods, which ensured a comprehensive historical and legal analysis of the rehabilitation of victims of political repression. The dialectical, chronological, and system-structural methods were used, as well as methods of analysis and synthesis, induction and deduction. Among the special legal methods, the historical-legal, formal-legal, comparative-legal, and logical-legal methods, as well as the method of interpretation of legal norms, were applied.

The Law on Rehabilitation adopted in 1991 generally met the requirements for ensuring and protecting citizens' rights and was aimed at forming a multi-level mechanism for reviewing decisions of repressive bodies. Its provisions provided for a comprehensive, multi-stage, and multi-factor verification of the validity of such decisions, including the possibility of their review under supervisory procedures and newly discovered circumstances, the application of judicial control, and the right of interested persons to appeal. Within this model, a three-component system for determining the presence or absence of grounds for rehabilitation in accordance with Article 2 of the Law was established, involving the sequential participation of the Security Service of Ukraine, Prosecutor's Office, and the court, aimed at ensuring the comprehensiveness, completeness, and objectivity of decisions.

At the same time, this model provided for the prevention of the rehabilitation of persons who committed crimes against humanity, including those related to mass killings, repression of civilians, and other serious violations of fundamental human rights. In this regard, the legislation established an obligation, during the consideration of relevant cases, to conduct a thorough and comprehensive analysis of the totality of evidence confirming or refuting a person's involvement in the commission of such acts, taking into account the circumstances under which the evidence was obtained and its compliance with the principles of legality and justice. This indicated the legislature's orientation toward adherence to high standards of human rights protection aimed at restoring the rights of persons unlawfully convicted, with due regard to a critical assessment of the admissibility and lawfulness of the evidence obtained.

However, the practical implementation of the Law on Rehabilitation was accompanied by procedural difficulties, including the lack of a clear procedure for judicial review of refusal decisions and the absence of necessary amendments to procedural legislation. In order to partially eliminate these gaps, a resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine on the interpretation of the Law on Rehabilitation was adopted in 1994, which, however, in practice changed the review procedure by excluding the court from the mandatory mechanism and providing for its involvement only at the initiative of the individual.

Such an approach did not only fail to comply with the fundamental principles of law but also significantly limited the guarantees of effective protection of rights, especially in conditions of a low level of legal awareness and a lack of proper access to legal aid. Moreover, rehabilitation processes were conducted in a closed manner, and the relevant materials remained classified until 2012.

The quality of rehabilitation procedures was also significantly affected by the personnel composition of the authorized bodies and the level of professional competence of their staff. In 1991–2000, under conditions of excessive workload (more than 10,000 cases annually), temporary and external personnel were involved,

including individuals without sufficient practical experience, as well as former employees of law enforcement, including repressive bodies, which negatively affected the objectivity and quality of decisions. Under such conditions, legal norms regarding the admissibility and proper assessment of the totality of evidence, as well as the establishment of guilt under Article 2 of the Law on Rehabilitation, were not fully applied, which led to unjustified conclusions.

Another problem of law enforcement practice was the failure to notify individuals subject to rehabilitation review or their relatives of the decisions taken, which deprived them of the opportunity to exercise their right to appeal and to receive the benefits provided by law. Such inaction constitutes improper performance of state obligations, causing significant harm and may constitute grounds for state liability in accordance with the practice of the European Court of Human Rights.

With the adoption of a new version of the Law on Rehabilitation and the transition to a commission-based model, the problems related to the independent assessment of the totality of evidence and the incompleteness of rehabilitation procedures were not resolved but were further exacerbated, as previously initiated cases were not completed and no mechanism for their completion was provided in the transitional provisions.

The scientific novelty of the research lies in the fact that the dissertation constitutes the first comprehensive historical and legal study of the organizational and legal support for the rehabilitation of members of the OUN and UPA, based on an extensive archival source base, which made it possible to identify the stages of rehabilitation, their deficiencies, and the causes of failures in restoring historical justice.

For the first time, a significant body of archival materials of rehabilitation proceedings from the 1990s has been introduced into scientific circulation; a three-stage model of rehabilitation has been proposed; differences in approaches to rehabilitation in the late Soviet period and in independent Ukraine have been identified; a comprehensive analysis of the rehabilitation process in 1991–2018 has

been carried out; systemic discrepancies between the legal model and law enforcement practice have been revealed; the influence of personnel composition on rehabilitation outcomes has been substantiated; the use of a comparative approach for the legal qualification of actions of national liberation movements has been proposed; and the necessity of completing the rehabilitation process through systematic review of refusal decisions has been substantiated.

Scientific approaches to substantiating the need to improve rehabilitation legislation, as well as knowledge about organizational and legal factors of amnesties and rehabilitation, have been further developed. In addition, research on Soviet amnesties of the 1950s, the initial stage of rehabilitation in the late 1980s, and the characteristics of genocidal policy in the repressions of the Stalinist totalitarian regime have been further advanced.

The generalization of the obtained results substantiates the necessity of completing the rehabilitation procedure through a systematic review of previously adopted decisions, taking into account identified deficiencies in law enforcement practice and modern standards of proof, which may be used to improve legislation and the practice of reviewing rehabilitation cases.

Keywords: participants of the Ukrainian nationalist movement, totalitarian regime, political repression, Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Ukrainian Insurgent Army (UPA), punitive-repressive policy, political prisoners, amnesty, rehabilitation, restitution, legal framework of rehabilitation, prosecutorial authorities, crimes against humanity, war crimes, Soviet repressive system.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА,

*у яких опубліковані основні наукові результати відповідно до постанови
Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44:*

1. Ройко А. І. Кадровий склад відділів реабілітації жертв політичних репресій Військової прокуратури ПрикВО / Військової прокуратури Західного регіону України // *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17821091>. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/463> (дата звернення: 12.01.2026)
2. Ройко А. І. Реабілітація учасників ОУН–УПА після проголошення незалежності України у 1991 році. *Держава та регіони*. 2025. № 3 (88). С. 289–296. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.40>
3. Ройко А.І. Між формальним визнанням і фактичною реалізацією: проблема процедурної незавершеності реабілітації проведеної у період 1991–2018 років. *Право і суспільство*. 2025. № 4. Т. 2. С. 300–307. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.42>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ройко А.І. Роль менеджерів з безпеки в роботі правоохоронних органів на прикладі реабілітації воїнів ОУН та УПА. *Інновінг сучасних трендів у менеджменті безпеки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Львів, 26 трав. 2023 р.). Львів: Львівський держ. ун-т безпеки життєдіяльності, 2023. С. 70–71.
2. Ройко А. І. Особливості реабілітації окремих категорій громадян, які брали участь у протидії окупації. *Виклики воєнного часу: зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики»* (Київ, 6 лип. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 96–98.
3. Ройко А.І. Ера милосердя та перша хвиля реабілітації політичних в'язнів (1945 – сер. 1950-х рр.): кейс ОУН–УПА (на матеріалах військової прокуратури Західного регіону). *Актуальні питання історії держави і права*

та виклики сучасності: матеріали XVI Всеукр. наук. конф. (Львів, 6 груд. 2024 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2024. С. 78–83.

4. Ройко А.І. Організація процесу реабілітації учасників українського націоналістичного руху в органах прокуратури. *Інновінг сучасних трендів у менеджменті безпеки: національна безпека та оборона матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Львів, 23 трав. 2025 р.). Львів: Львівський держ. ун-т безпеки життєдіяльності, 2025. С. 339–345.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОУН ТА УПА.....	31
1.1. Понятійно-теоретичні категорії дослідження.....	31
1.2. Стан наукової розробки проблеми.....	42
1.3. Джерельна база та методологія дослідження.....	52
Висновки до розділу 1.	60
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОУН ТА УПА: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА ВНУТРІШНЬО-ПРАВОВИЙ ВИМІРИ.....	62
2.1. Світовий досвід здійснення помилування, амністії та реабілітації учасників націоналістичних (повстанських) рухів: історична ретроспектива та сучасність.....	62
2.2. Окупаційні тоталітарні режими у протистоянні ОУН та УПА: правова регламентація діяльності. Порухення та ексцеси.....	68
2.3. Діяльність ОУН та УПА в контексті природного права громадян на опір тиранії (порівняльно-правова характеристика)	81
2.4. Установчі документи ОУН та УПА, як правова основа діяльності українського націоналістичного руху. Їх відповідність зарубіжним історичним аналогам. Методи та способи боротьби.....	85
Висновки до розділу 2.....	90
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОУН ТА УПА.....	91
3.1. Процеси помилування, амністії та подальшої реабілітації учасників ОУН та УПА в післясталінському СРСР (1953–1991 рр.) та в незалежній Україні по теперішній час.....	91

3.1.1. Реабілітація учасників ОУН–УПА в радянський період (1953–1991 рр.).....	91
3.1.2. Реабілітаційні процеси в незалежній Україні до Революції Гідності (1991–2014 рр.), на прикладі реабілітаційної роботи ВП ПрикВО та ВПЗРУ.....	104
3.1.3. Реабілітація в Україні після Революції Гідності по теперішній час.....	130
3.2. Проблеми та неузгодженості реабілітаційного процесу (на прикладі Військової прокуратури ПрикВО та Військової прокуратури Західного регіону України).....	136
3.3. Організаційно-правові аспекти розгляду реабілітаційних справ учасників ОУН та УПА в умовах незалежності України.....	158
3.4. Вдосконалення організаційного-правового механізму реабілітації учасників ОУН та УПА з метою завершення процесу реабілітації.....	169
Висновки до розділу 3.....	182
ВИСНОВКИ.....	185
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	193
ДОДАТКИ.....	252

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АБВЕР	Орган військової розвідки і контррозвідки нацистської Німеччини
АК	Армія Крайова
АНК	Африканський національний конгрес
ВКП(б)	Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ВМП	Вища міра покарання
ВП	Військова прокуратура
ВПЗРУ	Військова прокуратура Західного регіону України
ВО ПрикВО	Військова прокуратура Прикарпатського військового округу
ВТТ	Виправно-трудова табори
ГДА СБУ	Галузевий державний архів Служби безпеки України
ГЛ	Гвардія Людова
ДКБ	Державний комітет безпеки
КДБ	Комітет державної безпеки
КП(б)У	Комуністична партія (більшовиків) України
КК РРФСР	Кримінальний кодекс Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки
КК УРСР	Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МДБ	Міністерство державної безпеки
НКВС	Народний комісаріат внутрішніх справ
НКДБ	Народний комісаріат державної безпеки
ОУН	Організація Українських націоналістів
ОУН–УПА	Організація Українських націоналістів та Українська повстанська армія
РП	Республіка Польща

РСЧА	Робітничо-селянська Червона армія
РФ	Російська Федерація
СБУ	Служба безпеки України
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ТОТ	Тимчасово окуповані території
УВО	Українська Військова Організація
УГВР	Українська Головна Визвольна Рада
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
УПА	Українська повстанська армія
ЦК КП(б)У	Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України
ЧССР	Чехословацька Соціалістична Республіка
ХПП	Хорватська Партія Права
NFL	Irish National Liberation Front (Ірландський національний фронт визволення)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Обумовлена низкою факторів. По-перше, значними масштабами політичних репресій, спрямованих проти учасників українського національно-визвольного руху та населення західних областей України. За оцінками останнього головнокомандувача УПА Василя Кука, з 1944 по 1953 роки в західних областях України було репресовано понад 500 тисяч осіб, арештовано більше 134 тисяч, вбито близько 153 тисяч, вислано в межах УРСР більше 330 тисяч осіб [447, с. 47–48]. Водночас значна частина репресованих осіб не отримала належного юридичного підтвердження реабілітації та відновлення порушених майнових прав. У зв'язку з цим українське суспільство обґрунтовано очікує від держави належного правового врегулювання процедур реабілітації та відновлення історичної справедливості.

По-друге, у кримінальних справах щодо членів ОУН та УПА зафіксовано випадки формального визначення сукупності доказів, на підставі яких їм інкримінували загальнокримінальні злочини, злочини проти людяності або порушення законів і звичаїв війни. Нерідко не враховувалися обставини отримання доказів, зокрема застосування насильства та тортур під час досудового слідства, що підтверджено науковими дослідженнями. Це зумовлює необхідність повторного правового аналізу таких матеріалів із урахуванням сучасних стандартів доказування.

По-третє, відновлення історичної справедливості щодо учасників ОУН та УПА зустрічає опір з боку Російської Федерації та її інформаційно-пропагандистських кампаній, спрямованих на формування негативного міжнародного резонансу щодо процесів реабілітації в Україні. У російському інформаційному просторі поширюються звинувачення України у так званій «геноцидальній русофобії», пов'язаній з реабілітацією борців за незалежність, зокрема членів ОУН та УПА. За таких умов важливим є формування належної правової оцінки їхньої діяльності, підтвердженої судовими рішеннями. Водночас встановлення фактів реабілітації та повідомлення спадкоємців

репресованих осіб, які залишилися проживати на території Російської Федерації, може сприяти відновленню їхнього зв'язку з Україною та усвідомленню власної української ідентичності.

По-четверте, належить враховувати позицію сусідніх держав, на території яких у різні періоди діяли формування ОУН та УПА, зокрема Республіки Польща, Словаччини та Румунії, де їхня діяльність нерідко отримує критичну оцінку та має політичний резонанс. За таких умов важливим є вироблення виважених політико-правових аргументів для діалогу з цими державами, спираючись на результати реабілітаційних процедур та судові рішення.

По-п'яте, перші етапи реабілітації залишили значну кількість невдоволених осіб, чиє майно було конфісковане радянською владою, оскільки передбачені законодавством компенсації були неспівмірними із заподіяною матеріальною та моральною шкодою. Це зумовлює необхідність перегляду компенсаційних виплат та опрацювання механізмів міжнародно-правового відшкодування шкоди, завданої незаконними діями карально-репресивних органів радянської держави.

По-шосте, російська агресія проти України спричинила еволюцію суспільної свідомості та переоцінку діяльності українського національно-визвольного руху. ОУН та УПА отримали юридичну оцінку як борці за незалежність України у XX столітті, що зумовлює потребу у додатковому правовому аналізі рішень про відмову в реабілітації. У цьому контексті диверсії та збройний опір владним структурам СРСР можуть отримувати іншу кримінально-правову оцінку в межах національно-визвольної боротьби, за умови неприпустимості виправдання воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Нарешті, по-сьоме, питання правової оцінки діяльності українського Руху Опору на тимчасово окупованих територіях, зокрема юридичної кваліфікації диверсій та збройного опору окупаційним силам і колабораційним

структурам, що потребує аналізу з урахуванням історико-правового досвіду діяльності ОУН та УПА в умовах радянського окупаційного режиму. Щодо цього визнання реабілітації учасників ОУН та УПА і легітимності їхньої боротьби проти окупаційної влади узгоджується із сучасною практикою збройного спротиву України російській агресії, який здійснюється в межах національного та міжнародного права.

Отже, наведені фактори зумовлюють актуальність комплексного історико-правового дослідження організаційно-правового забезпечення реабілітації учасників українського національно-визвольного руху, зокрема членів ОУН та УПА.

Ступінь розробленості теми дослідження. Проаналізовано ступінь наукової розробленості проблематики правової природи та реалізації права учасників ОУН та УПА на реабілітацію, що частково відображено у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників з історії держави і права, кримінального, кримінально-процесуального та міжнародного права. Водночас встановлено відсутність комплексного дослідження відповідності практики реабілітації вимогам законодавства, а також належного наукового осмислення помилок, допущених суб'єктами реабілітації під час застосування Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (1991–2018 рр.). Недостатньо розробленими залишаються питання дотримання процесуальних гарантій, забезпечення судового контролю та відшкодування шкоди, що зумовлює потребу подальшого вдосконалення організаційно-правового механізму реабілітації.

Теоретичну основу дисертації склали праці із загальної історії та історії права, політології, кримінології, кримінального права та кримінального процесу, філософії та філософії права науковців: Адамовського В.І., Амонса А.І., Андрухів І.О., Барана В.К., Токарського В.В., Безлепкіна Б.Т., Біласа І.Г., Бойка О., Борисової Ю.С., Голубєвої А.В., Бугая М.Ф., Васил'єва В.Ю., Винниченка І.І., Вітошинського Й.Б., Вронської Т.В., Гринюка В.О.,

Дем'янчука Т., Дмитрієва А.І., Муравйова В.Д., Дьоміна Ю., Жив'юка А., Земскова В., Ільюшина І., Киричука Ю., Колодія А.М., Костюка Г., Кульчицького С.В., Курилишина К., Ленартовича О., Лук'янюка В., Макарчука В.С., Мамонтова І.О., Місінкевич Л.Л., Настюка М.І., Пагір'я О., Папакіна Г.В., Платонові Н.В., Подкура Р.Ю., Поліковського М.Ф., Полякової М.Ф., Потильчака Б.О., Проць О.Є., Копельців-Левицької Є.Д., Рожкової Л.І., Рубльова О.С., Русначенка А., Сергійчука В.І., Стасюка О.Й., Тація В.Я., Терлюка І.Я., Тимченка С.М., Толстова С., Тронька П.Т., Ченцова В.В., Тertiшника В.М., Шаповала Ю.І., Шевельова Ю., Шитюка М.М. та ін.

Зарубіжна наукова думка з питань реабілітації політичних репресованих загалом та учасників Руху Опору зокрема подана у працях таких учених: Соломона П., (США), Сэмюелс Р., (Ізраїль), Berman H., Dmytryshyn V., Openheim S., Shapiro J., Sharlet R. та ін..

Для розв'язання завдань дисертаційної роботи широко використано матеріали (архівні документи) військової прокуратури ПрикВО/Військової прокуратури Західного регіону України (загалом 206 документів), які уводяться в науковий обіг уперше.

Нормативну базу дослідження склали міжнародні нормативно-правові документи у сфері реабілітації учасників національних рухів, Конституція України, закони та інші нормативні акти України в досліджуваній сфері. Емпіричною основою розвідки є статистично-довідкові матеріали з теми дослідження, узагальнені дані судової практики, діяльності органів державної влади, публікації в засобах масової інформації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами. Дисертація виконана відповідно до Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. №

710-р у редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р), Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.04.2024 № 476 та з урахуванням Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940), в межах теми державної реєстрації «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0125U002574) кафедри теорії, історії та конституційного права Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ 28.10.2021 року (протокол № 3).

У дисертації розроблено теоретико-юридичне підґрунтя для формування і розвитку законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів концептуального характеру, зокрема для ініціювання міжнародно-правових вимог щодо відшкодування шкоди, завданої суб'єктами репресій чи їхнім правонаступникам.

Мета дисертації полягає у формулюванні цілісної та прагматичної історико-правової концепції, теоретичних засад та безпосередньої практики реабілітації членів ОУН та УПА, як учасників українського націоналістичного руху опору радянській тоталітарній державі, здійснюваної в СРСР та незалежній Україні до та після Революції гідності – для виявлення системних недоліків і упущень у реабілітаційному процесі та вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо їх усунення.

Для досягнення вказаної мети було визначено такі **завдання**:

- проаналізувати та оцінити сучасний стан наукової проблеми у пострадянській і вітчизняній юриспруденції та історико-правовій науці;
- окреслити основні групи джерел та об'єктивно оцінити їх достовірність;
- визначити актуальність застосування світового (міжнародного) досвіду політичних реабілітацій у сучасних українських реаліях;
- відтворити хронологію основних етапів реабілітації членів ОУН та УПА;
- визначити особливості процесів політичної і кримінальної реабілітації в СРСР (УРСР) та у незалежній Україні;
- дослідити алгоритми процесу реабілітації за Законом УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» 1991 р. та його пізнішими редакціями;
- визначити рівень дотримання суб'єктами реабілітації в період 1991-2018 рр. процесуальних та реституційних норм законодавства про реабілітацію;
- встановити суб'єктивні фактори впливу на рішення органів, що здійснювали реабілітацію;
- встановити та розкрити проблеми та неузгодженості реабілітаційного процесу й обґрунтувати потребу його завершення, згідно із Законом України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років».

Об'єктом дослідження є організаційно-правове забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху (на прикладі членів ОУН та УПА) та безпосередня практика її проведення.

Предметом дослідження виступає правова кваліфікація діяльності ОУН та УПА в протистоянні тоталітарним окупаційним режимам, практика реабілітації учасників націоналістично-визвольних рухів в країнах світу та міжнародному праві, нормативно-правова регламентація реабілітації в СРСР та національному законодавстві України та її етапи.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження слугує комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання, застосування яких дало змогу здійснити всебічний історико-правовий аналіз організаційно-правового забезпечення реабілітації учасників українського національно-визвольного руху, а також дослідити особливості формування і розвитку правового регулювання реабілітації жертв політичних репресій у різні історичні періоди.

Серед загальнофілософських методів у дослідженні використано діалектичний метод, застосування якого допомогло розглянути процеси реабілітації жертв політичних репресій у їх історичному розвитку та взаємозв'язку з політичними, соціальними і правовими умовами існування радянського тоталітарного режиму та періоду незалежності України.

Із загальнонаукових методів застосовано хронологічний, системно-структурний, а також методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, що дало змогу послідовно дослідити еволюцію правового регулювання реабілітації, систематизувати архівні матеріали кримінальних справ репресованих осіб та узагальнити отримані результати дослідження.

Серед спеціально-юридичних та історико-правових методів використано історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний методи, а також метод тлумачення правових норм. Застосування історико-правового методу дало змогу дослідити процес формування правових засад реабілітації жертв політичних репресій та діяльність органів, які здійснювали перегляд кримінальних справ репресованих осіб. Формально-юридичний метод використано під час аналізу нормативно-правових актів, що регулюють питання реабілітації жертв політичних репресій, а також у тлумаченні положень чинного законодавства України у цій сфері. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення підходів до реабілітації учасників національно-визвольних рухів у різних державах та визначення можливостей удосконалення національного законодавства. Логіко-юридичний метод

використано під час формулювання наукових висновків, узагальнення результатів дослідження та розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері реабілітації жертв політичних репресій.

Наукова новизна отриманих результатів. Подана наукова розвідка є першим комплексним історико-правовим дослідженням організаційно-правового забезпечення реабілітації учасників ОУН та УПА, яке базується на архівних матеріалах Військової прокуратури ПрикВО/Військової прокуратури Західного регіону України. Використано значну джерельну базу, що дозволило визначити етапи реабілітації, їх недоліки та причини невдач у відновленні історичної справедливості. Зважаючи на викладений у дисертації матеріал:

уперше:

- введено до наукового обігу понад 200 оригінальних архівних документів ВП ПрикВО/ВПЗРУ, датованих 1990-ми рр. (реабілітаційні справи, протоколи засідань колегії ВП тощо);
- запропоновано концепцію трьохетапного процесу реабілітації учасників ОУН та УПА;
- визначено концептуальну відмінність підходів до питань реабілітації у сер. 1950-х рр. в період так званої «перебудови СРСР» та в незалежній Україні до і після Революції гідності;
- уперше здійснено комплексний історико-правовий аналіз процесу реабілітації у 1991–2018 роках;
- виявлено системні відхилення між нормативно визначеною моделлю реабілітації та реальною правозастосовною практикою;
- розглянуто кадровий склад прокурорів ВО ПрикВО та ВПЗУ, а також їх вплив на результати реабілітації;
- запропоновано використання компаративістського підходу для правової кваліфікації дій націоналістичних рухів опору щодо окупаційних режимів;

- доведено необхідність завершальної стадії реабілітації учасників ОУН та УПА, з тотальним переглядом справ, які отримали відмову під час реабілітацій попередніх років;

удосконалено:

- наукові обґрунтування потреби вдосконалення Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;

- наукові знання про організаційно-правові фактори амністій і реабілітацій;

набули подальшого розвитку:

- знання про радянські амністії 1950-х рр. та початковий етап реабілітації кінця 1980-х рр.;

- дослідження ознак геноцидної політики у репресіях радянського тоталітарного режиму.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів визначається їх новизною та полягає у можливості використання отриманих результатів у сучасних державотворчих процесах:

- у *правотворчій сфері* – як науково-теоретичне підґрунтя для формування та вдосконалення державної правової політики і законодавства України щодо реабілітації жертв політичних репресій та вироблення узгоджених підходів до правової оцінки діяльності осіб, переслідуваних у зв'язку з діяльністю ОУН та УПА, а також як основа для формування державної політики у сфері міжнародної співпраці під час укладення міждержавних договорів та інших міжнародно-правових актів, спрямованих на врегулювання історико-правових питань і сприяння процесам історичного порозуміння;

- у *правозастосуванні* – для вдосконалення підходів до визначення та реалізації процедур реабілітації зокрема через судовий розгляд справ із встановленням фактів порушення норм матеріального і процесуального законодавства під час досудового розслідування та судового розгляду справ

щодо осіб, переслідуваних у зв'язку з діяльністю ОУН та УПА радянськими репресивними органами, з урахуванням змін національного законодавства та правового визнання їх борцями за незалежність України у XX столітті;

– у науково-дослідницькій сфері – під час підготовки наукових досліджень з історії України, історії держави і права України, теорії держави і права, міжнародного і вітчизняного кримінального та кримінально-процесуального права;

– у освітньому процесі – як теоретичний та емпіричний матеріал для підготовки методично забезпечення з низки навчальних дисциплін, а саме: «Історія України»; «Історія держави і права України», «Теорія права», «Кримінальне право», «Міжнародне кримінальне право», «Конституційне право України» тощо. Зокрема отримані результати дослідження використовуються в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ (*акт впровадження № 5 від 07.01.2026 р.*).

Особистий внесок здобувача. Чітке формулювання наукової проблеми, визначення мети й завдань дослідження, формування його концептуальних положень та розв'язання окреслених завдань здійснено здобувачем самостійно. Усі сформульовані в дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції є результатом особистих наукових досліджень, виконаних на підставі опрацювання й аналізу архівних матеріалів реабілітаційних справ і статистичних даних військової прокуратури Прикарпатського військового округу та Військової прокуратури Західного регіону України.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота стала предметом обговорення на розширеному засіданні кафедри теорії, історії та конституційного права навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ. Основні положення дисертації автор доповідав на чотирьох науково-практичних заходах. Основні положення дисертації висвітлено в трьох наукових

публікаціях у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України, та 4 тез виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота викладена на 253 сторінках, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел, додатків. Обсяг основного тексту дисертації – 173 сторінок. Перелік використаних джерел (521 найменувань) розміщено на 59 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ

УЧАСНИКІВ ОУН та УПА

1.1. Понятійно-теоретичні категорії дослідження

Необхідність введення в структуру дисертації окремого підрозділу 1.1. пояснюється такими міркуваннями. У радянському законодавстві поняття реабілітації як самостійного правового інституту було відсутнє, натомість застосовувалися такі правові механізми, як амністія, помилування та перегляд судових рішень відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства, нормативне визначення та правовий механізм відновлення прав жертв політичних репресій було запроваджено лише із прийняттям Закону Української РСР від 17 квітня 1991 року «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні».

Проте, розбіжності в розумінні та тлумаченні окремих правових категорій нерідко стають підґрунтям непорозумінь між сторонами, зокрема у випадках, коли реабілітація ототожнюється з амністією або переглядом та скасуванням судових вироків, що безпосередньо впливає на розв'язання питань щодо відновлення прав особи, отримання компенсації та повернення конфіскованого майна.

Стосовно теми дисертаційного дослідження в архівних документах містяться численні приклади, коли на хвилі процесу реабілітації в Україні сім'ї зверталися до органів прокуратури, стверджуючи, що фігурант був «реабілітований» ще у 1954 р., однак відповідна довідка втрачена. Водночас матеріали справ свідчать, що після звільнення з місць позбавлення волі таких осіб разом із сім'ями залишали на спецпоселенні у віддалених місцевостях СРСР, тобто йшлося про застосування амністії, а не реабілітації.

Прикладом розбіжностей у розумінні термінів реабілітація та амністія може слугувати архівний документ – звернення Радевича Б.В. на ім'я

начальника відділу з нагляду за розглядом у судах кримінальних справ, старшого радника юстиції Боцюри В.В., яке, напевно через недогляд (чи, можливо, з інших причин) прокуратури опинилося в матеріалах зовсім іншої справи [82]. У своєму зверненні заявник просив надати відомості про долю його родичів, зазначаючи, що його батько, Радевич В.Д., був заарештований у 1940 р. та засуджений у м. Івано-Франківську, однак інших відомостей про нього він не має. Щодо матері, Радевич (Виноградник) М.М., заявник повідомляв, що у 1948–1949 рр. вона була заарештована та засуджена за ст. 58 до 25 років позбавлення волі й відбувала покарання у Дзержкагані Карагандинської області, а у 1954 р., за його словами, була реабілітована виїзною сесією Верховної Ради СРСР. Також зазначалося, що його дід, Радевич Д.М., у 1945 р. був виселений із будинку, хоча до кримінальної відповідальності не притягувався. У зв'язку з тим, що на час звернення жоден із них уже не був живим, а заявник мав заповіт діда на цей будинок, він висловлював намір повернутися в Україну (4.03.1991) [Вк. справа, арк. 150].

Водночас аналіз матеріалів справи свідчить, що йдеться не про реабілітацію у її юридичному значенні, а радше про застосування амністії або іншої форми звільнення від покарання. У разі реальної реабілітації конфісковане майно мало б бути повернуте ще у середині 1950-х рр., а особа, відновлена у правах і мала можливість повернутися до місця проживання.

До речі, цієї ж помилки у визначеннях термінів «реабілітація» та «амністія» припускаються і деякі науковці, зокрема історики без юридичної освіти. Авторитетний професор Станіслав Кульчицький, автор сотень історичних розвідок, посилаючись на Г. Касьянова, пише: «До листопада 1959 р. КДБ і прокуратура УРСР переглянули 4263 тис. справ діючого та архівного оперативного обліку на 5491 тис. осіб. Було знято з обліку, що означало так звану фактичну реабілітацію (виділення моє. – А.Р.) 2 684 тис. осіб, тобто 58 %. Не розглядалися для реабілітації колабораціоністи, активісти ОУН та УПА (...)» [359, с. 161]. У юридичній науці термін «фактична реабілітація» не

використовується. Реабілітація передбачає відновлення прав особи, зокрема повернення конфіскованого майна, виплату компенсації за незаконне позбавлення волі, зарахування часу перебування у місцях позбавлення волі до трудового стажу, змогу повернення до місця попереднього проживання та поновлення на роботі. Саме такі механізми відновлення прав передбачала реабілітація, здійснювана органами незалежної України у 1990-х рр. Натомість радянські амністії та подальші дії влади щодо учасників ОУН та УПА не передбачали навіть публічного визнання незаконності репресій.

«Юридична енциклопедія» подає тлумачення окремих термінів, які будуть активно використані в дисертаційному дослідженні:

Амністія – (грец. забуття, прощення) – акт найвищого законодавчого органу держави про повне або часткове звільнення від відповідальності і покарання певних категорій осіб, *винних* (виділення моє. – А.Р.) у вчиненні злочинів [499].

Аналогія права – застосування щодо суспільних відносин, не регламентованих у правовому порядку безпосередньо; загальних принципів національної чи міжнародної систем права, які визначаються «action regis». В Україні А. п. має допоміжний характер і обмежену сферу застосування, яка звужується в процесі розвитку і вдосконалення законодавства. Може допускатися у процесі оперативно-виконавчої діяльності (...) за неможливості застосування аналогії закону [500].

Реабілітація – поновлення в правах і відновлення репутації осіб, які безневинно зазнали репресій або були неправомірно притягнуті до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності. Поєднується з компенсацією (відшкодуванням) завданих цим особам матеріальних і моральних збитків» [499; 500].

Додамо до юридичного визначення поняття «реабілітація» ще й поняття

політична реабілітація – поновлення доброго імені, репутації несправедливо запламованої або безпідставно звинуваченої людини. Також, відновлення в правах людини, щодо якої скасовано судовий вирок [491].

Ми вважаємо за потрібне розширити ці (кримінально-прпавові та політичні) підходи до визначення терміну «реабілітація». Адже бути морально виправданню може не лише особа (чи організація), засуджена за вироком суду, але й ті, щодо кого формальний судовий вирок не був ухвалений (відтак справа не переглядалася), але ім'я та репутація спаплюжені, попри громадську думку. Також в окремих випадках навіть судова відмова у кримінальній реабілітації (з огляду на ті чи інші формальні вимоги) не впливає на суспільну оцінку. Тому пропонуємо ще й таке визначення, як

моральна реабілітація – виправдання в суспільній свідомості окремих осіб чи політичних рухів, навіть попри реально вчинені ними протиправні, кримінально карані дії. Прикладом може слугувати така контраверсійна постать як Клим Савур (Дмитро Клячківський), з чиєї ініціативи розпочалася антипольська акція на Волині, що дістала в польській історико-правничій науці назву «Волинська різня» (лютий 1943 – березень 1944 рр.). Попри (негативну) правову кваліфікацію його ролі в описуваних подіях, 9 липня 1995 р. на батьківщині Д. Клячківського у м. Збаражі встановили пам'ятник. А 14 жовтня 2020 р. і у м. Рівному, на вулиці Соборній, було урочисто відкрито пам'ятник полковнику УПА, командир УПА-Північ «Климу Савуру» (Дмитру Клячківському) (скульптор В. Шолудько, архітектори: Т. Мельничук, В. Ковальчук). Його іменем названо вулиці у Рівному, Тернополі та Луцьку. А народ склав кілька пісень: «Пісня про «Савура», «Гордою будь, земле Волині», «Гей, бували хмари та бували бурі», «На землях Волині й Полісся», «Ще лиш всміхнулася весна». Дмитро Клячківський є одним з героїв романів «Білий Кречет» та «Боривітри» трилогії «Кров – свята» Володимира Шовкошитного [482]. Моральну реабілітацію ототожнювати з кримінально-правовою неприпустимо.

Закон України 1991 р. не містив чіткого визначення реабілітації, однак через коло реабілітованих осіб сформував її зміст; правове тлумачення вперше надано Постановою Верховної Ради України 1993 р. № 3812-ХІІ;

політичний мотив репресій – це застосування державою примусових заходів щодо противників Радянської влади у вигляді пред'явлення обвинувачення у вчиненні політичного (контрреволюційного) злочину або визнання особи соціально небезпечною у політичному відношенні за наявності достовірних матеріалів, застосування на цих підставах репресій у судовому порядку відповідно до статей 33-34 Кримінального кодексу Української РСР у редакції 1927 року та в адміністративному порядку;

застосування (піддання) репресій:

- оголошення вироку, ухвали (постанови) судом першої інстанції або рішення (постанови) позасудовим органом про застосування кримінального покарання, відправлення у заслання та вислання без пред'явлення обвинувачення у конкретному злочині;
- винесення судом або позасудовим органом рішення про необґрунтоване застосування примусових заходів медичного характеру;
- винесення постанови про арешт та тримання під вартою в разі закриття справи на попередньому слідстві чи у судовому порядку;
- прийняття рішення місцевими органами влади, службовими особами чи громадськими організаціями про застосування репресії в адміністративному порядку [484].

У статті 1 Закону України № 2325-VIII від 13 березня 2018 р. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років* подано термінологічні визначення (тут наводимо тільки ті, що безпосередньо стосуються теми дисертаційного дослідження. – А.Р.):

вислання – примусове виселення особи з місця її проживання з встановленням заборони на проживання у визначеній місцевості або примусове виселення чи переселення особи з місця її проживання в іншу місцевість або за межі СРСР;

депортація – примусове виселення народів, етнічних, етноконфесійних, соціальних або інших груп населення з місць їхнього постійного проживання з політичних, класових, соціальних, релігійних, національних мотивів;

заслання – примусове переміщення особи з місця її проживання з обов’язковим поселенням у певній місцевості, спецпоселенні, встановленням обмеження на право пересування та заборони виїзду з місця спецпоселення;

інші репресивні органи – Верховний Суд, Верховний касаційний суд, військові трибунали, Головне розвідувальне управління (Розвідувальне управління Штабу Робітничо-селянської червоної армії, Четверте управління Штабу Робітничо-селянської червоної армії, Інформаційно-статистичне управління Робітничо-селянської червоної армії, Розвідувальне управління Робітничо-селянської червоної армії, П’яте управління Народного комісаріату оборони, Розвідувальне управління Генерального штабу Червоної армії, Головне розвідувальне управління Народного комісаріату оборони, Головне розвідувальне управління Генерального штабу Збройних сил), Головне управління виправно-трудових таборів, трудових поселень та місць ув’язнення, Головний Суд Автономної Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки, губернські суди, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство охорони громадського порядку, Міністерство юстиції, Найвищий суд, народні суди, Народний комісаріат юстиції, обласні суди, окружні (округові) суди, прокуратура Верховного Суду, прокуратура (Генеральна прокуратура, Державна прокуратура), районні (міські) народні суди, Управління контррозвідки «СМЕРШ», а також інші репресивні органи або їхні територіальні, функціональні, структурні підрозділи, крім органів або структурних підрозділів, визначених цим Законом до позасудових органів;

національний мотив – застосування репресій на підставі належності особи або осіб до певної нації, національності, етнічної групи або народності;

позасудові органи – колегія Всеросійської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією і саботажем при Раді народних комісарів, колегія Всеросійської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією та службовими злочинами при Раді народних комісарів, колегія Всеукраїнської надзвичайної комісії для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами, колегії губернських надзвичайних комісій, колегії повітових надзвичайних комісій, районні та повітові політбюро, революційні трибунали, Верховний касаційний трибунал, Верховний революційний трибунал при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті, Державний комітет оборони, Єдиний верховний трибунал, Державне політичне управління, Комітет державної безпеки, Міністерство державної безпеки, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат державної безпеки, особливі наради при Об'єднаному державному політичному управлінні, особливі наради при Державному політичному управлінні, особливі наради при Народному комісаріаті внутрішніх справ, особливі наради при Міністерстві державної безпеки, особливі наради при Міністерстві внутрішніх справ, міжвідомчі позасудові органи у складі Народного комісара внутрішніх справ (начальника Управління Народного комісаріату внутрішніх справ області) та прокурора СРСР або союзної республіки ("двійки"), республіканські або обласні "особливі трійки", Об'єднане державне політичне управління при Раді народних комісарів, Революційний військовий трибунал, а також будь-які інші позасудові органи, що діяли у 1917–1991 роках та призначали санкції за кримінальним законодавством або аналогічні їм;

позбавлення житла – виселення особи без заслання або вислання з житла, ущільнення, примусове переселення особи у гірше житло;

політичний мотив – застосування репресій проти особи, яка сповідувала певну ідеологію, дотримувалася чи здійснювала вираження поглядів, цінностей, позицій, вчиняла дії, що суперечили ідеології комуністичного тоталітарного режиму, на підставі того, що така особа була реальною або потенційною небезпекою для радянської влади, радянської держави чи радянського ладу;

репресії комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років (далі – репресії) – засоби примусу, що здійснювалися репресивними органами комуністичного тоталітарного режиму у 1917–1991 роках, зокрема позасудовими органами, проти окремих осіб, груп населення, народів з класових, національних, політичних, релігійних, соціальних мотивів у формах, визначених цим Законом;

репресована особа – особа, яка зазнала репресій з мотивів та у формах, визначених цим Законом;

територія України – територія України станом на 24 серпня 1991 року, а також території, які у період 1917–1951 років входили до складу УРСР (УСРР), на час перебування цих територій у складі УРСР (УСРР);

члени сім'ї – чоловік або дружина репресованої особи, діти репресованої особи, у тому числі повнолітні або усиновлені, батьки, вітчим, мачуха репресованої особи, усиновлювач, опікун, піклувальник, а також інші родичі або особи, які під час репресій проживали з репресованою особою однією сім'єю і були пов'язані спільним побутом [283].

В ст. 2 Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років від 09.04.2015 № 316-VIII містить перелік (частини) термінів, які також будуть використані у дисертаційному дослідженні, хоч і у дещо вужчих обсягах:

– **архівна інформація репресивних органів** – інформація, зафіксована на будь-яких носіях, що була створена, отримана або перебувала у репресивних органах;

– *жертва репресивних органів* – особа, яка зазнала будь-яких переслідувань чи репресій, основоположні права і свободи якої були порушені представниками репресивних органів;

– *позаштатні співробітники репресивних органів* – особи, які у 1917–1991 роках перебували на обліку в підрозділах репресивних органів як агенти для виконання будь-яких спеціальних доручень, агенти, які використовувалися в особливих умовах, агенти всіх інших категорій, інформатори всіх категорій, позаштатні оперативні працівники, резиденти всіх категорій, утримувачі або власники винайнятих, конспіративних або явочних адрес, конспіративних квартир, «поштових скриньок», пунктів конспіративного зв’язку, довірені або таємні контактні особи всіх категорій, інші особи, які будь-яким чином співпрацювали з репресивними органами у 1917–1991 роках, зокрема надавали інформацію щодо інших осіб;

– *репресивні органи* – визначені цим Законом органи комуністичного тоталітарного режиму, які діяли на території України у 1917–1991 роках, застосовували засоби і методи державного примусу і терору щодо конкретних осіб або груп осіб з політичних, соціальних, класових, національних, релігійних або інших мотивів, діяльність яких характерна численними фактами порушення прав людини;

– *штатні співробітники репресивних органів* – військовослужбовці, працівники (робітники, службовці) репресивних органів, які перебували в офіційних трудових або службових відносинах із зазначеними органами [275].

До переліку термінів дисертаційного дослідження доцільно внести і поняття *Контрреволюційні злочини* (оскільки усі суб’єкти пропонованого увазі читача дослідження попередньо підпадали під дію відповідних ст. 54 КК УРСР та 58 КК РРФСР; тут будемо йти за українським законодавством. Наводимо лише статті, застосовуванні у 1939–1953 рр., до учасників ОУН та УПА, а також членів їхніх родин):

ст. 54-1 “а” – Зрада батьківщини, тобто дії, вчинені громадянами Союзу РСР на шкоду воєнній моці Союзу РСР, його державній незалежності або недоторканності його території, як от: шпигунство, видача воєнної або державної таємниці, перехід на бік ворога, втеча або переліт за кордон – вищий захід соціального захисту – розстріл з конфіскацією всього майна, а у разі пом’якшувальних обставин – позбавлення волі на строк десять років з конфіскацією всього майна;

ст. 54-1 “б” – За ті самі злочини, вчинені військовослужбовцями, – вищий захід соціального захисту – розстріл з конфіскацією всього майна; (...)

ст. 54-2 – За збройне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на радянську територію озброєних банд, захоплення влади в центрі або на місцях з тією самою метою і, зокрема, щоб силоміць відірвати від Союзу РСР і окремої союзної республіки будь-яку частину її території або розірвати укладені Союзом РСР з іноземними державами договори, застосовується – вищий захід соціального захисту – розстріл або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР та вигнання за межі Союзу РСР назавжди з допущенням, у разі пом’якшувальних обставин, зменшення строку позбавлення волі на три роки і більше, з конфіскацією всього або частини майна;

ст. 54-3 – За зносини з контрреволюційною метою з іноземною державою або з окремими її представниками, а також за сприяння будь-яким способом іноземній державі, що воює з Союзом РСР або бореться з ним шляхом інтервенції чи блокади, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54-2; (...)

ст. 54-9 – За зруйнування або пошкодження з контрреволюційною метою через вибух, підпал або іншими способами залізничних та інших шляхів і засобів сполучення, засобів народного зв’язку, водопроводу, громадських складів та інших споруд або державного чи громадського майна застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54-2;

ст. 54-10 – За пропаганду або агітацію, яка полягає в заклику до повалення, підриву або послаблення радянської влади чи до вчинення окремих контрреволюційних злочинів (ст.ст. 54-2 – 54-9), а також за поширення чи виготовлення або зберігання літератури того самого змісту, застосовується – позбавлення волі на строк не менш як шість місяців. (...)

ст. 54-11 – За всяку організаційну діяльність, спрямовану на підготування або вчинення передбачених у цьому розділі злочинів, а також за участь в організації, утвореній для підготування або вчинення одного з злочинів, передбачених у цьому розділі, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені у відповідних статтях цього розділу;

ст. 54-12 – За недонесення про певно відомий підготовлюваній або про вчинений контрреволюційний злочин застосовується – позбавлення волі на строк не менш як шість місяців [496].

На доповнення до названих вище категорій і термінів вважаємо за потрібне додати :

Позитивне право (від лат. *posit* – покласти) – термін теорії права, який означає право, визначене законодавством у рамках конкретної правової системи, тобто право, чинне у цьому суспільстві. Позитивне право є штучним правом, що виходить від держави і суспільства, виражено в писаних нормах, міститься в нормативно-правових документах: законах, судових прецедентах, актах виконавчої влади. Існує й інший підхід до визначення поняття позитивного права, позитивне право – це право, виражене в законах та інших джерелах [490].

Позитивне право створюється діяльністю суб'єктів права законодавців, органів виконавчої влади, суддів (прецедент) і зазвичай отримує своє юридичне формулювання (текст) закон, указ, підзаконний акт тощо.

Природне право існує у вигляді ідей, уявлень про справедливість, таких як концепція рівності прав суб'єктів римського приватного права, чи концепція «прав людини» в сучасній правовій доктрині.

Правовий позитивізм напрям філософії права, який визнає винятково позитивне право відповідної держави (чи міжнародної спільноти) на різних етапах її розвитку, ігноруючи вимогу справедливості.

Конституція – вищий закон держави, який має найвищу силу порівняно з іншими законами та підзаконними актами.

Від 5 грудня 1936 р. і по 7 жовтня 1976 р. в Радянському Союзі діяла т.зв. *Сталінська Конституція*, яка «проголосила право обвинуваченого на захист, звела в конституційний принцип надання юридичної допомоги обвинуваченому, надавши функціям адвокатури суспільно-правовий характер» [344, с.110]. Тим самим органи позасудової репресії 1936–1953 рр. («трійки», «двійки», особливі наради»), коли обвинувачені були позбавлені права на захист і адвокатську допомогу, повинні бути визнані антиконституційними, а відтак їхні рішення апріорі протиправними. Саме цим шляхом здійснювалася реабілітація першої хвилі.

1.2. Стан наукової розробки проблеми

Радянська наукова література сталінської доби зазвичай не намагалася засумніватися у правильності та безпомилковості дій каральних органів. Навіть ініційоване згори розкриття т.зв. *єжовщини* було використане як ілюстрація успіхів «соціалістичної законності» – на рівні публіцистики, а не наукової розробки. То ж, для прикладу, повернення в стрій раніше репресованих осіб рангу генерала Рокосовського, репресованого у 1938 р. і звільненого після початку радянсько-німецької війни, жодним чином не згадувалося і тим паче не коментувалося. Навпаки, влада широко застосовувала інструмент політичної репресії, і навіть поміркованість в цьому питанні була явищем доволі рідкісним. В. Сергійчук наводить витинку з закритого документа (*Справка о состоянии борьбы с остатками бандоуновского подполья в западных областях УССР*), датованого 1952 р.: «(...) упродовж I кварталу 1952 р. військовими прокурорами по західних областях УРСР (тогочасні військові прокурори –

головні виконавці практики терору. – Авт.) було відмовлено в санкції на арешт 18 чоловік» [397, с. 688 з посиланням на: ЦДАГОУ: Ф.1. – Оп. 16. – Спр. 12. – Арк. 44]. 18 відпущених обвинувачених на 8 західних областей тут подаються радянським джерелом мало не досягненням «соціалістичного правосуддя». Але ж мотивами в кожному окремому випадку могло стати що завгодно: відверта абсурдність обвинувачення, політична недоцільність судилища (відома фігура, науковець, артист, священик тощо), протекція обвинуваченому з боку партійних структур, і навіть вербування сексота.

Дослідження тематики реабілітації в СРСР та Україні започаткували не професійні історики, а працівники правоохоронних органів, які працювали в реабілітаційних комісіях різного рівня. Йдеться передусім про статистику арештів, звільнень, помя'кшення покарання тощо.

Натомість за кордоном інтерес до цієї тематики в середовищі радянологів виявився уже в перші роки після XX з'їзду КПРС. Огляд здобутків зарубіжних авторів з вивчення процесів реабілітації в Радянському Союзі подали Борисов Ю.С. та Голубєв А.В. [313]. Погоджуємося з висловленою ними думкою, що завданням західних науковців-радянологів став пошук «слабких місць» у радянській внутрішній політиці, акцентована критика здійснюваних Кремлем кроків. Аналізуючи причини реабілітації, радянолог Дж. Шاپіро стверджував, що вона здійснювалася передусім як антисталінська кампанія та захід з встановлення партійного контролю над органами державної безпеки [439]. Зрозуміло, що за таких підходів (пріоритети зміцнення комуністичної диктатури та особистого авторитету чергового «вождя») про жодну «реабілітацію» національно-визвольних рухів в Союзі РСР не йшлося. Відновлення справедливості щодо безпідставно репресованих, за оцінками Б. Левицького, почало відходити на другий план після подолання опору сталінської «старої гвардії» та зміцнення влади Хрущова М.С. [436]. Ми певною мірою погоджуємося з цими «західними» підходами, з тим істотним уточненням, що радянські «ініціативи згори» значною мірою пояснювалися

триваючим опором, як у штучно умиротвореній Західній Україні, так і місцях позбавлення волі (відоме Кенгірське повстання, де 46 % в'язнів табору були українці, найчастіше із Західної України).

У радянській правовій думці первісно основна увага приділялася вивченню теоретичних аспектів реабілітації, зокрема аналізу нормативно-правової бази, висвітленню врегулювання майнових та соціальних питань. Прикладом може слугувати стаття В. Савицького, опублікована в 1965 р. в журналі «Советское государство и право». Було розглянуто причини та значення реабілітації, проаналізовано нормативно-правову базу, що озабезпечувала її проведення [393]. Теоретичні розробки радянської загальної концепції реабілітації знаходимо у наукових розвідках Кобляя Г.Н. [348] та Полякової М.Ф. [382]. Безлепкін Б.Т. [307, 308, 309] розглянув нормативно-правову базу реабілітації в контексті шляхів та методів її реалізації. Окремо, за категоріями (троцькісти, націоналісти, антирадянські агітатори тощо) жертв політичних репресій науковець не виділяв.

Загалом така практика не може вважатися випадковою – «радянські учені», як правознавці, так й представники інших наукових дисциплін (передусім історики та соціологи), остерігалися гострих кутів і перспектив самим потрапити в гнану групу антирадянщиків.

Тому конкретика (національні та соціальні групи репресованих, відсоток і загальна кількість реабілітованих по групах тощо) ігнорувалася.

Утім, тут варто застерегтися від дещо зверхнього ставлення до правничих напрацювань цієї доби. Цікаву, хоч і побічну, фактологічну інформацію знаходимо передусім у працях практиків. Відзначимо наукову розвідку В. Єременка, опубліковану ще у 1972 р. [334].

Брежнєвська доба «застою», головним ідеологом якої став М. Суслов, уведений до ЦК КПРС ще Й. Сталіним, не дала скільки-небудь помітних здобутків у царині дослідження процесів політичної реабілітації. В офіційній радянській доктрині ОУН та УПА далі означувалися як «агентура абверу» та

колаборанти, що могли претендувати щонайбільше на акти помилування (амністії) з боку властей, але аж ніяк не на реабілітацію. Значною мірою цьому сприяла польська історична та історико-правова школа, для яких «бандерівці» залишалися однозначно злочинцями. З напрацювань польської соціалістичної історичної науки заслуговують на згадку доробки Гж. Мотики та ін. авторів, внесені до поданого нижче Переліку літератури. Згадуємо про них не стільки як наукові джерела інформації (питання більш, аніж спірне), скільки як підставу формування політичних поглядів і підходів значної частини сучасної польської влади (новообраний президент Польщі К. Навроцький та ін.) й широких суспільних верств РП. З іншого боку, польська наукова думка уникала (та й далі ігнорує) таких гострих тем, як розправа над карпатськими січовиками на Верецькому перевалі, трагедія Павлокоми чи сумнозвісна операція «Вісла», які могли б хоч трохи пом'якшити ставлення пересічного поляка до українського Руху Опору. Саме тут можемо шукати корені загалом несхвального ставлення більшості населення дружньої (в умовах російської агресії) Україні держави до українського націоналізму загалом та ОУН–УПА зокрема.

Наступний етап дослідження тематики реабілітації припадає на другу половину 1980-х рр., коли з самого верху (генеральний секретар ЦК КПРС) було схвалено т.зв. *перебудову* та *гласність*. М. Горбачов на урочистому засіданні 2 листопада 1987 р., присвяченому 70-річчю Жовтневої революції, оголосив, що: «процес «відновлення справедливості» не був доведений до кінця і фактично призупинений в середині 60-х років. Зараз, відповідно до рішень жовтневого (1987 р.) Пленуму ЦК, доводиться знову повертатися до цього» [327, с. 22]. Утім, подібно до інших ініціатив «мінерального секретаря», лінія партії з перебігом її реалізації істотно змінювалася. 13 серпня 1990 р. прийнято Указ Президента СРСР (він же – Генеральний секретар ЦК КПРС. – А. Р.) *Про поновлення прав всіх жертв політичних репресій 20–50-х років*, який призупинив реабілітацію – через відсутність законодавчої бази щодо порядку розгляду заяв. Політична, а згодом і кримінальна реабілітація поновилися через

прийняття у окремих республіках власних законодавчих актів про відновлення прав жертв політичних репресій.

На початковому етапі суспільство, яке тривалий час перебувало у стані ідеологічного застою, виявило підвищений інтерес до теми політичних репресій: твори художньої літератури, мемуари репресованих і публіцистика формували потужний інформаційний потік, у якому праці фахівців (юристів та істориків права) подекуди губилися. Водночас з'явилися і знакові для нашого дослідження праці. Б. Вікторов дослідив діяльність прокуратури СРСР щодо перегляду судовими органами кримінальних справ осіб, звинувачених у контрреволюційних злочинах, а також роботу комісій, утворених у 1954 р., визначивши коло їх завдань, спрямованих на розвантаження таборів [458]. У науковий обіг була введена узагальнена цифра реабілітованих у роки «відлиги» – понад 60 тисяч засуджених, проте більшість із них отримали повну реабілітацію значно пізніше, лише через 35–40 років.

Колективна праця «Реабілітації: Політичні процеси 30-х–50-х рр.», опублікована в 1991 р. за редакцією секретаря ЦК КПРС з питань ідеології О. Яковлева [387], стала свого роду піком, але водночас й фінішем «радянського» етапу вивчення проблеми.

Зі зрозумілих причин тема реабілітації українського Руху Опору ОУН та УПА у наукових виданнях цього часу й далі замовчувалася.

У науковій розвідці Н. Каткова, опублікованій на сторінках офіціозу «Вопросы истории КПСС», відстежуються етапи становлення загальносоюзного процесу реабілітації [346], але ігнорується законотворча робота Верховних Рад союзних (УРСР, БРСР) республік та уже (станом на другу пол. 1991 р., коли вийшла з друку стаття) прийняті ними нормативно-законодавчі акти з відновлення прав репресованих.

У наукових розвідках юристів Б. Безлепкіна, Л. Косарської, Л. Бойцової та В. Бойцової, Б. Цой з'являються нові для радянської правової науки наративи – справедливого відшкодування втрат безневинно засудженим,

зокрема щодо повної компенсації завданої матеріальної та моральної шкоди, створення механізму захисту їхніх трудових прав..

Українська історіографія питань реабілітації жертв політичних репресій розпочалася майже водночас зі здобуттям Незалежності. Початок поклали авторитетні «чисті» історики на рівні Інституту історії України НАН України. У дослідженнях Інституту ще в 1990 р. започатковано нову проблематику «Увічнення пам'яті жертв незаконних репресій 30–40-х – початку 50-х років в контексті розробки проблем регіональної історії: На матеріалах України» під керівництвом кандидата історичних наук Данилюка Ю.З. [379, с. 11].

- Наукові дослідження Бажана О.Г. [299, 300, 301, 302, 303], хоч і не акцентують увагу на процесах реабілітації учасників українського Руху Опору 1939–1953 рр., але розвивають загально-теоретичну концепцію реабілітаційних процесів в Україні. Науковець торкається таких сюжетів процесу реабілітації доби «відлиги» як опір тогочасних посадових осіб партійно-державного апарату республіки, а також несмілива підтримка процесу десталінізації з боку широких верств населення.

- Ранній (радянський) етап реабілітаційних процесів кінця 1980-х початку 1990-х рр. вивчав О. Бойко [312].

Помітним явищем у вітчизняній науці стало узагальнення теоретичних та практичних (рішення судів) здобутків реабілітаційної політики кінця 1980-х середини 1990-х рр.) в Україні, здійснена колективом авторів за загальною редакцією Маляренка В.І. [388]. Зрозуміло, що йшлося лише про певний етап загального процесу та його фіксацію. На нашу думку, змістовна праця побачила світ дещо передчасно, адже процеси навіть першої хвилі (до 2000 р.) реабілітації ще не були завершені. Позаштатні прокурори Військової прокуратури ЗРУ працювали у повному складі до 31 грудня 1999 р., а команда з трьох осіб завершувала реабілітаційну роботу ще півроку.

Помітний внесок у вітчизняну історіографію питання вніс харківський, а віднедавна київський науковець І. Мамонтов [364].

Важливо, що не тільки Київ, але й інші наукові осередки Незалежної України внесли і далі вносять свою лепту в розвиток тематики реабілітації.

- З Львівських науковців відзначимо экс-депутата ВР України. Колишнього Директора Інституту національної пам'яті В. В'ятровича [325] та покійного історика Ю. Киричука [347].

- З Івано-Франківських учених на беззаперечну увагу заслуговують наукові розвідки І. Андрухів [295, 296, 297]. Ці праці відстежують реабілітацію різних категорій репресованих громадян; діяльність каральних органів, залучених до її проведення, складності правового забезпечення процесів реабілітації та інші аспекти питання.

Окремо належить виділити науковий здобуток відомого київського історика С. Кульчицького «Спроба реформ (1956–1964)», в якій відображено реабілітацію в контексті загальнодержавного процесу оновлення суспільства, започаткованого колективним керівництвом СРСР, та інші праці дослідника [357, 358, 359]. Науковець дотримується думки, що окрім фактору внутріпартійної боротьби М. Хрущова, однією з причин розпочатого процесу реабілітації стали повстання в'язнів ГУТАБу, де провідну роль відіграли учасники українського Руху Опору з числа членів ОУН та УПА.

Відкриття архівно-слідчих справ репресованих, передача їх з архівів колишнього КДБ до державних, згідно з Указом їх відома – за поданням прокуратури та рішеннями обласних судів. Ці зміни відображені у вітчизняній історичній та історико-правовій науці, сприяли активізації зусиль науковців до проведення широкомасштабної роботи щодо відновлення соціальної справедливості стосовно жертв політичного терору. Учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції «Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання» підкреслили суспільно значиму взаємну зацікавленість державних архівних установ, архівних підрозділів Служби безпеки, МВС, прокуратури України, комісій з відновлення прав реабілітованих, товариства «Меморіал», політв'язнів та репресованих.

У наукових дослідженнях Тронька П.Т., Тимченка С.М., Скляренка Є.М., Амонса А.І., Подкура Р.Ю., Платонові Н.В., Васильєва В.Ю., Авербуха О.Я., Шитюка М.М. та інших ґрунтовно розглянуто проблеми загально-правового порядку, обумовлені реалізацією Закону *Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні* від 17 квітня 1991 р., виконанням прийнятої Державної програми видання науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією».

Історіографія означеної проблеми, на думку дослідників, може бути поділена на три етапи.

Перший етап розпочався із середини 1950-х рр. після оприлюднення на XX з'їзді КПРС доповіді М. Хрущова «Про культ особи Сталіна та його наслідки». У цей період радянська історіографія обмежувалася загальнотеоретичними оцінками, уникаючи аналізу конкретних механізмів реабілітації, критеріїв її застосування та процедурних аспектів. Натомість західні дослідники, відчуючи брак доступу до радянських архівів, зосереджувалися здебільшого на політико-прогностичних оцінках причин і меж реабілітаційної політики радянської влади.

Другий етап пов'язаний із періодом «горбачовської гласності». У цей час посилюється критика радянської системи, зокрема неповноти та вибіркості реабілітаційних процесів, а також відбувається нова хвиля політичних реабілітацій. У союзних республіках дедалі активніше порушується питання реабілітації антирадянських рухів, зокрема учасників ОУН та УПА.

Третій етап розпочався в Україні у квітні 1991 р. з прийняттям Закону УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». Відкриття архівних фондів та започаткування масштабного перегляду кримінальних справ сприяли активізації наукових досліджень і формуванню нових підходів до вивчення проблеми реабілітації.

Окрім наукових праць, важливу роль у формуванні суспільної свідомості відіграють навчальні видання та публіцистика. Водночас у них діяльність ОУН та УПА не завжди отримує належну увагу. Приміром у підручнику для

магістрантів «Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою» В. Ченцова та В. Тертишника [420] подано розлогий аналіз репресій 1920–1930-х рр., періоду радянсько-німецької війни та переслідувань української інтелігенції. Натомість радянські репресії щодо членів ОУН та УПА висвітлено доволі стисло, зокрема через узагальнену тезу про поширення політичного терору на західноукраїнські землі після їх приєднання до УРСР та його подальше посилення після війни [Вк. праця, с. 158].

До того ж автори посилаються лише на два джерела – праці І. Патриляка та О. Стецишина. Хоча деяку увагу приділено діяльності реабілітаційних комісій, загалом виклад здійснено без чіткого розмежування політичних справ, зокрема щодо діячів ОУН та УПА та інших категорій репресованих осіб.

Праці правознавців та істориків права є важливими друківаними джерелами дисертаційного дослідження, однак деяке значення мають і роботи професійних істориків, зокрема Ю. Киричука. У цьому контексті увагу привертає доробок львівського дослідника К. Курилишина [360], який, посилаючись на авторитет свого консультанта Я. Дашкевича, намагається систематизувати групи реальних і уявних «колаборантів» серед українського населення на окупованих нацистами територіях. Дослідник диференційовано оцінює різні формування: з більшим пієтетом ставиться до ОУН та УПА, діяльність дивізії СС «Галичина» пояснює складними історичними обставинами, тоді як до української допоміжної поліції ставиться критично, вказуючи, що її поповнення відбувалося, зокрема, завдяки особам, амністованих указом Президії Верховної Ради СРСР від 12 липня 1941 р. [Вк. твори, с. 23]. Водночас автор наголошує, що у низці випадків для оцінки дій допоміжної поліції доцільніше застосовувати термін «воєнний злочинець», який у міжнародному праві пов'язується з участю у злочинах проти людяності [Вк. твори, с. 23].

Стосовно ж ОУН, «Поліської Січі» Т. Бульби-Боровця, батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд», а також дивізії СС «Галичина» К. Курилишин посиляється на рішення Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, який відхилив звинувачення у колабораціонізмі щодо цих українських формувань, попри наполягання радянської сторони [Вк. твори, с. 23], цитуючи позицію українського історика В. Сергійчука [397, с. 50–51]. Відповідно, за відсутності доведених у судовому порядку злочинів проти людяності або тяжких кримінальних правопорушень, такі формування не можуть розглядатися як злочинні.

Серед сучасних досліджень заслуговують на увагу також наукові праці історикині Г. Дем'янчук [330; 331]. Загалом тема реабілітації учасників українського національно-визвольного руху, зокрема членів ОУН та УПА, з часом не втрачає наукової актуальності, натомість набуває дедалі більшої ваги.

На закінчення, окремо вкажемо на ту обставину, що не можуть вважатися бездоганними у науковому сенсі напрацювання емігрантських істориків (ще якихось двадцять – тридцять років тому вони сприймалися мало не як високі одкровення). В цьому сегменті наукової літератури частими є фактологічні неточності, які «компенсуються» різкістю антирадянських оцінок. Емігрантський історик М. Чоповський вказував: «Злочинні дії «спецгруп» лжебандерівців переходили всякі, навіть «допустимі» верхами каральних органів межі, про що довідуємося з доповідної (записки. – А.Р.) воєнпрокурора військ МВС, полковника юстиції Кошаревського, підготовленої 15.02.1949 р. секретареві ЦК КП(б) (так у тексті. – А.Р.) Хрущову М.С.» [422, с. 112]. Далі цитуються фрагменти з тексту документа. Сам документ добре відомий вітчизняним історикам. Утім прізвище прокурора не «Кошаревський», а «Кошарський», а його посада не «воєнпрокурор військ МВС», а «військовий прокурор військ МВС Українського округу» (різниця, погодимося, є). Та й сама посада М. Хрущова станом на 1949 р. подана в перекрученому до невпізнання вигляді. То ж ставитися до наукового доробку емігрантів треба, на нашу думку,

з певною обережністю і не сприймати їх як істину в останній інстанції.. Особливо це важливо, коли йдеться про «гризню» між бандерівським та мельниківським відлами ОУН, обидва з яких зазнали радянських і німецьких репресій, але не переставали обвинувачувати одна одну у всіх смертних гріхах.

Відзначаючи безсумнівні успіхи у вивченні проблеми реабілітації жертв політичних репресій, належить зауважити, що, незважаючи на тематичне розмаїття публікацій, широкий спектр опрацьованих джерел, натеper вивчення вітчизняними та зарубіжними науковцям реабілітаційного процесу не завершене. Продовжують залишатися не оприлюдненими важливі аналітичні та статистичні дані, матеріали архівних кримінальних справ, протоколи судових засідань, загальне листування з вищими керівниками, партійними та державними інституціями тощо.

1.3. Джерельна база та методологія дослідження

Джерельна база дослідження складається з різних груп джерел.

До першої групи внесено *архівні матеріали* як власноруч виявлені дисертантом, так і уведені в науковий обіг численними дослідниками тематики. За узгодженням з науковим керівником, на підставі засад академічної доброчесності було прийнято таке рішення. Якщо йдеться про документ, оприлюднений колегою-істориком права, це обов'язково вказується в тексті: наприклад, [312, с. 530 з посиланням на; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп. 32. – spr. 2534 (Доповідна записка контрольної групи КПК при ЦК КПРС «Про хід виконання партійними, радянськими та правоохоронними органами Української РСР Постанови ЦК КПРС від 11 липня 1988 р. та 5 січня 1989 р. з питань завершення роботи, пов'язаної з реабілітацією осіб, необгрунтовано репресованих у 30-40-х та на початку 50-х рр.». Квітень 1989 р. – Арк. 185], де 312 у списку використаної літератури – це: *Бойко О.* Розгортання процесів реабілітації в УРСР у добу перебудови: характерні риси і особливості // З архівів ВУЧК, ГРУ, НКВД, КГБ. – № 2 (17) 2001. – С. 530–534.

Доцільно констатувати, що такий спосіб оформлення виглядає незвично і дещо громіздко, але тільки так можна відділити власний доробок дисертанта від можливих проявів плагіату. Окрім того, існує ще одна важлива проблема – питання вибіркової цитувань та авторської оцінки фактажу. На жаль, не усі науковці можуть похвалитися неупередженістю оцінок, або уникнення замовчуванням незручного витягу з документа. Одна справа, коли документ про дії «бандерівців» цитує представник української націоналістичної діаспори, інша – радянський чи польський науковець. Надто велика спокуса показати «ворожу сторону» (байдуже, про кого йдеться – комуністів, упівців чи «АКівців» – у не вигідному світлі. Отже, довіра до такого роду цитувань залежить передусім від доброчесності та репутації того, хто їх першим увів у науковий обіг.

У дисертаційному дослідженні опираємося на документи, виявлені (і прокоментовані) особисто дисертантом. У його розпорядженні у зв'язку з виконання службових обов'язків перебуває архів військової прокуратури Західного регіонального України. Документація, датована 1988 р. (початок процесів реабілітації) – 1992 рр., свого часу була передана в архівну установу РФ. Але й документи, що належать до 1993 і наступних років, не менш цікаві, якщо не сказати більше. Адже йдеться про справи неоднозначні, суперечливі, подекуди вирішувані у касаційному порядку. Тож у науковий обіг дисертантом уведена низка колекцій документів (кожна колекція може містити сотні справ, не усі з яких бачаться дотичними до теми дослідження і такими, що заслуговують на оприлюднення та оцінку, як, для прикладу, справа про реабілітацію червоноармійця, засудженого ще у 1937 р. на три роки позбавлення волі за «пререкание с младшим комсоставом»).

Зокрема використано такі колекції документів:

1. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Доклады, отчеты и другие документы о работе по делам об особо опасных преступлениях и переписка, не входящая в

наблюдательные и надзорные производства. Начато 2 февраля 1993 г. Окончено 31 декабря 1993 г. На 470 листах (загалом диссертантом виявлено і використано 74 позиції/окремі документи, частина з яких – у апробаційних публікаціях та для узагальнювальних підрахунків);

2. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Доклады, отчеты и другие документы о работе по делам об особо опасных преступлениях и переписка, не входящая в наблюдательные и надзорные производства. Начато 26 ноября 1992 г. Окончено 15 февраля 1993 г. На 280 листах (використано 34 позиції) .

3. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Начато 21 апреля 1992 г. Окончено 26 февраля 1993 г. На 282 листах (використано 17 позицій);

4. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Матеріали та документи листування по розгляду АКС по виконанню Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». УСБУ. Почата 4 листопада 1996 р. Закінчена 30 листопада 1996 р. Внутрішній опис на 534 аркушах (використано 30 позицій);

5. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41, т. № 2. Протоколи засідань колегій при військовому прокурорі ЗРУ (Додаткові документи до засідань ВП ЗРУ). 1994 рік. Архівний номер 9706 (використано 5 позицій);

6. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Документи до засідань колегій Військової прокуратури Західного регіону України. 1994 р. Архівний № 9706. (використано 2 позиції);

7. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 4. Накази військового прокурора Західного регіону України /керівні/. Почата 5 січня 1994 р. Закінчена ____ грудня 1995 р. На 244 аркушах. Інвентарний номер 10 694 (використано 7 позицій);

8. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 4. Накази Військового прокурора Західного регіону України /керівні/. Почата 5 січня 1994. Закінчено __ грудня 1995. На 244 арк. (використана 1 позиція);

9. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 1. Протоколи засідань колегій при військовому прокурорі. 1994 рік (використано 5 позицій);

10. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 2. Документи дол. засідань колегій військової прокуратури Західного регіону України. 1994 рік (використано 6 позицій);

11. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 20. Том № 1. Протоколи засідань колегій при військовому прокурорі. 1995. Архівний номер 10683 (використано 2 позиції);

12. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 20. Том 2. Протоколи засідань колегій при військовому прокурорі Західного регіону України. Почата 06 липня 1995 р. Закінчена 21 грудня 1995 року. На 282 арк. (використано 3 позиції);

13. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови (так на обкладинці. – А.Р.) угоди. На 349 арк. (використано 22 позиції).

Доцільно зазначити, що подекуди в архівних справах відсутня внутрішня логіка та елементарний порядок. Наприклад, справа [132]., датована листопадом 1996 р. Насправді – це добрий десяток документів на 13 не пов'язаних між собою осіб (І.І. Васишин, Д.Г. Титиша, М.І. Голуба, Шимків І.А. та ін.), засуджених військовим трибуналом за різними обвинуваченнями, проте в спільну дату – 7 червня 1946 р., (і реабілітованих гуртом у жовтні (у різні дати) 1996 р).

До другої групи джерел входить нормативно-правова база дослідження, яка охоплює законодавчі та підзаконні акти, що регулюють питання політичних репресій, кримінальної відповідальності та реабілітації.

Ключове значення мають Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» 1991 р. та Постанова Верховної Ради України 1993 р. щодо його тлумачення, а також оновлений Закон 2018 р., який розширив коло реабілітованих осіб і вдосконалив відповідні процедури. Важливим є і Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» 2015 р.

Також використано нормативні акти радянського періоду, зокрема кримінальне законодавство СРСР і УРСР, що визначало правові підстави політичних репресій.

Третю групу джерел складають *публікації документів*, оригінальні і перекладені з інших (російської, польської, німецької, англійської) мов. Під час дослідження довелося звернутися до історичного досвіду проведення амністування та реабілітації доби Нового (1640–1870) та Новітнього (від 1871 по наші дні) часу. Зрозуміло, що тут можуть виникнути труднощі з перекладом, скажімо з польської мови XVII сторіччя сучасною українською (текст Зборівської угоди 1649 р., який містив положення про амністію залежних селян та амністію і реабілітацію православної і католицької шляхти. Також цілком ймовірні лінгвістичні нюанси перекладу (м'якший чи жорсткіший варіант). У такому разі дисертант або посилається на джерело (друковане чи електронне): Зборівський трактат. URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus79.htm> (дата звернення: 12.01.2026); або перекладає текст з іноземної мови українською власноруч (і тоді відповідає за достовірність та неупередженість перекладу); або ж цитує документ мовою оригіналу (передусім російською), аби не бути обвинуваченим у тенденційності перекладу документа.

Четверта група джерел містить праці вітчизняних і зарубіжних науковців. Використовуючи їхній фактологічний матеріал, автор критично ставиться до

оцінок і не сприймає їх беззастережно. У дослідженні враховано позиції різних наукових шкіл, що не означає згоди з ними, а слугує основою для наукової дискусії як необхідної умови пошуку істини. Водночас автор усвідомлює можливість критичного сприйняття окремих висновків дослідження.

П'ята група, не надто численна, утім важлива група джерел – *матеріали преси* (газети, журнали), також і сучасні ЗМІ. Сюди не належать «товсті» наукові журнали, як-от «Український історичний журнал», «Архіви України», «Правова держава» чи «Право України», публікації на чиїх сторінках зараховані дисертантом до третьої групи джерел. Йдеться про суто газетно-журнальні жанри, як-от хроніка, оголошення, некролог тощо. Зрозуміло, що ця група джерел, ймовірно, має вважатися найсуб'єктивнішою. Як приклад візьмемо інтерв'ю Василя Кука, останнього Головнокомандувача УПА в «літературному» журналі [446]. Зрозуміло, що наведені ним цифри і факти, оцінки і судження не можуть вважатися бездоганними, однак мають той чи інший науковий інтерес.

Шоста група – *мемуари та епізодичні спогади* учасників тих чи інших подій. Проблема цього жанру – висока суб'єктивність оцінок як власної поведінки, так і поведінки оточення.

До сьомої групи зараховано різного роду *довідкові матеріали* – від поважних енциклопедій до Вікіпедії з її анонімними (а відтак і безвідповідальними авторами). Відповідно, і ступінь довіри має бути різним.

Восьма група – *автореферати* та тексти (кількох) дисертацій, присвячених не стільки процесам реабілітації, скільки політичному життю в західних областях України у період репресій 1939–1953 рр.

Дев'ята група джерел це судова практика, яка відображає реальне застосування законодавства у процесах реабілітації та оцінки діяльності учасників українського національно-визвольного руху.

До неї належать рішення українських судів щодо перегляду кримінальних справ репресованих осіб, а також практика Європейського суду з прав людини,

яка формує підходи до оцінки політичних переслідувань і відновлення порушених прав, що дає змогу простежити сучасні правові підходи та підкреслює необхідність дотримання законодавства під час процедур реабілітації.

В питаннях достовірності окремих груп джерел схилиємось до думки, що найбільш достовірною групою є архівні документи. З тією поправкою, що документи 1940-х – поч. 1950-х рр., укладені радянськими каральними структурами, мали відверто виражений обвинувальний ухил.

Куди меншої довіри заслуговує наукова література радянської доби, а також видана в соціалістичній Польщі. Там оунівці та упівці суцільно різуні і убивці, які не заслуговують не лише реабілітації, але й доброго слова.

Проте найменш достовірними, як не дивно, маємо вважати окремі ультра-націоналістичні публікації в українському Інтернеті уже доби Незалежності. Не несучи найменшої відповідальності за гучні заяви, їх автори подекуди відверто творять міфи, як у справі Олійника А.А. [371], де добірка документа (фейкова фотокопія Постанови Президії Верховної Ради СРСР) поєднується з нестиківками в тексті, а ті – з перекрученнями змісту статей кримінального законодавства УРСР. Проте автор статті категоричний: «Антон Олійника розстріляли 6 лютого 1967 року в Києві. Де його могила, наразі невідомо. Пам'ять про нього теж не вельми відповідає справедливості. (...) Сестра Надія, яка добивалася реабілітації брата, канула у невідомість, так і не дочекавшись цієї реабілітації. На батьківщині Антона Олійника немає жодної меморіальної дошки на його честь. А треба було б...» [371].

Світла пам'ять борців за волю України, членів ОУН та УПА безумовно заслуговує на повагу, однак це не повинно відбуватися шляхом створення неіснуючих фактів. Отже, не кожне «джерело» заслуговує на однакову увагу. Особливо якщо йдеться про анонімні (бо без авторства) публікації в мережі Інтернет.

Методологічну основу дослідження творить комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що забезпечили всебічний історико-правовий аналіз реабілітації учасників українського національно-визвольного руху.

Серед загальнофілософських методів застосовано діалектичний метод, який дав змогу розглядати процеси реабілітації у їх історичному розвитку та взаємозв'язку з політичними і соціально-правовими умовами.

Із загальнонаукових методів використано хронологічний, системно-структурний, функціональний, а також аналіз і синтез, індукцію та дедукцію; додатково застосовано соціологічний і статистичний методи для оцінки суспільних чинників і кількісних показників.

Серед спеціально-юридичних методів використано історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний та метод тлумачення норм, що дало змогу дослідити формування правових засад реабілітації та еволюцію відповідного законодавства.

Важливу роль відіграв метод джерелознавчого аналізу архівних матеріалів, який забезпечив критичну оцінку документів репресивних органів і встановлення їх достовірності.

Дослідження також ґрунтується на національно-державницькій парадигмі та міждисциплінарному підході із використанням положень теорії держави і права, філософії права, конституційного та міжнародного права.

Загалом дослідження базується на принципах історизму, системності, об'єктивності та комплексності, що забезпечило всебічний аналіз проблеми реабілітації учасників українського національно-визвольного руху.

Серед основних принципів історико-правового дослідження ключове значення має принцип історизму, відповідно до якого правова оцінка історичних явищ і діяльності історичних діячів має здійснюватися з урахуванням правових реалій відповідної епохи, а не сучасних уявлень про норми права. У контексті цього дослідження це передбачає орієнтацію на

міжнародно-правові та внутрішньодержавні правові умови, що існували у період 1939–1953 рр., під час оцінки діяльності учасників українського національно-визвольного руху.

Окрім принципу історизму у дослідженні використано принцип співвідносності (дзеркальності), який передбачає порівняльний аналіз дій різних сторін збройного конфлікту з урахуванням правових умов їх здійснення. Застосування цього принципу дає змогу оцінювати діяльність учасників визвольного руху у співвідношенні з практиками збройної боротьби, характерними для відповідного історичного періоду, зокрема диверсійними діями, нападами на військові та адміністративні об'єкти, а також іншими формами збройного опору окупаційним режимам. Застосування такого підходу не передбачає виправдання воєнних злочинів або злочинів проти людяності, а спрямоване на забезпечення об'єктивної історико-правової оцінки відповідних подій.

Висновки до розділу 1. Наукова і публіцистична література, присвячена темі реабілітації членів ОУН та УПА, подекуди доволіно оперує термінами, насамперед щодо співвідношення понять амністії 1950-х рр. і власне реабілітації. Тому потрібно чітко визначитися з науковою термінологією, спираючись на офіційні роз'яснення та нормативно-правові акти.

Історіографія питання є доволі обширною і може бути поділена за хронологічною ознакою на літературу радянського періоду, праці перехідного часу 1988–1991 рр. та дослідження доби Незалежності України. У цьому зв'язку особливого значення набуває критичний аналіз достовірності наукових публікацій та їх відповідності джерельній базі.

У дисертаційному дослідженні використано різні групи джерел, серед яких основну увагу приділено архівним документам, значна частина яких виявлена та опрацьована дисертантом особисто. Це дало змогу здійснити об'єктивний аналіз процесів реабілітації учасників українського національно-визвольного руху.

Методологічною основою дослідження став комплекс загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема історико-правового, формально-юридичного та порівняльно-правового. Дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності, об'єктивності та комплексності, що дає змогу оцінювати діяльність учасників українського визвольного руху з урахуванням правових реалій відповідної історичної епохи та здійснити порівняльний аналіз практик збройної боротьби різних сторін конфлікту.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОУН та УПА: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА ВНУТРІШНЬО-ПРАВОВИЙ ВИМІРИ

2.1. Світовий досвід здійснення помилування, амністії та реабілітації учасників націоналістичних (повстанських) рухів: історична ретроспектива та сучасність

Утримаємося від ретельного розгляду подій давнини (приміром, громадянських воєн у Римі), але навіть у найдавніші часи були приклади реабілітації інсургентів та повстанців. Скажімо, повернення євреїв з вавилонського полону, про яке розповідає Біблія, можна кваліфікувати як амністію та/чи реабілітацію цього бунтівного народу. Полон завершився після завоювання Вавилону персидським царем Кіром II Великим (538 до н. е.). У перший рік свого царювання новий правитель держави видав указ, який дозволяв депортованим євреям повернутися на батьківщину. Тоді ж *було повернене храмове начиння і виділені кошти для відновлення Храму*. З врахуванням того, що саме релігія була стрижнем єврейського Руху Опору загарбникам, вказана обставина може розцінюватися як свого роду реабілітація левітів та коганів.

Звернемося до ближчих у часі подій. Можливо, першим, зафіксованим у Новій (1640–1871 рр.) історії випадком амністування/реабілітації політичних супротивників (ао суті, найтяжчих злочинців, з огляду на норми чинного права, – т.зв. *висока зрада*) стала Брестська декларація 1660 р. в Англії. Показово, що англійська революція 1640–1687 рр. відкриває добу Нового часу, а перший новочасний акт реабілітації відбувся уже з її перебігом:

«(...) Цим ми оголошуємо, що ми даруємо вільне і загальне прощення, яке ми готові у разі потреби скріпити нашою великою печаткою Англії, усім тим нашим підданим, яке б звання і стан вони не мали (...), що вони знову стають

вірними і покірними підданими, окрім тих осіб, які будуть виключені парламентом у майбутньому, і тільки саме ці особи будуть вилучені (...)

Оскільки різноголосся нашого часу спричинили суперечності в релігії, поділивши людей на ворожі між собою партії (ця ворожість буде уладнана або краще зрозуміла під час вільного обговорення зазначених суперечностей), ми проголошуємо свободу совісті, внаслідок чого жодна людина не може притягатись до відповідальності за релігійні протиріччя, що не порушують спокій у королівстві. І ми готові дати згоду на акт парламенту, який буде запропоновано нам після досконалого обговорення, що буде повністю забезпечувати це милостиве пожалування.

Оскільки під час безпорядків, що продовжувались значну кількість років, (...) були здійснені ряд пожалувань багатьом офіцерам, солдатам та іншим особам, і ними було набуто багато помість, якими вони володіють, (...) а тепер можуть оспорюватись з різних причин у судовому порядку, ми також бажаємо, щоб усі такі спори і справи ... розв'язувались парламентом, який може краще за все забезпечити справедливе задоволення усім зацікавленим особам» [215]. Утім, виконувати свої зобов'язання син страченого Карла I, Карл II, не поспішав. Відразу ж після повернення монарха до Лондона з могил були вириті трупи «царевбивць», обезголовлені і катовані.

Певною мірою можуть вважатися актами амністії і подальшої реабілітації угоди Богдана Хмельницького (та його наступників) з Річчю Посполитою. Уже в Зборівській угоді (1649 р.) містилося положення про амністію: «1. Його королівська милість своє Запорозьке військо заховує при всяких давніх вольностях і відповідно давніх жалуваннях грамот і свою жалувану грамоту видає (...) 4. Що тільки діялося під час теперішнього замішання з Божого допущу, то все має бути в забутті, не повинен жоден пан чинити помсти і карання (...) 5. Шляхті, як віри руської, так і римської, котра під час того замішання будь-яким способом бавилася при Запорозькому війську, його королівська милість із панської своєї ласки пробачає і переступ їхній покриває.

А коли б кого упрощено як з добр дідичних, так і з інших, або котрого виведено, оскільки те все діялося в теперішнім замішанні, має бути сеймовою постановою скасовано» [232]. Тобто бунтівним шляхтичам мали бути повернуті не тільки спадкові (дідичні) земельні володіння, але й службові рангові землі.

Приклади реабілітації політичних супротивників в ХІХ ст. зустрічаємо і у Новому світі. Поразка Півдня і завершення громадянської війни у США (1861–1865) супроводжувалися загибеллю президента-тріумфатора А.Лінкольна, застреленого актором Бутсом у квітні 1865 р. Віце-президент Ендрю Джонсон, успадкувавши посаду убитого попередника, негайно (уже 29 травня) помилував активних учасників заколоту, навіть незважаючи на те, що окремі з них (зокрема й президент Конфедерації) були щонайменше винні у навмисному убивстві 50 тисяч солдатів і офіцерів федеральної армії, що перебували у полоні. До лютого 1867 р. заколотникам було повернуто власність, яка оцінювалася у 2 млрд (тогочасних. – А Р.) доларів [324, с. 195].

Однак після того, як південні штати за порадою Е. Джонсона відкинули ХІV поправку, компроміс (і консенсус у владі) закінчився, й 2 березня 1867 р. Конгрес ухвалив перший закон про Реконструкцію. 200 тисяч колишніх заколотників були позбавлені виборчих прав, то ж традиційно «демократичний» Південь голосами темношкірих виборців у 1867 р. обрав до Конгресу 42 республіканці проти 2 демократів (з 12 сенаторів та 32 членів палати представників). Утім, згодом маятник гойднувся у протилежний бік. 1 травня 1872 р. у Цинцинатті зібрався з'їзд ліберального крила Республіканської партії. З'їзд висловився «за негайне та повне зняття усіх обмежень», накладених на учасників заколоту. Ліберальні республіканці оголосили, що «негайна амністія призведе до замирення в усіх частинах країни» [339, с. 499]. Блок демократів та ліберальних республіканців отримав широку підтримку на Півночі. В травні 1872 р. був прийнятий закон про амністію, за яким число південців, позбавлених виборчих прав, скоротилося до якихось 300–500

чоловік. Під час виборів 1876 р. на тлі корупційних скандалів, у яких були замішані майже усі лідери Республіканської партії, виникла реальна перспектива перемоги опозиційного демократичного кандидата, мера штату Нью-Йорк Тілдена. У нього уже було «в кишені» голоси 184 виборщиків, до фіксації перемоги залишався тільки 1 голос. Республіканець Хейс мав лише 166 виборщиків. Внаслідок закулісних інтриг (таємні перемовини тривали три місяці) вибори в Луїзіані, Південній Кароліні та Флориді (загалом 19 виборців) були скасовані, переможцем оголосили сумнівного Хейса, а навзаєм федеральні війська були виведені з Південної Кароліни та Луїзіани, влада тут була передана Демократичній партії. Де-факто це означало повну реабілітацію (щодо поновлення політичних та майнових прав) усіх учасників заколоту 1861–1865 рр.

Свого роду зразком європейського досвіду реабілітації супротивного збройного опору може слугувати пізня франкістська і постфранкістська Іспанія. Після завершення громадянської війни 1936–1939 рр., більша частина переможених республіканців опинилася у концентраційних таборах. Натомість меншість перейшла до тактики партизанської війни аж до 1950-х років, поступово зменшуючись через військові поразки та мізерну підтримку з боку виснаженого населення. У 1944 р. група республіканців-ветеранів, які також воювали у французькому Русі Опору проти нацистів, вторглася у Бальд'Аран на північному заході Каталонії, але через 10 днів зазнала поразки. На думку деяких дослідників, громадянська війна в Іспанії тривала до 1952 р.; до 1939 р. це була «звичайна громадянська війна», а згодом перетворилася на «нерегулярну громадянську війну [482].

Певною мірою іспанські та українські події зближують кілька обставин, зокрема криваві збройні сутички між учасниками течій всередині збройного опору переможцям: між комуністами та троцькістами в Барселоні 1937 р. та між бандерівцями і мельниківцями, а також прихильниками Бульби-Боровця з Поліської Січі. Встановлення влади Ф. Франко, проголошеного «каудільо»

(вождем нації), супроводжувалося масовими арештами та стратами, які тривали до 1941 р. 135 тис. прибічників республіканського уряду були розстріляні або померли у в'язницях, а 300 тис. республіканців утримували в тюрмах і концтаборах аж до 1945 р. [321, с. 129]. Ще один збіг – сторона, яка зазнала поразки, зазнала кратно більших втрат, ніж переможці (в Іспанії, відповідно, 320 і 130 тисяч). Також значна частина переможених була вимушена покинути територію, де згодом відбулася реабілітація. Багато з них так і не змогли повернутися на батьківщину на час відновлення їхнього доброго імені. [414, с. 129].

Військовий розгром нацистів в Європі підштовхнув режим Ф. Франко вже 8 травня 1945 р. до внутрішніх змін. Того дня оприлюднено *Хартію іспанців*, яка декларувала набір громадянських і політичних прав, а також амністію «непричетним до злочинів» емігрантам. Під час організованого владою референдуму за Хартію висловилися понад 85% учасників.

У 1975 р. повноваження глави іспанської держави були передані королю Хуану Карлосу I, який і розпочав безпосередню реабілітацію республіканців. Двоетапне проведення амністії (у червні 1976 р. і в березні 1977 р.) дало змогу їм повернутися в країну та декларувало поновлення їх політичних прав. У лютому та квітні 1977 р. були легалізовані Іспанська соціалістична робітничка партія та Комуністична партія Іспанії. Партія Національний рух, яка слугувала опорою репресивного режиму часів Франко, підлягала розпуску. В 1978 р. в Іспанії відбулися вільні парламентські вибори на багатопартійній основі – уперше з 1936 р.

В урядовій резиденції Монклоа 8–9 жовтня 1977 р. був проведений «круглий стіл» за участю представників провідних політичних партій і профспілок, за підсумками якого були прийняті т.зв. *Пакти Монклоа*. Підсумкові документи підписали голова уряду А. Суарес та лідери головних політичних течій, серед яких соціалісти, комуністи та партії, створені реформістськи налаштованими діячами з середовища франкістів – Союзу

демократичного центру та Народного альянсу (з 1989 р. – Народна партія) [414, с. 133].

Розроблений групою політиків та юристів проєкт конституції отримав схвалення в парламенті та на референдумі й набув чинності 29 грудня 1978 р. Уперше в історії країни конституція дістала підтримку провідних партій з різних політичних таборів та була схвалена більшістю громадян.

В Іспанії впродовж тривалого часу судові вироки часів франкізму не переглядалися. Вцілілі активісти лівих партій, профспілкового та національних рухів були змушені задовольнятися амністією, хоча й отримали рівні громадянські права. Лише на початку XXI ст., через 25 років після смерті Франко, соціалісти та національні партії наважилися порушити питання про реабілітацію жертв репресій. Соціалістична партія вимагала поширення пільг ветеранів громадянської війни на учасників партизанського руху, а Баскська національна партія пропонувала засудити військовий заколот 1936 р. [414, с. 138].

У листопаді 2002 р. в резолюції з нагоди 25-ї річниці вільних виборів палата депутатів іспанського парламенту вперше віддала шану жертвам франкістського режиму, яких було визнано борцями за свободу. Однак лише з ухваленням закону *Про історичну пам'ять* (2007 р.) відбулася повна правова реабілітація республіканців та учасників опору диктатурі, зокрема скасування всіх політичних вироків часів диктатури Франко та відкриття доступу до архівних документів [414, с. 139].

Цікавим є досвід амністій та реабілітацій учасників антиурядових збройних формувань, застосований РФ під час російсько-чеченських воєн. Указом від 1 грудня 1994 р. Б. Єльцин запропонував не притягати до кримінальної відповідальності осіб, не причетних до тяжких злочинів проти мирного населення, за умови добровільного складання зброї до 15 грудня 1994 р., а також ініціював їхню амністію і помилування [496]. Формально йшлося

про гуманізацію, але фактично – про звільнення від переслідування в обмін на лояльність.

У 1995–1996 рр. цей курс продовжився домовленостями про припинення бойових дій, звільнення полонених і обмін «усіх на усіх», закріпленими, зокрема, у Хасавюртських угодах [496]. Наслідком стало формування в Чечні колабораціоністської опори Кремля в особі Ахмата Кадірова та його прибічників, які згодом стали важливим інструментом підтримки путінського режиму.

Підводячи підсумки, зазначимо таке.

1. Амністії та реабілітації учасників збройного руху Опору не таке вже й рідкісне явище в світовій історії, але й не неминуче і не всезагальне;

2. Використання цього інструменту національного примирення та зміцнення чинного режиму зазвичай пов'язане з низкою факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру;

3. Не підлягають реабілітації політичні рухи та збройні формування, визнані воєнними злочинцями рішеннями міжнародних трибуналів (Нюрнберг, Токійський трибунал, Міжнародний трибунал із злочинів у Руанді тощо) та терористичними угрупованнями (німецька РАФ, італійські Червоні бригади тощо). Утім, щодо їхніх членів в індивідуальному порядку може бути застосовано акт амністії.

2.2. Окупаційні тоталітарні режими у протистоянні ОУН та УПА: правова регламентація діяльності. Порушення та ексцеси

Даючи оцінку тим чи іншим ідеологічним установкам ОУН та УПА, організаційним документам, безпосередній практиці ведення воєнних дій тощо, неможливо відсторонитися від того факту, що ворожі їй сили (нацистські, радянські та навіть польські прорадянські і антикомуністичні) не надто церемонилися у виборі засобів ведення боротьби. Що більше, збройний опір

радянському та німецькому окупаційним режимам дістав з їхнього боку правову оцінку «бандитизму», то ж карально-репресивна політика здійснювалася передусім проти «бандитів», а не ворожої сторони військового конфлікту. Відтак щодо членів ОУН та УПА не діяли воєнні конвенції, схоплених повстанців не розглядали як комбатантів, широко практикувався інститут заручництва.

Радянські репресії проти підпілля ОУН розпочалися майже відразу після вікопомного «Золотого вересня». Про жорсткість каральної політики може свідчити процес над керівниками і рядовими членами ОУН, проведений Військовим трибуналом 12 Армії Київського Особливого військового округу 20 – 22 березня 1941 р.

Розглянемо суть обвинувачень та вирoki, ухвалені радянським судом щодо представників нібито «визволеного» українського населення.

Приватний торговець Мартинюк Д.М., арештований 19 жовтня 1939 р., тобто ще до входження Західної України до СРСР, де-юре громадянин Польщі: «Признан виновным в том, что в октябре 1939 г. вступил в ОУН, был назначен руководителем Косовской уездной организации ОУН, производил вербовки новых членов, давал им задания по сбору сведений о приграничной полосе. Распространял среди участников националистическую литературу, хранил собранные для нужд организации деньги, концентрировал у себя сведения о настроении населения, Красной Армии, работников НКВД и милиции». Реабілітований 3 лютого 1993 р., оскільки «доказательств о подготовке и совершении вооруженного восстания в деле не имеется. Сведения о конфискации имущества в деле отсутствуют» [96, Арк. 262]. За місяць радянської окупації устиг (?) заробити від визволителів ВМП (вишу міру покарання – розстріл), нікого не убивши й не завдавши скільки-небудь помітної матеріальної шкоди.

Ту ж ВМП отримав керівник Снятинської ОУН Франдзей Н.Д. [98], згодом реабілітований за Законом 1991 р,

До страти засудили й керівника Коломийської повітової організації ОУН, Б.М. Тичинського [100] та підрайонного керівника ОУН Д.І. Кушицького [106]. Тобто – з керівництвом ОУН навіть нижчої районної ланки радянська влада була жорсткою буквально з перших тижнів окупації регіону, коли ще де-юре (кейс Мартинюка) «визволена» Західна Україна перебувала у складі Польщі

Дещо більше пощастило рядовому члену ОУН Стриндюку С.Ю., якому ВМП була замінена Постановою Президії ВС СРСР від 2 червня 1941 р. на 10 років позбавлення волі з п'ятирічним позбавленням прав та конфіскацією усього майна [97]. Трохи менш жорсткі вироки 10 років позбавлення волі з 5-річним обмеженням у правах та конфіскацією майна отримували жінки (не керівного складу ОУН). Саме так були покарані Марія Максим'юк, 1921 р.н. (ст.ст. 54-2, 53-11), вступила до ОУН в травні 1940 р., виконувала обов'язки зв'язкової, арештована 10 вересня 1940 р. [99]. Стафанія-Антоніна Чернушка, зв'язкова ОУН, поширювала націоналістичну літературу [101], Ірина-Ольга Карачевська, зв'язкова ОУН, навчалась навичкам санітарної справи [102], Германа-Марія Яцишина, зв'язкова ОУН [103] та інші жінки-зв'язкові.

А от Марія Грабовенська, «зв'язкова ОУН, поширювала націоналістичну літературу, навчала жінок-членів організації санітарної справи», отримала ВМП, адже «навчала санітарній справі» інших потенційних учасниць Руху Опору. Щоправда дещо згодом радянські власті замінили їй смертний вирок стандартними 10 плюс 5 плюс конфіскація майна [105].

Звернемо увагу – йдеться про жінок, судилище відбувається в умовах мирного часу.

За матеріалами цього ж процесу 20-22 березня 1941 р. також були засудженні до ВМП члени ОУН – чоловіки Баб'юк І.В., Яремчук Г.М., Гошовський С.Т., Керницький К.М., Семенюк П.К., Жураковський М.К. Щодо усіх, разом із жінками, даних про виконання вироку чи звільнення немає. Схоже їх скопом розстріляли невдовзі після 22 червня 1941 р.

Особливо різкими були дії радянських властей в перші дні після німецького нападу. Архівний документ [125] складається з кількох (7) однотипних Висновків: 1. На власне самого Гаврилця М.М.; 2. Арк. 11–11 зв.: Висновок Р/780 щодо Кізюк І.С. за матеріалами архівної кримінальної справи (арх. № 43063)Ф; Висновок Р/781 щодо Особа Д.П. за матеріалами архівної кримінальної справи (арх. № 43063) Висновок Р/782 щодо Будзяк І.Г. за матеріалами архівної кримінальної справи (арх. № 43063) .

Усі вони були заарештовані у м. Стрий відразу після нападу 22 червня 1941р., усім вирок навіть не встигли ухвалити, формально закрили справи 31 травня 1949 р., що без сумнівів означає, що заарештованих оунівців радянські власті стратили перед відступом.

В незалежній Україні усіх реабілітовано «За відсутністю сукупності доказів, що підтверджують обґрунтованість притягнення до відповідальності».

Після 22 червня 1941 р., покидаючи міста та містечка Західної України, радянські «правоохоронні» структури випускали на свободу загально-кримінальних злочинців (ці мали підривати німецький тил зсередини) і безжалісно знищували усіх політичних, навіть тих, що ще перебували у СІЗО під слідством і формально не були визнані винними.

Не менш жорстким щодо найменших спроб опору українців був німецький окупаційний режим. Зокрема 29 жовтня 1941 р. Головне управління безпеки (РСХА) видало наказ спеціальним частинам поліції такого змісту: «(...) організація Бандери приготує повстання в Рейхскомісаріаті (Україні) з метою встановлення самостійної української держави. Всі члени Організації Бандери мають бути негайно заарештовані й після строгих допитів ліквідовані у таємниці під претекстом грабежів (...)» [Цит. за: 365, с. 6].

Нацистські репресії спрямовувалися не лише проти ОУН (а згодом і УПА), але й щодо широких мас цивільного населення. На Волині кінцевим терміном здачі місцевими мешканцями вогнепальної зброї встановлювалося 10 грудня 1941 р. Мірою покарання для тих, у кого після визначеної дати буде

виявлена зброя чи боєприпаси, встановлено розстріл [450]. Показово, що німецька адміністрація не робила найменшої відмінності між озброєними бойовиками та звичайними мисливцями, власниками гладкоствольної вогнепальної зброї.

На цьому згорнемо тему німецьких репресій над українськими націоналістами, оскільки їхні жертви під радянські і пострадянські реабілітації не підпадали. Ці люди залишилися у пам'яті народній. З іншого боку, ОУН та УПА, трактовані як «бандити», не мали і апріорі не могли мати сантиментів до будь-якого окупанта.

Повернення червоної армії в Західну Україну означало поновлення репресій проти українського Руху Опору. Особливо жорстко поводитись радянська влада щодо оунівців та повстанців у перші місяці після повернення, вчергове проголошеного «визволенням». Прикладом може слугувати кейс вінничанина Миколи Швеця [127]. Арештований він 11 лютого 1944 р., а 26 червня 1944 військовий трибунал військ НКВС Вінницької області за ст. 54-1 «а» ухвалив вирок про вищу міру покарання. Вина розстріляного полягала у тому, що: «надав свій будинок під конспіративну квартиру для керівника окружного проводу ОУН по Бердичівському району «Мухи», отримав і поширював націоналістичну літературу, проводив вербувальну роботу». Ні вбивств, ні диверсій не чинив. Реабілітований («подлежит реабилитации») 25 жовтня 1996 р.

Підходи дещо пом'якшали після 9 травня 1945 р. Розстрільні вирoki практикували рідше, уже ухвалені частково замінювалися на тривалі (до 25 років) терміни позбавлення волі. «Ера милосердя» пояснювалася просто – зруйнована війною країна гостро потребувала робочих рук, бажано безплатних. В'язні ГУЛАГу були ідеальним інструментом, а терміни ув'язнення в 10 і більше років гарантували їх перетворення на існування людей, виснажених роками позбавлення волі, на спецпоселеннях, де режим мало відрізнявся від табірної.

Боротьба проти «бандитів» з ОУН та УПА здійснювалася радянськими силовими структурами та карателями, які ставилися до місцевого населення як до окупованого і ворожого. Дії «визволителів» подекуди не відрізнялися від пересічного кримінального контингенту. У грудні 1946 р. інструктор відділу ЦК КП (б) У по західним областях Шкір підготував *Довідку*: «Встановлено, що лише військовослужбовцями Київського, Прикарпатського і Одеського округів, розташованих в селах Долинського району (Станіславської області. – А.Р.) за 1946 рік вчинено грабунків – 212, крадіжок худоби – 8, крадіжок майна – 10, убивств – 8, зґвалтувань – 2, дебоші і хуліганства – 7» [217, с. 278–279, з посиланням на: ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 75, спр. 2961, арк.. 30 – 32, с. 279]. Зокрема, уночі 13 листопада 1946 р. в с. Новачка військовослужбовці «невстановленої частини» намагалися забрати картоплю у селянина Романчукевича. Коли ж господар спробував призупинити дії військовослужбовців, його вбили. В селі Краковичі військові пограбували діючу церкву тощо. «(...) 14 солдатів і офіцерів за грабунки і мародерство були арештовані і віддані під суд. Три команди з 14 та 2 авіадивізій, а також команда мехполку ПП 18881 відправлені в свої частини. У всіх командах замінені командири. Окрім цього за погодженням з командуванням та обкомом КП(б)У в районі проведені 2 показових процеси над військовослужбовцями, в одному з яких винні засуджені до розстрілу [Там само]. Отже за сотні реальних злочинів під суд потрапили всього кілька «визволителів», лише у одному випадку «показового» процесу винні були засуджені до вищої міри покарання.

Було б помилкою вважати, що негідне ставлення радянських силовиків до місцевого населення спостерігалось лише на рівні менш контрольованих армійських структур. У грудні 1947 р. старший слідчий прокуратури Львівської області Г. Подруцкій здійснював перевірку за сигналами про порушення соцзаконності» в Кам'янко-Бузькому районі Львівщини. Там у травні 1946 р. районне керівництво в особі першого секретаря РК ВКП(б) Поліводи, голови райвиконкому Органістра, начальника РВ МДБ Шульги, начальника РВ МВС

Кандаурова, депутата Верховної Ради УРСР Рихви та ін. спалили хутори Забужжя і Воротня, де, як виявилось, з 18 хат дві були нібито «бандитськими», а інші належали сім'ям мобілізованих воїнів радянської армії та бідняків. Після розголосу свавільний підпал районне керівництво спробувало перекласти на 16-річного Івана Савка, який нібито мстився за убивство своїх рідних «бандитам» (українським повстанцям. – А.Р.). Згодом, коли луснула версія про «помсту» родинам повстанців, Савко змінив покази, вказуючи, що причиною пожежі стало самогоноваріння. Слідчий Подруцкій не полінувався знову опитати свідків і дійти висновку, що пожежа виникла внаслідок пострілів запалювальними кулями по будівлям, вкритим соломною [219, з посиланням на: Архів Науково-дослідного центру національно-визвольних змагань України, с. 328]. До речі, Г. Подруцкій доповідав Прокуророві Львівської області І. Корнетову також про безчинства заступника начальника обласного управління наркомату юстиції Реброва (вилучення і присвоєння свині у одноосібника Козяра) та факти побиття затриманих особисто начальником Кам'янко-Бузького райвідділку МДБ Шульгою тощо.

Злочинці при владі судили повстанців за закритими дверима, порушуючи навіть радянські процесуальні норми. Радянська юстиція на словах дотримувалася концепції особливого захисту прав неповнолітніх обвинувачуваних. Зокрема у посібнику для суддів (1950 р.) наголошувалося: «(...) усі справи про злочини неповнолітніх, незалежно від статей кримінального кодексу, за якими вони притягнуті до кримінальної відповідальності, мають обов'язково вноситися у підготовче засідання народного суду, згідно директивного листа Верховного суду СРСР та Прокурора СРСР від 21 липня 1935 р. «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх» [377, с. 35]. На практиці вирoki неповнолітнім повстанцям ухвалювалися судами, військовими трибуналами та позасудовими органами у тому ж порядку, що й іншим учасникам Руху Опору, без огляду на процедурні моменти.

Звичним явищем для радянської каральної та пенітенціарної системи було «пересиджування» репресованими термінів, вище призначених судом, трибуналом чи позасудовим органом. Ось дві долі, узяті з однієї архівної кримінальної справи [132]. Мушинець У.В. у своєму будинку утримувала притулок для учасників оунівського руху, збирала для них продукти харчування. Отримала 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. «Содержалась под стражей, в местах лишения свободы **10 лет, 7 месяцев, 13 дней**» (див. арк. 177. Заключение Р/755 в отношении Мушинец Устины Васильевны по материалам уголовного дела (4684)). Засуджена тим же військовим трибуналом військ МВС Станіславської області того ж дня, 17 червня 1946 р., Могітич Розалія (див арк. 178. Заключение Р/756 в отношении Могитич Р.И. по материалам уголовного дела (4684). Доставляла естафети керівному складу «нацорганizations». Отримала «десятку» з позбавленням прав на 5 років та конфіскацією майна. «Содержалась под стражей, в местах лишения свободы **10 лет, 7 месяцев, 21 дней**»). Обидві, схоже, потрапили під першу хвилю амністій, а то відбування термінів могло б перевищити уже відбутих «зайвих» сім місяців.

Також маємо численні приклади засудження оунівців та повстанців за ... Карним кодексом РРФСР.

Лише у рідкісних випадках судилища над нібито «німецькими колаборантами» здійснювалися на відкритих судових процесах. Прикладом може бути січневий 1948 р. процес над «українсько-німецьким націоналістом» Олександром Барвінським, членом уряду Я. Стецька. Обвинувачений охоче визнавав епізоди своєї злочинної діяльності: нібито «вербував «молодь для вступу в розвідувальні частини АБВЕР»; «влаштував публічні будинки для німців» і навіть видав окупантам виявлений ним не вказаний «партизанський загін» на Станіславщині, де радянських партизанів у 1941–1944 рр. завідомо не було. Отримав несподівано м'який, як на «зрадника» з цілим букетом «злочинів» вирок – 10 років тюремного ув'язнення з позбавленням прав на 5

років після відбуття кари і конфіскацією всього належного йому майна [222, с. 230–232]. За контрреволюційною 54-ю статтею КК УРСР 10 років позбавлення волі було мінімальним покаранням. Тим самим фіксуємо цікавий прецедент: обвинувачений з «гучним» іменем визнає себе винним за усіма пунктами і навіть не пробує висувати аргументи на свій захист, а прокурори та судді встановлюють йому мінімальне можливе покарання. Зрозуміло, що у подібних випадках справу реабілітації можна і треба порушувати, незважаючи на «щиросердечні» визнання провини.

Ще одним відкритим судовим процесом з несподівано м'якими вирокami може слугувати судилище над Главою Греко-католицької церкви Галичини Йосифом Сліпим та трьома єпископами Миколою Чарнецьким, Петром Вергуном та Микитою Будкою. Незважаючи на духовний сан обвинувачених, судив їх Військовий трибунал Українського округу без участі прокурора і захисту [451, с. 31]. Під надуманими обвинуваченнями у співпраці з німецькими окупаційними властями (молебень дивізії «Галичина» у 1943 р. тощо) 3-х душпастирів визнали винними у зраді Батьківщини (ст.ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР) й засудили: до 10 років позбавлення волі П. Вергуна, затриманого у Берліні. Головний фігурант процесу кардинал Йосип Сліпий отримав 8 років ВТТ з позбавленням прав на 3 роки та конфіскацією майна; Єпископи М. Чарнецький, відповідно, 5 і 3 роки з конфіскацією; М. Будка – 5 і 3 роки з конфіскацією; П. Вергун – 7 і 3 роки з конфіскацією. І це при тому, що ст. 54-1а КК УРСР передбачала розстріл, а у разі пом'якшувальних обставин 10 років позбавлення волі, а стаття 54-2 (П. Вергун) – безальтернативний розстріл [497]. Мало того, що людей цивільних судить військовий трибунал, судді, вочевидь «з політичних міркувань», доволіно застосовують міру репресії (у цьому разі, на щастя, у бік пом'якшення).

Аналіз багатьох архівних справ т.зв. *бандпосібників* свідчить не лише про застосування сили для вибиття із підозрюваних визнання провини, але й звичну для сталінських каральних структур практику провокацій. Не робилося

принципової відмінності між комбатантами і не комбатантами, Не бралось до уваги добровільне припинення «злочинної діяльності», наприклад, внаслідок втечі з повстанського підрозділу і виїзду в іншу місцевість для розірвання зв'язків. Дещо рутинний, а відтак й показовий випадок. У жовтні 1946 р. в Чернівцях арештували працівницю залізниці, вагонну провідницю О. Колотило на підставі її зв'язку з повстанцем В. Григоришиним на псевдо «Чорний». Застосовуючи тортури слідчі за понад три місяці допитів змусили дівчину признатися у тому, що разом зі своїм новим знайомим (познайомились в березні 1945 р.) пішла в УПА, «где под кличкой «Олеся» выполняла обязанности санитарки до июля того же года». Військовий трибунал військ МВС Станіславської обл. 14 березня 1947 р. ухвалив вирок – 10 років позбавлення волі плюс 5 років позбавленням прав, щоправда, без звичної конфіскації майна [107]. Реабілітована 30 липня 1992 р. [Там само, арк. 27 зв].

Трибунал не узяв до уваги ні те, що О. Колотило була не боївкарем, а санітаркою, тобто медичним працівником, ні її вихід з «банди», ні подальше повернення до цивільного життя – працевлаштування в радянську режимну структуру Міністерства шляхів сполучення. Вочевидь, якби була хоч найменша зачіпка щодо продовження антирадянської діяльності після працевлаштування, слідчі зуміли б «розкрутити» й цю обставину.

Прикладом провокації з боку властей може бути справа такого собі Іванишина М.М., міліціонера Коршівського району Станіславської області, 14 березня 1947 р. Воєнний трибунал військ МВС Станіславської області за ст 54-12 КК УРСР присудив йому 7 років ВТТ з позбавленням прав на 3 роки, без конфіскації майна за те, що: «в январе 1946 года вступил в связь с подпольем ОУН и получил звание представлять информацию о работе РО ВД, на что дал согласие, однако практически ничего не сделал. В то же время в органы Советской власти об этом не сообщил» [109]. Уже одне те, що військовий трибунал присудив міліціонеру-зраднику «смішні», як за мірками другої пол. 1940-х рр., 7 років ВТТ, наштотує на припущення, звідки каральним

структурам стало відомо про зрадницьку згоду служивого надавати інформацію оунівському підпіллю, якщо «практически ничего не сделал»? Чи не тому, що йшлося про т. зв. *спецперевірку*, а по суті – банальну провокацію? Померлого у 1987 р. Іванишина М.М. реабілітували (без нагадувань з боку родичів та зайвих формальностей і затягувань, звичних для тогочасної пострадянської української юстиції) 22 жовтня 1992 р. – значно швидше, ніж в інших випадках т.зв. *бандпосібників*.

Куди милостивішою, ніж до членів ОУН та УПА та незгідного українського духовенства, була сталінська юстиція до польських антикомуністичних повстанців на теренах Західної України, що увійшли до складу Союзу РСР після вересня 1939 р. Вироком Воєнного трибуналу військ МВС Станіславської області 8–12 серпня 1946 р. за ст ст 54-1а та 54-11 КК УРСР Мечислав Мельник, завербований в березні 1944 р. до Армії Крайової, отримав ... аж 3 роки ВТТ, до того ж за Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР від 7 липня 1945 р. про амністію у зв'язку з перемогою над гітлерівською Німеччиною звільнений з-під варті в залі суду [120]. Таку ж поблажливість трибунал виявив не лише до поляків Т. Бари й С. Дзюбинського, але й до І. Лібербаха та А. Міллера, кожен з яких в березні чи квітні 1944 р. «вступил в організацію «Армии Краевой», однако деятельного участия в организации не принимал». Ті з обвинувачених, визнані на процесі 8–12 серпня 1945 р. винними, бо мали в анамнезі: «принял присягу, участвовал в собраниях, проводимых участниками организации, укрывался до дня задержания» (чого для пересічного українця вистачило б лихвою), як В. Оконєвський, А. Халупа, Р. Рудніцьки, Ю. Старчевські, Леон Ягільніцьки, А. Птак, В. Добжанські, за «розстрільними» статтями 54-1а та 54-11 отримали по три роки ВТТ (та нехайну амністію) [121], а аж чотири – безробітний Едмунд Ягільніцьки, електромонтер Тадей Ягільніцьки та В. Єзерські – по 5 років з конфіскацією майна, Тадей Ягільніцьки – 6, безробітний Станіслав Ковальські, кресляр Едмунд Єндрояк та слюсар Броніслав Срочинські – 7, токар Владислав

Лукавськи («лично завербовал в организацию трех человек») – 8, і навіть «комендант обвода» з цілим букетом обвинувачень Л. Свадовськи – 8 років [122, Арк. 177]. Цілком не зрозуміло, за яких таких юридичних підстав (окрім, звісно, суто політичних міркувань), польські антикомуністи та їхні єврейські поплічники, визнані винними за «розстрільними статтями», влітку 1945 р. звільнялися в залі суду (або отримували вироки нижче нижчого), а засуджені-українці за тими ж статтями в той же історичний час засуджувалися до (щонайменше) 10 років ВТТ, 25 літ каторги чи (до 1947 р.) – й розстрілу (районний провідник як аналог польського коменданта обширу), без найменших сподівань на радянську амністію. На нашу думку, ця політична вибірковість сталінської юстиції не має нічого спільного з реальним правосуддям.

Зрозуміло, що зловживання радянських властей та силових структур щодо місцевого населення не можуть бути оправданням злочинних дій (ексцесів) окремих повстанців. Утім, вище висловлювалася думка, що в оцінці тих чи інших подій науковцям та правникам бажано дотримуватися принципу *дзеркальності*. Іншими словами, якщо закони і звичаї війни систематично порушує одна сторона (нацистська, польська, радянська та ін.), вимагати їх суворого дотримання від іншої сторони (партизани Ковпака чи Тіто, АК, ГЛ, ОУН та УПА, *в'єтконги*, туареги), звісно, можна і потрібно. Злочин залишається злочином, незалежно від того, хто його здійснив, – умовний «злочинець» (повстанець) чи такий же умовний «поліцейський» (владна структура), враховуючи, що кожна сторона вважає апріорі саме себе «правою» у конфлікті. Але відмовляти лише на цій, окремо взятій, підставі у амністії та/чи реабілітації принаймні несправедливо. Якщо радянські партизани використовували для самопостачання «підножний ресурс» торговельних закладів та складів і навіть майно цивільного населення проти його волі, то подібна практика ОУН та УПА не може категорично ставитися останній в провину. Ще раз наголосимо – ми жодною мірою не виправдовуємо злочинців,

під чийм прапором вони б не виступали. Але дотримуємося думки, що опір «жертви» має кваліфікуватися принаймні не жорсткіше, ніж дії «нападника».

Ще один важливий для розуміння момент – т.зв. радянська влада від самого початку повторної окупації західних українських земель намагалася демонізувати повстанців, за допомогою як дійсних фактів жорстокості (такого роду ексцеси неминучі під час війни), так і відвертих фейків. Наведемо один із них, так 10–11 листопада у Львові, зрозуміло, з ініціативи радянських властей, проводиться дводенна «нарада селян». Перший секретар Львівського обкому К;П(б)У Грушецький І.С. розказує ошелешеним слухачам «про один дикий випадок, що стався в одному із сіл нашої області» Нібито до хати голови сільської ради прийшли «озброєні люди і зарізали ножом господаря і дружину. Далі «один із бандитів приклав вістря ножа до горла дитини, однак в останню хвилину його мозок породив нову думку, він заверещав п'яним голосом бандитам: «Живи во славу Степана Бандери, а щоб ти знала, як жити, ми залишимо тобі харчі, а ну, хлопці, порубайте їй свинини». «Хлопцям» ця пропозиція сподобалась. Вони постягали весь посуд, який був у цій хаті, і через декілька хвилин перед переляканою дівчинкою виросла гора м'яса стікаючих кров'ю її батька і матері» [424, с. 49–50]. Утім, що показово, – на нараді звучали й інші приклади нібито жорстокості повстанців, але з прив'язкою до конкретного населеного пункту. І лише цей кричущий випадок залишився не локалізованим: *в одному із сіл нашої області*. Чи не тому, що навіть у межах району подія набула б найширшого розголосу. Звісно, за умови, що вона справді була. І селяни-учасники наради могли б підтвердити (пбо спростувати) деталі. До речі, про ступінь довіри до «джерела» промовисто говорить один факт. У доповіді тов. Грушецького (яку звично готував апарат обкому, а не сам автор) на с. 37 цитованого видання польська служба безпеки (захисту) держави названа не *дефензивою* як вона офіційно називалася), а *офензивою*, (тобто не «захистом», в досл. «наступом»).

Звертаємо увагу на фейковість тогочасної радянської пропаганди, яка мало чим відрізнялася від сучасних російських ІПСО («мальчика в трусиках распяли на доске объявлений») з двох міркувань. По-перше, щоб скласти уяву про достовірність усталеної радянської картини подій 1944–1953 рр. По-друге, щоб розуміти той ментальний опір, з яким зіткнулася здійснювана властями незалежної України політика реабілітації кінця 1980–1990-х рр.

2.3. Діяльність ОУН та УПА в контексті природного права громадян на опір тиранії (порівняльно-правова характеристика)

Збройна боротьба ОУН та УПА проти нацистської та радянської агресії мала чимало спільних рис, притаманних іншим національно-визвольним рухам народів Європи, Азії, Африки та Латинської Америки.

ОУН виникла у січні 1929 р. як політичний рух на базі від самого початку нелегальної Української Військової Організації (УВО) та таких же конспіративних націоналістичних студентських груп.

Ще з кінця XVIII ст. діяли підпільні організації ірландського народу («Об'єднанні ірландці», «Молода Ірландія», рух Шинн фейн, «Ірландське республіканське братство»), чия боротьба проти колоніального панування Великої Британії увінчалась успіхом аж за понад сторіччя, у 1937 р. Також у Північній Ірландії (частині Сполученого Королівства) в другій пол. XX ст. діяли дві підпільні Ірландські республіканські армії (ІРА), які не визнавали легітимність одна одної, подібно до ОУН (б) та ОУН (м). Щоправда, на відміну від «Тимчасової ІРА», представники «Офіційної ІРА» були марксистами і працювали над створенням «об'єднаного фронту» з іншими ірландськими лівими, формуючи Ірландський національний фронт визволення (англ. *Irish National Liberation Front* (NFL)). Ці повстанські рухи активно застосовували методи боротьби, які підпадають під сучасне визначення тероризму.

В Європі XIX–XX ст. історичними аналогами ОУН були антиосманські підпільні організації поневолених народів: грецька «Філікі Етерія», болгарські *Комітети*, Внутрішня Македонська Революційна Організація (ВМРО), Комітет Визволення Албанії, а також антиавстрійські сербські «Чорна рука» та «Народна Оборона».

З досягненням незалежності Греції, Болгарії, Північної Македонії, Албанії тощо члени антиосманських структур поповнили пантеон народних героїв своїх держав. Та й сербські «терористи» XIX – поч. XX ст. (заснована у 1901 р.), Чорна рука (серб. Црна рука), або «Єдність або смерть» (серб. Уједињење или смрт) користуються неабиякою повагою у себе на батьківщині, незважаючи на нібито розв’язану ними Першу світову війну, тригером якої слугувало убивство австрійського ерцгерцога Фердинанда у боснійському Сараєво.

В один історичний час з ОУН та УПА діяли французькі «макі» (прокомуністичні) та Комітет Вільна Франція генерала де Голля. Ці сили у Четвертій та П’ятій Республіках не потребували жодних ренабілітацій, а навпаки вважалися національними героями. Саме генералу де Голлю французьке суспільство довірило порятунок країни у 1958 р.

«Умконто ве сізве», або «Спис нації» (зулу *Umkhonto we Sizwe*) – озброєне крило АНК, створене в 1961 році для збройної боротьби з режимом апартеїду. Бойові операції (а з точки зору білих властей – терор) припинило аж 1 квітня 1991 р., напередодні демонтажу режиму апартеїду в 1994 р. ця структура інтегрувалася в Збройні сили Південно-Африканської Республіки. Членами «Умконто ве сізве» були такі видні діячі Африканського національного конгресу та Південно-Африканської комуністичної партії, як Нельсон Мандела, Джо Слово, Кріс Гані, Ронні Касрілс, Табо Мбекі, Джейкоб Зума. Зайве говорити, що активісти та рядові учасники цієї організації – герої у очах співвітчизників.

Для усіх підпільних національно-визвольних організацій характерними були наявність суворої конспірації й військової дисципліни, а також практика застосування найчастіше насильницьких та «терористичних» (гучні політичні убивства, атентат, саботаж, підпали, диверсії тощо) засобів боротьби проти чужинницьких адміністрацій – на відміну від «ненасильственного спротиву» Індійського Національного Конгресу.

Провідники УВО та ОУН уважно вивчали іноземний визвольний і державотворчий досвід та активно висвітлювали його на сторінках партійних часописів «Сурма» (1927–1934) та «Розбудова нації» (1928–1934). Серед аспектів, які особливо цікавили авторів та видавців, були тактика та методи підпільної боротьби, способи здійснення терористичних і саботажних актів, конспірація, пропаганда, тактика поведінки на допитах, саморганізація у місцях позбавлення волі (в'язницях і концтаборах) тощо. Своєрідними «учителями» ОУН-івців, як до 1939 р., так і опісля, були підпільники-поляки (Патріотичне товариство, Польське демократичне товариство, Об'єднання польського народу, Загальна конфедерація польської нації, Ліга Народова, Польська військова організація), які зрештою у листопаді 1918 р. зуміли вибороти державну незалежність. Безпосередній попередник ОУН–УВО – вже у самій своїй назві виглядає як перегук (нелегальної) *Польської Військової Організації*, створеної в серпні – жовтні 1914 р. майбутнім Начальником держави Ю. Пілсудським.

Наприкінці 1920-х років підпільне видання УВО «Сурма» помістило цикл статей про польський досвід визвольної боротьби, насильницький за своєю суттю: «Як Пілсудський організував атентат на варшавського генерал-губернатора Скалона?», «Як Пілсудський карав провокаторів?», «Як Пілсудський переводив експропріації?», «Як польські боєвики вбили шефа царської жандармерії» [453, 454, 455, 456] та ін. По суті, проводилася в життя думка: Досвід поляків був успішним, що «дозволено» польським незалежникам, не може бути «заборонено» українцям.

В теорії і практиці інтегрального націоналізму терор виступав не як самоціль, а лише як один із засобів політичної боротьби.

Спроби ОУН залучити Німеччину до розв'язання українського питання не були унікальними, а відповідали загальній практиці національно-визвольних рухів, які шукали підтримки серед ворогів держав-поневолювачів. Подібний досвід мали балканські народи, чехи й словаки, українці, а також Ю. Пілсудський. У період Другої світової війни на німецьку підтримку орієнтувалися також рухи Прибалтики, словацькі націоналісти та хорватські усташі.

Після війни до силових і навіть терористичних методів боротьби вдавалися й єврейські підпільні організації в Палестині, які здійснювали диверсії та напади на британські сили, що визнається і в ізраїльській науковій традиції [395, с. 318].

З огляду на відповідність боротьби ОУН та УПА загальносвітовим практикам інсургентських рухів, важливим є аналіз правових наслідків для їх учасників після перемоги або примирення. Показовим є приклад Армії Крайової в Польщі, яка після падіння комуністичного режиму була визнана національною героїчною силою без потреби спеціальної реабілітації, попри окремі суперечливі дії [443, с. 200]).

Лісові брати в державах Прибалтики, окупованої Радянським Союзом у 1940 р. і повторно у 1944 р., сьогодні офіційно визнані у себе на батьківщині борцями за Незалежність.

Дещо особно на цьому тлі виглядають т. зв. *Усташі* (хорв. *Ustaše* «повстанці», «бунтівники») – хорватське початково сепаратистське, націоналістичне і терористичне таємне товариство, яке згодом переросло у пронімецький політичний рух у 1920-1940-х рр. На нашу думку, це пов'язано передусім з новітньою історією руху. У 1990 р. хорватський націоналіст і дисидент Доброслав Парага відновив і очолив *Хорватську Партію Права*, тобто історичну партію усташів. Бойовим крилом цієї партії стали ХОС

Хорватські Збройні Сили. У війні за Незалежність проти югославської (фактично сербської) агресії ці формування відіграли найактивнішу роль, водночас отримавши найбільше обвинувачень у військових злочинах, якими у конфлікті, на жаль, відзначалися усі сторони. Під тиском європейських структур та Міжнародного трибуналу у справах колишньої Югославії ліво-ліберальні власті Хорватії «здали» багатьох недавніх героїв війни за Незалежність, як генералів, так і політиків. Уже у вересні 1991 р. проти керівництва ХПП розпочався терор. Були висунуті обвинувачення у спробі державного перевороту, але у листопаді 1993 р. військовий трибунал зняв з партії усі обвинувачення. Однак ще до цього у вересні 1993 р. реєстраційне відомство позбавило Доброслава Парагу права представляти ХПП, передавши партію в руки урядових агентів. ХПП стала маріонетковою проурядовою партією [497]. Тим самим «офіційне» ставлення до усташів середини ХХ ст. та їхніх політичних епігонів з ХПП Д. Параги дещо нагадує ставлення українських властей до ОУН та УПА станом на початок російської агресії 2014 р. З одного боку, їх визнають борцями за Незалежність, з іншого, намагаються не дратувати впливові євроатлантичні структури повною і беззастережною реабілітацією.

2.4. Установчі документи ОУН та УПА як правова основа діяльності українського націоналістичного руху. Їх відповідність зарубіжним історичним аналогам. Методи та способи боротьби.

Питання має науковий інтерес передусім в світлі обвинувачень ОУН та УПА в колаборації з нацистами, висунутих російською та польською науковими школами. Як відомо, радянські репресії проти ОУН розпочалися ще восени 1939 р., коли Сталін з Гітлером залишалися співучасниками агресії проти Польщі і союзниками, але в основі сучасних обвинувачень лежить передусім концепція тісних стосунків ОУН та УПА з гітлерівцями на спільному ґрунті антирадянщини та полонофобії.

22 червня 1941 р. обидва відлами ОУН – бандерівський і мельниківський – зустріли як фактичні союзники Гітлера, чому підтвердженням є участь націоналістичних батальйонів «Нахтігаль» (здебільшого бандерівська структура) і «Роланд» (змішана) у бойових діях.

Розрахунок А. Мельника, С. Бандери та їхнього оточення, напевно, будувався на аналогії з політикою Німеччини щодо Словаччини й Хорватії. У цих випадках другий за силою етнополітичний актор отримував державність і ставав союзником Берліна, тоді як слабші території, як-от Карпатська Україна чи Боснія і Герцеговина, перетворювалися на об'єкти зовнішньополітичного торгу. З огляду на те, що українці були другою за чисельністю нацією в СРСР, націоналісти могли сподіватися, що Німеччина потребуватиме в Україні подібної політичної та військової опори. Пасивність же не давала жодних шансів на державність.

30 червня 1941 року у Львові проголошено Акт відновлення Української держави, який засвідчив прагнення Організації українських націоналістів (під проводом Степана Бандери) відновити суверенну українську державність у умовах німецько-радянської війни. Основний зміст документа полягає у проголошенні незалежної Української держави як реалізації волі українського народу та результату тривалої визвольної боротьби.

Акт визначає провідну роль ОУН у процесі державотворення, закликає український народ продовжувати боротьбу до остаточного встановлення суверенної влади на всіх українських землях, а також передбачає формування українських органів влади, підпорядкованих загальнонаціональному уряду в Києві.

Водночас у документі задекларовано орієнтацію на співпрацю з нацистською Німеччиною як союзником у боротьбі проти радянського режиму, а також передбачено створення українських збройних сил для досягнення та утвердження незалежності. Отже, акт поєднує декларацію державності з програмою політичних і військових дій у конкретних історичних умовах [213].

Найбільшу критику з боку Москви звично викликає пункт 3 Акту – українські націоналісти оголосили, що готові спільно з «вождем» Гітлером творити «новий лад в Європі і світі». Щоправда, зазвичай на цьому цитата обривається і згадка, що Гітлер нібито «допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації» опускається.

А, власне, що тут не так в світлі міжнародно-правових реалій літа 1941 р.? (застосуємо метод історизму). З Гітлером уже воювали Велика Британія та Франція, але не американці, ще декаду (10 днів перед 30 червня) назад з Гітлером співпрацював Сталін; світ уже знав про *Кришталеву ніч*, але ще не відав про майбутній Бабин Яр та т. зв. «остаточне вирішення єврейського питання». Ну й, звісно, до Нюрнберзького процесу, який оголосив гітлеризм злочинним, ще було майже 5 років. Тобто – Гітлер ще був цілком прийнятним з погляду міжнародного співтовариства і міжнародного права станом на 1941 р. А політичні союзи і навіть військова співпраця з метою набуття незалежності чи її збереження – річ у тогочасному (та й сучасному) світі справа звична. Виступив же підданий Російської імперії Ю. Пілсудський на боці німецького кайзера, а більшовицький «вождь» В. Ленін «зрадив» союзників по Антанті, уклавши «похабний», за його власним визначенням, Брестський мир. Проте навіть сумнівний альянс ОУН(б) з Гітлером так і не відбувся.

Тут ми цілковито погоджуємося з думкою О. Стасюка: «Говорячи про український визвольний рух, не можна оминати його помилкових кроків та трагічних сторінок, якими є (...) хибний вибір союзників на початковому етапі війни, спровокований радянськими та польськими спецслужбами конфлікт на Волині з чисельними втратами серед цивільного населення, сумнозвісні чистки СБ у власних рядах тощо. Втім, хоча якими були помилки та прорахунки керівників антикомуністичного підпілля, не вони виражали характер боротьби ОУН та УПА, а тим більше її кінцевий результат, до якого зараховуємо «Акт проголошення незалежності України» 24 серпня 1991 р. [401, с. 231–238].

Співпраця з Гітлером закінчилася уже за тиждень по проголошенню Акту – після відмови української сторони про його відкликання. С. Бандера до осені 1944 р. просидів у Заксенгаузені, сотні і тисячі рядових націоналістів стали жертвами нацистського терору.

Найбільш дискусійним аспектом залишається участь частини оунівців і упівців у подіях, які польська сторона трактує як Волинську трагедію, що ускладнює питання їх загальної реабілітації з огляду на вбивства мирного населення. Водночас воєнні злочини в роки Другої світової війни вчиняли різні сторони конфлікту. Тому оптимальним підходом для сучасних польсько-українських відносин є формула примирення «вибачаємо і просимо вибачення» в парадигмі «ніколи більше», що передбачає взаємну шану до пам'яті жертв з обох сторін, а не зосередження на покаранні рядових учасників.

У вітчизняній науковій літературі зазначено той факт, що після вступу червоної армії на територію спершу західних українських земель, а з літа 1944 р. й на територію етнічної Польщі керівництво ОУН почало шукати порозуміння з польським націоналістичним підпіллям.

Інструкції ОУН (б), – вказує О. Стасюк, – застерігали своїх членів, а також вояків УПА від небезпеки повторення подій 1943 року, коли українці і поляки дали себе спровокувати до взаємної різни: «Мусимо за всяку ціну вдержати нашу дотеперішню лінію боротьби проти спільного ворога всіх поневолених народів – московсько-большевицьких імперіалістів окупантів. Не сміємо допустити ніде до того, щоб наша боротьба перемінилась на цих теренах в польсько-українську національну війну, як це хотіли б спровокувати большевицькі агенти» [Цит. за: 402, с. 342, з посиланням на: Коментар листівки «Поляци». 1944 р. ЦДАВО України. Ф. 3833. Оп. 1, Спр. 212, Арк. 23].

Також після відновлення в квітні 1945 р. перемовин з польською стороною в пропагандистських матеріалах ОУН вказувалося: «(...) небезпека большевизму з її катастрофічними наслідками, що повисла над всіма поневоленими народами ССРСР, є завелика, щоб пам'ятати і вирівнювати нам

давні порахунки (...). У визвольній справі мусимо руководитися не вузькоглядним шовінізмом, а доцільністю і політичним розумом і все останньому підпорядковувати. Коли ми тепер з'єднимось і порозуміємось в боротьбі проти спільного ворога, то важко буде нас розділити і порізнити тоді, коли по побіді рішатимемо свої сусідські справи» [Цит. за: 402, с. 341, з посиланням на : Матеріали для сутірок (Польські справи). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 11. Арк. 212 – зв. 213].

Утім, цитоване джерело визнає, що: «домовленостей вдалося досягнути на рівні низових структур, згоди вищого польського керівництва на співпрацю українська сторона так і не отримала» [Вк тв, с. 341– 342].

Помилки початкового періоду Другої світової війни були враховані ОУН та УПА ще під час війни, що проявилось у переході від інтегрального націоналізму до більш поміркованих і демократичних засад. Це підтверджується створенням Української Головної Визвольної Ради (УГВР), діяльність якої засвідчила відмову від тоталітарних і шовіністичних підходів на користь демократичних цінностей.

Платформа (Універсал) УГВР від 14.07.1944 р. визначила війну як боротьбу двох тоталітарних імперіалізмів за українські землі, що супроводжується їх колоніальною експлуатацією та знищенням українського народу. Водночас підкреслено, що війна послаблює ці режими, створюючи умови для визвольної боротьби, головним завданням якої є захист українського народу та здобуття суверенної державності [289].

Що у підсумку? Керівництво ОУН та УПА упродовж Другої світової війни здійснили складну еволюцію – від інтегрального націоналізму до розуміння потреби консолідації усіх антимосковських сил, зокрема з недавньо ворожою АК; від пронімецької орієнтації до визначення гітлеризму як лютого ворога української державності та народу України. Помилки «росту» притаманні будь-якій політичній силі. Важливе утім ставлення до власних помилок.

Висновки до розділу 2. Феномен ОУН та УПА неможливо розглядати у відриві від загальносвітового та загальноєвропейського контексту. Націоналістичні рухи бездержавних народів надзвичайно рідко обходилися винятково ненасильницькими методами боротьби (Індійський Національний Конгрес, хто ще?) Тут не беремо до уваги щасливого збігу обставин, як-от «цивілізовані «розлучення» Данії з Ісландією чи розпаду ЧССР після краху Варшавського договору. Багатомільйонні за чисельністю народи, які упустили свій історичний час для боротьби за власну Незалежність, не можуть компенсувати цю «втрату темпу» у менш буремні і більш мирні часи. Азіатські курди й таміли, європейські баски, африканські туареги та ін. бездержавні наразі нації змушені вдаватися до методів боротьби, які формально підпадають під означення терористичних, але історичний час упущено, питання незалежності відкладене до грецьких календ. Натомість, здавалось би цілковито безнадійна справа відродження Ерец-Ізраелю після майже двох тисячоліть бездержавності увінчалася успіхом.

Боротьба ОУН та УПА за державну незалежність України рясніла помилками, але може і повинна бути морально реабілітована з огляду на принаймні два фактори: 1. Вона мала прогресивне значення, і не тільки в долі власне українського народу, але й світового розвитку. Кращий доказ цьому – роль щита сучасної демократичної спільноти в протистоянні з т.зв. *руським міром*. 2. Світові аналоги жодним чином не зараховують ОУН та УПА до розряду якихось «ізгоїв» цивілізації на кшталт колишнього режиму апартеїду в ПАР чи сучасної Північної Кореї під пануванням династії Кімів. Україна з її ОУН та УПА – невід’ємна частина світової цивілізації, її історичний досвід цілком вкладається у зовсім не прокрустове ложе «цивілізованої» поведінки націй і держав.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ

УЧАСНИКІВ ОУН та УПА

3.1. Процеси помилування, амністії та подальшої реабілітації учасників ОУН та УПА в післясталінському СРСР (1953 – кін. 1991 рр.) та в Україні перших років Незалежності (1991 – сер. 2000 рр.).

3.1.1. Реабілітація (помилування, амністія) учасників ОУН та УПА в радянський період (1953 – кін. 1991 рр.).

Реабілітацію учасників ОУН та УПА доцільно розглядати окремо від загальносоюзних процесів післясталінської реабілітації. У 1950–1970-х рр. українські націоналісти, зокрема так звані «бандпосібники», не стали безпосереднім об'єктом «ранніх» реабілітацій. Їхнє правове становище обмежувалося амністіями та помилуваннями, тоді як політичні процеси тривали навіть у 1960-х рр. Лише з кінця 1980-х рр. можна говорити про перший етап власне реабілітації учасників ОУН та УПА, що передбачав не лише зняття обвинувачення, а й відновлення майнових та інших прав.

Радянська правова доктрина тривалий час не визнавала реабілітацію самостійним інститутом кримінального права. Це підтверджується аналізом післявоєнного підручника з кримінального права [416], де перегляд вироків зводився до інститутів УДЗ, давності, амністії, помилування та погашення судимості. Такий підхід ґрунтувався на презумпції безумовної законності радянських вироків щодо як загальнокримінальних засуджених, так і «ворогів народу». Лише після смерті Сталіна розпочалася поступова зміна цієї доктринальної моделі.

Початок масовому перегляду справ жертв політичних репресій було покладено Указом ПВР СРСР від 27 березня 1953 р. про часткову амністію. Він

поширювався на засуджених до 5 років, неповнолітніх, жінок з малолітніми дітьми, осіб похилого віку та тяжкохворих. Водночас п. 7 Указу видаляв з амністії осіб, засуджених на понад 5 років за контрреволюційні злочини, бандитизм, умисні вбивства та великі розкрадання, що унеможливлювало звільнення більшості учасників ОУН та УПА [288]. Натомість значна частина так званих «бандпосібників» була звільнена або переведена на спецпоселення. Ініціатором акта виступив Берія Л. П., який у записці до Президії ЦК КПРС від 26 березня 1953 р. вказував, що з 2,5 млн ув'язнених лише близько 220 тис. є «особливо небезпечні державні злочинці»; у спецтаборах МВС перебувало 221 435 осіб [362]. Подальша записка Берії Л.П. від 16 травня 1953 р. щодо діяльності МДБ УРСР стала підставою для ухвалення постанови «Питання західних областей України», де констатовано масштаб репресій 1944–1952 рр. (близько 500 тис. репресованих, понад 134 тис. арештованих, 153 тис. убитих, понад 203 тис. висланих) [244, с. 147]. Офіційна інтерпретація зводила ці цифри до «перегинів» репресивних органів, не ставлячи під сумнів політичну відповідальність вищого керівництва КПРС.

Після усунення Берії Л. П. у 1953 р. перегляд кримінальних справ не припинився, однак здійснювався здебільшого у формі амністій, а не повноцінної реабілітації. Указ ПВР СРСР від 17 вересня 1953 р. передбачав звільнення або скорочення строків покарання особам, засудженим за співпрацю з окупаційними структурами, з одночасним припиненням окремих нерозглянутих справ та зняттям судимості [288]. Водночас амністія не означала визнання незаконності вироків і не передбачала відновлення порушених прав, що підтверджує збереження каральної логіки радянської моделі навіть у період її часткової лібералізації.

Теоретично дія Указу від 17 вересня 1953 р. могла поширюватися на окремих осіб, пов'язаних із формуваннями періоду окупації, за умови відсутності участі у каральних акціях. Водночас амністія не означала реабілітації ані колаборантів, ані членів ОУН та УПА: її трактували як акт

гуманності, а не як визнання незаконності переслідування. Відповідно питання компенсації, повернення майна чи поновлення в правах не порушувалися.

У вересні 1953 р. Указом ПВР СРСР започатковано інституційний механізм реабілітації, надавши ВК ВС СРСР право переглядати за протестами Генпрокурора рішення позасудових органів (колегій ОДПУ, «трійок», Особливої наради при НКВС–МВС). Перші рішення мали вибіркового і обережного характеру та стосувалися найчастіше партійно-державних діячів і членів їхніх сімей.

Більш масового характеру перегляд набув після Постанови РМ СРСР від травня 1954 р. про перегляд справ засуджених за «контрреволюційні злочини», що передбачала створення центральної та місцевих комісій із широкими повноваженнями. У середині 1950-х рр. такі комісії діяли в усіх областях УРСР, здійснюючи перегляд справ осіб, які відбували покарання у ВТТ, колоніях, тюрмах МВС та перебували у засланні чи на спецпоселенні.

Виникає питання ефективності обласних комісій УРСР. Узагальнених даних немає, однак матеріали по Волинській обл. (літо 1955 р.) свідчать про обмежений характер перегляду [246]. Із 3151 справи (6771 особа), розглянутих комісією, вирок залишено без змін у 1784 справах (4624 особи, 68,2 %). У 1367 справах (2147 осіб) рішення зводилися до зменшення строків покарання або застосування амністії 27.03.1953 р.; лише щодо 3 осіб провадження припинено за відсутністю складу злочину. Ще 17 справ стосувалися заміни каторги на ВТТ, 20 - скеровано на додаткове розслідування. Це свідчить, що йшлося здебільшого про пом'якшення покарання, а не про повноцінну реабілітацію.

У 1954 р. розпочала діяльність Комісія Президії ЦК КПРС з розгляду злочинів періоду «великої чистки» 1936–1939 рр. (Комісія А. Мікояна). Під час її роботи було реабілітовано низку відомих в Україні партійних і державних діячів, однак щодо окремих осіб така реабілітація виглядає дискусійною з огляду на їхню причетність до репресивної політики сталінського режиму.

Перша хвиля післясталінських реабілітаційних заходів не торкнулася осіб, обвинувачених у зв'язку з ОУН та УПА, та членів їхніх сімей. Навіть після звільнення з місць позбавлення волі вони залишалися обмеженими у свободі та громадянських правах. Типовим прикладом є справа Наталії Шухевич-Бережинської, яка після відбуття покарання у ВТТ була додатково вислана на заслання і змогла повернутися в Україну лише на початку 1960-х рр. [448, с. 127].

Практика спецпоселення після звільнення з ВТТ була типовою і щодо пересічних учасників ОУН та УПА. Наприклад, Бойчук І.М., засуджений у 1946 р. за ст. 54-1б КК УРСР, після звільнення у 1953 р. перебував на спецпоселенні до 1964 р., тоді як його реабілітація відбулася лише після набрання чинності Закону про реабілітацію у 1991 р., з видачею відповідної довідки членам сім'ї у 1992 р. [19, арк. 104].

Водночас не варто недооцінювати дії керівництва СРСР у середині 1950-х рр. Постсталінське суспільство не було готове до повної реабілітації з відновленням майнових прав і компенсаціями; навіть істотне скорочення строків ув'язнення сприймалося як радикальний крок.

На практиці застосовувалося зменшення строків без скасування вироків. Коровець Й.О., засуджений у 1951 р. до 25 років ВТТ, у 1956 р. отримав зменшення строку до 8 років і був звільнений після відбуття понад 5 років [20, арк. 111; Вк. док, арк. 111 зв]. Повну реабілітацію він отримав лише у 1993 р. за відсутністю сукупності доказів вини [21].

Пом'якшення щодо осіб, пов'язаних з ОУН та УПА, мало вибіркового характеру. У справі Бондаря М. примусовість інкримінованих дій не була врахована, а покарання залишено без змін (за винятком скасування однієї статті) [40; Вк. док, арк. 319]. У справі Вознюк А. перегляд 1956 р. зводився до формального зменшення строку до 5 років ВТТ, тоді як відбуто близько 9 років; майно не поверталось, компенсація не надавалася, реабілітація відбулася лише у 1993 р. [71].

Певне пом'якшення становища спецпоселенців відбулося після Постанови РМ СРСР від 5 липня 1954 р. про зняття окремих обмежень. У 1954 – на поч. 1956 рр. звільнено близько 15 тис. осіб, однак повна реабілітація охопила лише 1801 особу [244], що свідчить про обмеженість заходів.

Станом на 1 січня 1953 р. у категорії «оунівців» на спецпоселенні перебувало 175 063 особи (з них 171 566 наявних; 358 у розшуку; 3139 арештованих) [337, с. 155]. Загальна кількість дорослих українців-спецпоселенців – 163 653 осіб, що робило їх однією з найбільших депортованих груп [Вк. твори, с. 154]. Указ ПВР СРСР 1956 р. про зняття обмежень з окремих депортованих народів на західних українців не поширювався.

Водночас Положення про прокурорський нагляд 1955 р. закріпило централізовану модель прокуратури та її функцію нагляду за додержанням законів [431, с. 22], однак це не трансформувалося у повноцінний механізм реабілітації учасників ОУН та УПА.

Після XX з'їзду КПРС (1956 р.) перегляд політичних справ набув інституційного характеру. Указом ПВР СРСР від 24 березня 1956 р. в УРСР створено 13 комісій з правом ухвалювати остаточні рішення щодо звільнення засуджених; прокуратура переглядала архівні справи найчастіше за заявами. У 1956–1959 рр. реабілітовано близько 250 тис. осіб (здебільша посмертно), десятки тисяч звільнено.

Водночас наказом Генпрокурора СРСР 1954 р. табірні прокуратури (46 у системі ВТТ МВС) підпорядковано регіональним органам для посилення нагляду за законністю. Раніше вони діяли під контролем адміністрацій ВТТ і не забезпечували ефективного реагування на порушення прав засуджених.

Реабілітаційні процеси другої половини 1950-х – поч. 1960-х рр. мали обмежений характер: більшість звільнених не отримали повної реабілітації, а поновлення трудових, майнових і компенсаційних прав не здійснювалося.

Показовою є справа Польового С.П., засудженого у 1948 р. до 25 років ВТТ з конфіскацією майна. У 1954 р. вирок було пом'якшено до відбутого

строку, однак повна юридична реабілітація відбулася лише 14 липня 1992 р., уже після його смерті [366]. Це ілюструє розрив між звільненням та реальним відновленням прав.

У вітчизняній науковій літературі зазначено той факт, що в УРСР з 1954 по 1961 рр. було відмовлено в перегляді рішень позасудових органів 12 027 громадянам, хоча багато з таких відмов згодом все ж були переглянуті [334, с. 248]. Щоправда, важко виокремити з-поміж загальної цифри членів ОУН та УПА, але немає сумніву, що тут кількість відмов була значною. Перегляду не підлягали справи активних діячів ОУН та УПА, а також осіб, репресованих за «український буржуазний націоналізм». Натомість у першій «хрущовській» хвилі реабілітації охоплювали лояльних до режиму діячів. Показово, що 16 листопада 1961 р. ВК ВС СРСР скасувала вирок Реденсу С.С., одному з керівників органів держбезпеки, припинивши справу за відсутністю складу злочину. Це підкреслює вибіркового характер тодішньої реабілітаційної політики.

Чи існували у 1950-х рр. приклади реабілітації членів ОУН та УПА? Поодинокі рішення траплялися, однак вони стосувалися випадків, коли встановлювалася відсутність доказів перебування особи в ОУН чи УПА. Радянська практика зводилася не до визнання незаконності репресій проти учасників українського націоналістичного руху, а до констатації їхньої непричетності до нього.

Показовою є справа Мархайчука І.Л., засудженого 12 січня 1945 р. військовим трибуналом НКВС Рівненської обл. за ст. 54-1 «б», 54-11 КК УРСР до ВМП з конфіскацією майна [8, арк. 39]. Уже 14 лютого 1945 р. ВК ВС СРСР замінила розстріл на 20 років каторжних робіт з обмеженням прав [Вк. док., арк. 40], а 20 квітня 1956 р. комісія ПВР звільнила його як необґрунтовано засудженого [Вк. док., арк. 40]. Водночас питання повернення майна чи компенсації не порушувалося. Повну реабілітацію з відновленням прав Мархайчук І. Л. отримав лише в незалежній Україні [9].

Реабілітаційні процеси другої половини 1950-х – поч. 1960-х рр. мали обмежений характер: більшість засуджених за політичними статтями не отримали повної реабілітації та відновлення майнових і трудових прав [388]. Не переглядалися справи жертв процесів 1920-х – поч. 1930-х рр., активних діячів ОУН та УПА, а також осіб, обвинувачених у «українському буржуазному націоналізмі» [388].

Із 1962 р., а особливо після усунення Хрущова М.С. у 1964 р., перегляд архівних справ було згорнуто; навіть реабілітація лояльних до режиму осіб припинилася. У середині 1960-х рр. перевірки здійснювалися лише за індивідуальними заявами, водночас відбувалася часткова ревізія оцінок сталінського періоду.

Лише в період перебудови за керівництва Горбачова М.С. перегляд справ відновився. У межах політики «нового мислення» розпочалося звільнення політичних в'язнів і активізація перегляду кримінальних справ кінця 1930-1950-х рр.

28 вересня 1987 р. створено Комісію Політбюро ЦК КПРС з вивчення репресій 1930–1950-х рр., що активізувало перегляд справ сталінського періоду. Постановою від 11 липня 1988 р. Прокуратурі СРСР і КДБ СРСР доручено продовжити реабілітаційний перегляд навіть без заяв громадян. На виконання цього видано спільну Вказівку Генпрокурора СРСР і Голови КДБ СРСР № 42с/13/40с від 30 липня 1988 р., а у військовій прокуратурі – Вказівку Головного військового прокурора Катусєва А.Ф. № 3-14162-49 від 22 вересня 1988 р., що закріпили відомчий порядок реабілітації.

Наприкінці 1980-х рр. реабілітація у відомчих актах прокуратури та КДБ СРСР розглядалася як адміністративна кампанія, а не як суб'єктивне право особи. Первинна оцінка підстав для перегляду належала КДБ, тоді як прокуратура здійснювала нагляд за ст. 399 КПК УРСР лише за наявності позитивного відомчого висновку, з урахуванням ідеологічного критерію.

Відомчі вказівки закріпили таку модель розмежування повноважень, однак вона не замінювала потреби в загальнообов'язковому законодавчому врегулюванні. У цьому контексті видано Указ ПВР СРСР від 16 січня 1989 р. № 10036-ХІ про відновлення справедливості щодо жертв репресій, який набув сили Закону СРСР 31 липня 1989 р.

Законом СРСР від 31 липня 1989 р. було затверджено Указ від 16 січня 1989 р., яким засуджено позасудові репресії періоду сталінізму, визнано антиконституційними «трійки» НКВС, колегії ОДПУ та Особливі наради НКВС–МДБ–МВС і скасовано їхні нескасовані рішення, а осіб, репресованих цими органами, проголошено реабілітованими; з тексту вилучено слово «націоналістичних» [228]. У науковій літературі це трактується як надання таким особам де-юре права на реабілітацію на підставі формули «вважати реабілітованими» [353, с. 191–192; 346, с. 89].

Аналогічної позиції дотримувалися й реабілітаційні органи РРФСР, що підтверджується службовим листом 1990 р., виявленим в архівних матеріалах прокуратури [204, арк. 309;]. У зверненні Комісії при виконкомі Воркутинської міськради від 5 липня 1990 р. до прокурора Львівської обл. наведено дані щодо Сендзік Я.І.: арешт у 1950 р., засудження до 10 років за ст. 54-10 КК УРСР, відбування покарання у Воркуті та звільнення у 1956 р. зі зняттям судимості [204, арк. 309].

Автори листа спиралися на те, що Указ від 16 січня 1989 р. скасував позасудові рішення, а отже всі репресовані такими органами вважаються реабілітованими, що, на їхню думку, зумовлювало обов'язок видати довідку про реабілітацію [204, арк. 309; 260]. Прокуратура Львівської області переслала матеріали до Військової прокуратури ПрикВО з огляду на підслідність за ст. 54-1 «б» КК УРСР [204, арк. 308].

Військовий прокурор ПрикВО Стукало Б. І. у відповіді чітко окреслив межі застосування Указу від 16 січня 1989 р., зазначивши, що засудження відбулося не за ст. 54-10 КК УРСР, а за ст. 20, 54-1 «а» та 54-II КК УРСР, які не

підлягали перегляду за цим актом. У реабілітації було відмовлено, а тезу про автоматичне скасування всіх позасудових рішень спростовано [204, арк. 310; 260].

Водночас у трьох документах фігурують різні статті обвинувачення (ст. 54-10; 54-1 «б»; 20, 54-1 «а», 54-II КК УРСР), що не дає змоги однозначно встановити правову кваліфікацію та свідчить про несталість обліку й тлумачення підстав засудження [204, арк. 308–310].

Поширена в науковій літературі теза про те, що за Указом № 10036-XI всі особи, засуджені позасудовими органами, автоматично набули безспірного права на реабілітацію, не узгоджується ні з текстом акта, ні з практикою його застосування [260; 354, с. 191–193]. Уже в самому Указі були закріплені винятки щодо осіб, зарахованих до «зрадників Батьківщини», карателів, нацистських злочинців та учасників «націоналістичних формувань», що унеможливлювало універсальний характер реабілітації [260].

Цей акт відображав загальну рису радянської моделі: реабілітація не сформувалася як універсальний правовий інститут, заснований на презумпції незаконності політичних репресій і праві особи на повне відновлення порушених прав. Вона здійснювалася фрагментарно – через окремі укази, нормативні винятки та відомчо-прокурорську фільтрацію справ [475]. На практиці значна частина проваджень, пов'язаних із засудженням за «націоналістичні» злочини, виводилася з-під дії реабілітаційних положень [260; 476], а визначальним залишався ідеологічний критерій оцінки діяння.

Подальше регулювання, закріплене Указом Президента СРСР від 13 серпня 1990 р., який передбачав перегляд справ лише після встановлення спеціального порядку Верховною Радою СРСР, підтвердило незавершеність механізму реабілітації [261]. Попри покладення на Мін'юст СРСР і Прокуратуру СРСР обов'язку визначити порядок інформування громадян, відсутність належного законодавчого інструментарію свідчить, що навіть у

1990 р. держава не створила ефективної системи повного правового відновлення жертв політичних репресій.

Архівні матеріали засвідчують, що ні в радянський, ні в пострадянський період позасудовий характер засудження сам собою не визнавався достатньою підставою для реабілітації. У справі Ковталюка М. В. реабілітацію здійснено через відсутність сукупності доказів вини, тоді як у справі Юсиповича-Яворського Ю. І. у ній відмовлено з огляду на наявність таких доказів, попри позасудовий порядок засудження [83; 133]. Отже, визначальним залишався критерій індивідуальної вини, а не форма репресивного органу.

Узагальнення архівів 1990 рр. свідчить, що звернення до ВП ПрикВО зазвичай отримували уніфіковані формальні відповіді: заяву прийнято до розгляду, рішення буде ухвалене після вивчення справи – без правової оцінки підстав і посилань на норми Указу 1989 р. [204, арк. 5, 56]. У вересні 1990 р. прямо зазначалося, що перегляд призупинено через відсутність загальносоюзного порядку з посиланням на Указ Президента СРСР від 13 серпня 1990 р., що підтверджує відкладений і процедурно незавершений характер реабілітації наприкінці існування СРСР [204, арк. 255; 261]. Навіть міжвідомчі звернення, зокрема від прокуратури Свердловської обл., отримували формальні відповіді [204, арк. 155–158].

Навіть за участі обласної прокуратури РРФСР і центральних органів державної безпеки перегляд справ не призводив до розв'язання питання реабілітації по суті, що засвідчує незавершеність пізньорадянського механізму реабілітації [204, арк. 159].

У 1991 р., ще до прийняття Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій», у документах прокуратури простежується зміна риторики: прямо зазначалася правова невизначеність і відсутність законодавчого механізму відновлення прав. У матеріалах за зверненням Лисаник А. В. наголошено, що питання реабілітації та повернення майна може

бути вирішене лише після ухвалення спеціального закону [204, арк. 12, 231, 243].

Аналогічний підхід зафіксовано у справі Демчука А. П., члена ОУН: за наявності архівних матеріалів і факту політично мотивованого переслідування остаточне рішення відкладалося до законодавчого врегулювання процедури [204, арк. 113–114, 156–157, 263].

Отже, у 1991 р. держава визнала нормативний вакуум, що унеможлиблював реабілітацію та компенсацію шкоди, а правова оцінка звернень (Вишневецького Ю.А., Левицької В.А., Мартинюка Ф.В., Яворського І.П., Стасяка І.Й. та ін.) зводилася до констатації відсутності механізму, а не аналізу репресивного характеру переслідування [204, арк. 118, 144, 179, 231, 244, 263].

У 1991 р. комісії з питань реабілітації при місцевих радах народних депутатів активно ініціювали перегляд кримінальних справ, що супроводжувалося зміною риторики звернень – від формальних клопотань до прямого заперечення кримінальної природи інкримінованих діянь [204, арк. 245]. Однак відсутність законодавчо закріпленого механізму реабілітації зумовлювала їх безрезультатний або відкладений розгляд.

Водночас реалізація цих повноважень вимагала активної правової позиції, яка не застосовувалася щодо учасників ОУН та УПА. Якщо стосовно неpolітичних категорій засуджених механізм наглядового перегляду використовувався з аналізом доказів і закриттям справ за недоведеністю вини [204, арк. 238–240; 239], то справи, пов'язані з ОУН та УПА, виводилися за межі цього інструменту та відкладалися до прийняття спеціального законодавства. Така вибіркoвість прокурорської практики зумовила відтермінування їх реабілітації до періоду незалежності України, що узгоджується із загальною моделлю здійснення повноважень прокуратури того часу [258].

17 квітня 1991 р. ВР УРСР ухвалила Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», яким передбачено поширення реабілітації на весь період з 1917 р. до набрання ним чинності щодо осіб, безпідставно засуджених судами УРСР або репресованих на території України з політичних, соціальних, класових, національних чи релігійних мотивів, також шляхом вислання, спецпоселення, позбавлення громадянства, примусового лікування та обмеження інших прав. За 1953–1990-ті рр. в Україні реабілітовано близько 600 тис. осіб [283, 425].

На виконання Закону постановами ВР УРСР від 17 квітня 1991 р. та КМУ від 24 червня 1991 р. № 48 створено комісії при виконкомах, уповноважені встановлювати факти безпідставних репресій, розв'язувати питання повернення чи компенсації майна та здійснювати виплати відповідно до затвердженого порядку [280, 281].

На виконання ст. 7 Закону 12 червня 1991 р. ухвалено спільний наказ Прокурора УРСР, Голови КДБ УРСР і Голови Верховного Суду УРСР, яким визначено порядок передачі архівних кримінальних справ, підготовки висновків і повідомлення заявників [204, арк. 227]. Реабілітацію оформлено як міжвідомчу процедуру за моделлю «передати – вирішити – повернути», із судовим розв'язанням у разі відмови.

У 1991 р. відбулася інституціоналізація реабілітації: запроваджено чіткий маршрут справи та стандарт результату (висновок/мотивована відмова), що підтверджується посиланнями ВП ПрикВО на Закон від 17.04.1991 [283] і спільний наказ від 12.06.1991 [204] у матеріалах справи [204, арк. 227]. Влітку 1991 р. алгоритм уже застосовувався; ключовим став критерій «сукупності доказів вини» за ст. 2 Закону [283], який оцінювався у мотивованих висновках [204, арк. 225–227].

Отже, у 1991 р. реабілітація набула рис реальної міжвідомчої процедури, а не декларативного очікування майбутнього законодавчого врегулювання. Водночас її реалізація відбувалася напередодні розпаду СРСР, що зумовило

незавершеність значної частини процедур у межах УРСР та перенесення відновлення прав на період після 24 серпня 1991 р.

Перші звернення колишніх учасників ОУН та УПА фіксуються з 1989 р., однак позитивні рішення ухвалювалися вже в умовах незалежної України. Показовою є справа Гуцуляка В.М.: звернення розглядалися з 1989 р., тоді як довідку про реабілітацію видано лише 17 січня 1993 р. [204, арк. 175, 178], після чого заявник ще оскаржував неточності документів. Це підтверджує затяжний характер реабілітації колишніх учасників ОУН та УПА та її завершення вже у період Незалежності.

Окремий вплив на динаміку реабілітації мали соціальні НПА, передусім Закон СРСР від 15.05.1990 «Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР», яким у ст. 69 передбачено зарахування часу необґрунтованого тримання під вартою, відбування покарання та заслання до трудового стажу у потрібному розмірі для осіб, згодом реабілітованих [229]. Це надало реабілітації відчутного соціально-економічного виміру, перетворивши її з морально-правового акту на механізм пенсійних гарантій.

Показовою є справа Штундера В.І., засудженого у 1945 р. до 15 р. ВТТ: після тривалого міжвідомчого листування з органами прокуратури та СБУ його реабілітовано лише 21.12.1992 р. [118, арк. 142; 119, арк. 156; 1, арк. 155]. Архівні матеріали свідчать, що активізація звернень була зумовлена саме пенсійними змінами. Аналогічно у справі Козака С.В. додаткова перевірка встановила триваліший строк спецпоселення, що збільшило пільговий стаж [95, арк. 244–251], хоча економічна криза поч. 1990-х рр. нівелювала практичний ефект перерахунків.

Попри зростання кількості звернень, визначальним імпульсом подальших змін стали політичні трансформації. Закон УРСР 1991 р. закріпив критерій демократизації суспільного життя як орієнтир застосування інституту реабілітації, що безпосередньо впливало на результати розгляду справ у завершальний період існування СРСР.

Нормативним «вузлом» реабілітаційного механізму стало положення ст. 2 Закону 1991 р., яким можливість реабілітації пов'язано не з формальним характером переслідування чи політичним контекстом, а з наявністю або відсутністю у матеріалах справи сукупності доказів вини у вчиненні злочинів, визначених законом. Саме оцінка цієї сукупності стала центральним юридичним питанням як на завершальному етапі радянської практики, так і надалі - в умовах незалежної України.

Отже, попри прийняття Закону у 1991 р., системного характеру реабілітація набула вже після проголошення Незалежності. Ключовим критерієм допуску або відмови стала оцінка сукупності доказів вини, що визначала межі поновлення прав репресованих. Практичне застосування цього критерію залежало не лише від приписів Закону, а й від підходів суб'єкта реабілітації, що зумовлювало різницю у правовій оцінці політичних справ. Особливості такої практики розглянуто у наступному розділі.

3.1.2. Реабілітаційні процеси в незалежній Україні до Революції Гідності (1991–2014 рр.). На прикладі реабілітаційної роботи Військової прокуратури ПрикВО та Військової прокуратури Західного регіону України

Після проголошення незалежності України та її підтвердження на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. правове регулювання реабілітації жертв політичних репресій було закріплене базовим законодавством початку 1990-х років і до 2018 р. не зазнавало концептуальних змін. У період 1991–2014 рр. держава зберігала звичні підходи (первісну модель реабілітації, обмежуючись її розвитком через підзаконні нормативні акти та акти офіційного тлумачення). Організаційно-правове забезпечення реабілітаційного процесу здійснювалося на основі Закону України *Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні*, без перегляду закладеної

в ньому правової конструкції, що було здійснено лише внаслідок законодавчих змін 2018 р. [283; 230].

Для формування цілісного уявлення про організаційно-правове забезпечення реабілітації після 24.08.1991 р., зокрема щодо учасників ОУН та УПА, визначальним є аналіз Закону 17.04.1991 р.: кола суб'єктів, процедурного механізму та юридично значущих умов його застосування, а також винятків і обмежень, які окреслювали практичні межі реабілітації для учасників національно-визвольного руху [283].

Стаття 1 Закону (ред. 1991 р.) закріпила загальний принцип реабілітації осіб, необґрунтовано засуджених або репресованих з політичних мотивів судами чи позасудовими органами. Норма сформувала презумпцію неправомірності політично вмотивованого переслідування та поширила її на рішення квазісудових органів, визнавши їх нелегітимність. Водночас дія принципу обмежувалася застереженнями ст. 2, що зумовлювало диференціацію правового регулювання [283].

Із ч. 2 ст. 1 та ст. 2 впливає модель безумовної реабілітації щодо осіб, засуджених за діяння суто ідеологічного характеру (антирадянська агітація, «поширення вигадок» тощо), а також за реалізацію свободи світогляду і віросповідання (за відсутності шкоди), і щодо осіб, до яких з політичних мотивів застосовувалися примусові медичні заходи [283].

Водночас обмеження реабілітації законодавець пов'язав із наявністю сукупності доказів вини у злочинах, визначених ст. 2, та фактом притягнення до відповідальності; за відсутності таких умов особа підлягала безумовній реабілітації. Компетентний орган за наявності підстав і з урахуванням строків давності міг ініціювати перегляд у порядку нагляду [283].

Стаття 2 встановила вичерпний перелік злочинів, доведеність яких унеможливлювала реабілітацію: проти держбезпеки, проти людства, а також збройні та насильницькі посягання у складі оргформувань. Інші підстави

відмови не стосувалися учасників ОУН та УПА як категорії, якщо не було доведено індивідуальну участь у таких діяннях [283].

У справах щодо ОУН та УПА типово інкримінувалися «зрада Батьківщини» (ст. 54-1а КК УРСР/58-1а КК РРФСР), «участь у контрреволюційній організації» (ст. 54-11), «антирадянська агітація» (ст. 54-10), інколи – «бандитизм» як перекваліфікація політичної діяльності [475; 371-1; 239; 212-1]. Така модель ґрунтувалася на оргналежності чи ідеологічній опозиційності, а не на доведенні персоналізованої участі у насильницьких злочинах, що призводило до формального внесення осіб до переліку ст. 2 всупереч вимозі наявності сукупності доказів індивідуальної вини [283; 356; 355; 375].

Для правомірної відмови у реабілітації недостатньо формального посилення на перелік злочинів, визначених ст. 2 Закону, – потрібною є наявність сукупності доказів, що підтверджують обґрунтованість притягнення конкретної особи з числа ОУН та УПА до відповідальності саме за ці діяння [283].

Аналіз КПК УРСР 1960 р. та практики Верховного Суду України засвідчують, що «сукупність доказів» розумілася як система належних, допустимих і взаємопов'язаних доказів, достатніх для достовірного встановлення обставин справи та індивідуальної вини. Оцінка здійснювалася за внутрішнім переконанням на підставі всебічного, повного й об'єктивного дослідження матеріалів, із неврахуванням припущень та ізольованих доказів. Пленуми ВСУ послідовно наголошували, що визнання винуватості можливе лише за наявності доказової системи, яка унеможлиблює інші розумні версії події та не містить істотних суперечностей, а докази, здобуті з порушенням процесуального закону, не підлягають урахуванню [239; 262; 263; 411].

У контексті застосування Закону це означає, що підставою для відмови могла бути лише доведена реальна індивідуальна участь у злочинах,

передбачених ст. 2, а не формально-ідеологічна кваліфікація, побудована на належності до ОУН чи УПА або на політичній оцінці діяльності [283; 239].

До того ж, розслідування щодо учасників ОУН та УПА, здійснювані радянськими органами, системно супроводжувалися порушеннями правових норм і прав людини, що проявлялося у застосуванні позасудових механізмів, примусу та фальсифікації доказів. Факт незаконності таких переслідувань і репресивного характеру засуджень був доведений і визнаний судами ще в період пізнього СРСР у межах перегляду окремих кримінальних справ [449]. Це підтверджує, що переслідування учасників ОУН та УПА мали політичну, а не кримінально-правову природу. Вказані обставини узгоджуються з положеннями Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» [283], а також із стандартами захисту прав людини, закріпленими в Європейській конвенції з прав людини від 04.11.1950 [461] та у практиці Європейського суду з прав людини щодо оцінки репресивних проваджень радянського періоду [467].

Визначивши матеріально-правові підстави, доцільно проаналізувати інституційно-процедурний механізм реабілітації. Статті 7 та 8 Закону 1991 р. визначили суб'єктів процедури – органи прокуратури, суди та органи державної безпеки [283]; порядок їх взаємодії деталізовано спільним наказом від 12.06.1991 № 42с/13/40с (витребування архівних справ, підготовка висновків, міжвідомча взаємодія) [204]. Первинне опрацювання здійснювали органи держбезпеки (за заявою або за вказівкою прокурора) з підготовкою проєкту висновку та передачею матеріалів до прокуратури. Після 28.09.1991 р. функції республіканського КДБ перейшли до Служби нацбезпеки України [265], кадрово здебільшого радянської.

На наступному етапі прокурор перевіряв обґрунтованість висновку з урахуванням ст. 1, 2 Закону [283]; у разі погодження видавалася довідка про реабілітацію. За наявності підстав для відмови матеріали з мотивованим висновком скеровувалися до суду, який ухвалював рішення, що могло бути

оскаржене; також передбачався перегляд у порядку нагляду та за нововиявленими обставинами [239; 258; 283].

Запроваджена модель відповідала базовим стандартам захисту прав людини: багаторівнева перевірка та судовий контроль узгоджувалися з вимогами ст. 6 і 13 Конвенції 1950 р. [461], а практика ЄСПЛ (*Brumărescu v. Romania*; *Kudła v. Poland*) підкреслює обов'язок держави забезпечити реальний доступ до перегляду та ефективні засоби оскарження [463; 464]. Багаторівневність (адміністративна, прокурорська, судова) слугувала гарантією від свавілля та елементом принципу верховенства права, що відповідає підходам перехідного правосуддя [444].

З'ясування питання, чи дотримувалися органи прокуратури передбаченого законом порядку реабілітації на практиці, потребує аналізу прокурорської практики періоду до 1993 р., тобто до прийняття Постанови Верховної Ради України про тлумачення Закону про реабілітацію [284].

З архівних статистичних матеріалів убачається, що у 1991–1992 рр. ВП ПрикВО масово застосовувала формулу «порушено провадження у порядку ст. 50 Основ» (тобто початок наглядового перегляду) як заміник повноцінної реабілітації, насамперед у справах учасників ОУН та УПА. Попри чинність Закону 1991 р. [283], така практика відтворювала радянську наглядову модель: у 1991 р. із 12 осіб лише 5 було реабілітовано судом у порядку нагляду, що свідчить про збереження формально-процедурного підходу замість застосування нового реабілітаційного механізму [212].

У науковому аналізі привертають увагу матеріали трьох кримінальних справ (родина Сирик, Ягнич В.Н., Лем І.К.), які відображають типову прокурорську практику поч. 1990-х рр. щодо реабілітації [205].

У справі № 115 Сирик С.З. та Сирик М.П. інкриміновано причетність до ОУН та зв'язок з УПА; інші особи – пособництво чи побутову допомогу без доведення участі у насильницьких діях. Частина епізодів припинено за недоведеністю, однак обвинувальні рішення щодо ключових фігурантів

залишено в силі попри заперечення вини та відсутність індивідуалізованих доказів [205, арк. 31–38].

У матеріалах щодо Ягнич В. Н. зазначено поверховість слідства і відсутність конкретних доказів «зради Батьківщини», що не стало підставою для реабілітації [205, арк. 385–387].

У справі Лема І. К. під час перевірки встановлено неперсоналізованість обвинувачення, суперечливість показів і відсутність належних та допустимих доказів злочинів зі ст. 2 Закону [205, арк. 120–121; 283].

Попри відсутність сукупності доказів вини за ст. 2 Закону [283], у всіх трьох випадках обрано модель скерування матеріалів на додаткове розслідування за нововиявленими обставинами замість реабілітації, що підміняло імператив Закону пошуком нових обвинувачувальних доказів [205]. Така практика суперечила як буквальному змісту Закону 1991 р., який вимагав реабілітації за відсутності сукупності доказів, так і його природі як акта відновлення прав осіб, репресованих за участь у русі ОУН та УПА [283].

У 1993 р. в діяльності органів прокуратури простежується формальна зміна підходу до питань реабілітації учасників ОУН та УПА, яка, однак, не змінила її суті. Прокурорські висновки про наявність у матеріалах справ «сукупності доказів вини» почали скеровуватися до суду для ухвалення остаточного рішення. Зовні це виглядало як посилення судового контролю, проте аналіз архівів свідчить, що суди здебільшого виконували функцію процесуального затвердження вже сформованої позиції прокуратури, без самостійної повної оцінки належності, допустимості та достатності доказів [206].

Показовою є справа Бербеця І.Ф. та Зозулі Я.І., засуджених 26.02.1948 р. вироком військового трибуналу МВС Тернопільської обл. за ст. 54-І «а» та 54-ІІ КК УРСР за участь в ОУН та УПА. На відміну від практики 1991–1992 рр., висновок про відмову у реабілітації з мотивуванням наявності «сукупності доказів» було передано на судовий розгляд і затверджено судом, що формально

забезпечило судову стадію процедури, однак не змінило її змістовного результату [206, арк. 18–24].

Аналогічний підхід був застосований судом і в інших справах цього періоду, зокрема щодо Левчуна О.О., Кунира А.І., Семеновича Ф.Р., Кучера С.М. та Степанюка І. І., засуджених як учасників збройних формувань УПА, зокрема куреня «Чорноморця», де суд у кожному випадку повністю погодився з небезсумнівним висновком військового прокурора про відсутність підстав для їх реабілітації [207; 204, арк. 131–132].

В архівних матеріалах значної кількості справ щодо учасників ОУН та УПА фіксуються відомості про їх перебування на службі в німецьких адміністративних, поліцейських або допоміжних структурах у період окупації, що часто автоматично розцінювалося як підстава для відмови у реабілітації. Водночас аналіз документів засвідчує, що така служба не завжди мала свідомо колабораціоністський характер і подекуди виконувала функцію прикриття для підпільної діяльності, забезпечення зв'язку чи збору інформації на користь ОУН та УПА.

Однак у реабілітаційній практиці цей аспект здебільшого ігнорувався: органи враховували формальний факт служби, не досліджуючи її змісту, мотиви та зв'язок із підпіллям. Навіть у період незалежності така обставина розглядалася як самотійний інкримінуючий факт. У справі Ковталюка М. В., реабілітованого 13.01.1993 р. [83], відомості про службу в поліції 1941 р. не отримали окремої оцінки; рішення ґрунтувалося лише на відсутності сукупності доказів вини. Натомість у справі Юсиповича-Яворського Ю. І. [133] факт служби в німецькій армії та подальша участь у структурах УПА були визнані достатніми для встановлення сукупності доказів вини та відмови у реабілітації [133, арк. 217], без аналізу можливого примусового чи допоміжного характеру такої діяльності.

Отже, реабілітаційна практика зазвичай спиралася на формальне тлумачення служби в окупаційних структурах, без реконструкції її реального

змісту, що в низці випадків зумовлювало відмову у реабілітації незалежно від позасудового характеру засудження та конкретних обставин справи.

Наступний етап застосування законодавства про реабілітацію пов'язаний із набранням чинності у січні 1994 р. Постанови Верховної Ради України від 24.12.1993 № 3812-XII «Про тлумачення Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”». Метою акта була уніфікація практики органів прокуратури, судів та інших державних органів, усунення різночитань і обмеження довільного тлумачення Закону 1991 р. у перехідний період [284].

Ключове значення мав п. 13 Постанови, яким надано тлумачення ч. 4 ст. 7 і ст. 8 Закону [284; 283]. Ним передбачено, що у разі визнання особи такою, що не підлягає реабілітації за ст. 2 Закону, прокурор складає відмовний висновок і повідомляє зацікавлених осіб; скерування справи до суду здійснюється лише за їхньою заявою у разі незгоди з висновком. Це означало закріплення за прокуратурою вирішальної ролі на стадії відмови.

Водночас за своєю природою Закон 1991 р. передбачав судовий характер остаточного рішення у справах про реабілітацію; ч. 4 ст. 7 регламентувала дії прокурора на стадії формування висновку, а не підміняла судове вирішення [283]. Отже, п. 13 Постанови де-факто змінив процесуальний порядок, визначений законом, залишивши остаточне рішення про відмову за органами прокуратури. З огляду на те, що постанова Верховної Ради не є формою внесення змін до закону, таке тлумачення виходило за межі допустимого та суперечило принципу верховенства закону [284].

З'ясувати, чи застосовував прокурор безпосередньо норми Закону 1991 р. чи керувався його тлумаченням, можливо лише шляхом аналізу реабілітаційних справ, сформованих після набрання чинності Постановою ВРУ № 3812-XII. Саме прокурорські висновки, супровідні листи, службові документи та відмітки про повідомлення зацікавлених осіб відображають реальну модель правозастосування, у межах якої поєднувалися приписи Закону та їх парламентське тлумачення.

Аналіз архівних кримінальних справ № 5734, № 14744, № 19313, № 1569 та № 8653 засвідчує формування у 1994 р. сталої прокурорської практики відмови в реабілітації, також щодо учасників ОУН та УПА, із посиланням на п. 13 Постанови ВРУ № 3812-ХІІ [208; 284]. У цих справах органи військової прокуратури здійснювали оцінку матеріалів і складали відмовний висновок без скерування справи до суду, закріплюючи за собою вирішальну стадію процедури [208].

Аналогічне за своїм змістом та правовими наслідками рішення було прийнято й у архівній кримінальній справі № 14744, порушеній щодо Денисикевича М.І., Павліківського П.В., Остопяка М.І., Федоріва Ф.В., Єремчука В.Д. та Федоріва М.О., які, за матеріалами справи, визнавалися учасниками збройного підпілля ОУН та формувань УПА, а також у архівній кримінальній справі № 8653 щодо Карпука М.Т. та Сібіри І.Т., у якій відмова в реабілітації була обґрунтована активною участю засуджених у збройних формуваннях УПА, вчиненням насильницьких дій та збройним опором органам радянської влади. В обох випадках відмова в реабілітації мотивувалася сукупністю доказів їхньої участі в антирадянській збройній діяльності та посиланням на пункт 13 зазначеної Постанови [208; 284].

Про усталену практику застосування саме пункту 13 Постанови Верховної Ради України від 24 грудня 1993 року свідчать не лише формулювання висновків у справах № 19313 та № 1569, але й офіційні повідомлення заявникам [208; 284]. Зокрема, у листі військової прокуратури Західного регіону України, адресованому Мазепі М. І., який міститься в архівній справі № 53, зазначено, що у разі незгоди з відмовним висновком особа має право його оскаржити, і лише у разі подання відповідної заяви архівна кримінальна справа разом із висновком буде надіслана на розгляд до суду [210, арк. 284]. Зазначене підтверджує, що судовий контроль був залежним від ініціативи заявника, а остаточне рішення на первинній стадії ухвалювали органи прокуратури.

Не менш показовим є висновок щодо Кілюшика Івана Сергійовича, який у період Другої світової війни був відзначений радянською владою як Герой Радянського Союзу, нагороджений орденом Леніна та медаллю «Золота Зірка», а надалі, за матеріалами архівної кримінальної справи, визнавався учасником ОУН та УПА. Згідно з вироком військового трибуналу 13 Армії від 29.09.1945, Кілюшика І. С. засуджено за ст. 54-1 п. «б» КК УРСР. Матеріалами справи встановлено, що після затримання у серпні 1944 року він був зарахований до боївки УПА, зокрема до структури СБ під проводом «Богдана», де згодом обіймав функції підрайонного коменданта молодіжної організації «Юнаки», вербував молодь та брав участь у збройних акціях проти радянських органів влади. Висновок щодо відмови в його реабілітації, підготовлений у 2009 році за зверненням народного депутата України, був оформлений за ієрархічною процедурною схемою – складений прокурором відповідного відділу, погоджений керівництвом структурних підрозділів і затверджений заступником Генерального прокурора України – без ухвалення судового рішення, що підтверджує подальше збереження адміністративно-прокурорської моделі розв’язання реабілітаційних питань навіть на центральному рівні [210, арк. 167–187].

Потрібно зауважити, що за цим самим алгоритмом, без залучення суду на первинній стадії, рішення про відмову в реабілітації ухвалювалися органами прокуратури протягом усього періоду дії постанови ВРУ 1993 року про тлумачення Закону про реабілітацію. Така практика зберігалася аж до зміни порядку розгляду реабілітаційних справ у 2018 році, коли було запроваджено іншу, комісійно-судову модель прийняття рішень.

Отже, узагальнення наведених кейсів дає змогу дійти висновку, що пункт 13 Постанови Верховної Ради України № 3812-XII застосовувався на практиці як процесуальна норма, яка визначала алгоритм прийняття відмовних висновків, хоча за своєю юридичною природою він мав тлумачити положення

Закону, а не змінювати встановлений ним порядок судового перегляду рішень про відмову в реабілітації [284].

Що стосується апелянтів та кадрового складу, який проводив реабілітацію, а також строків розгляду заяв, потрібно констатувати таке.

У пізню «радянську» та ранню «українську» хвилі реабілітацій значною часткою були апелянти, які вважали себе невинними крізь призму критерію «свідомого радянського громадянина». Показовим є звернення від 18 вересня 1992 р. до прокуратури Прикарпатського воєнного округу щодо Лавріва Богдана Олександровича, 1931 р.н., засудженого у 1946 р. за ст. ст. 54-2, 12 КК УРСР до п'яти років позбавлення волі [93, арк. 218]. У матеріалах справи вказано, що він під загрозою розправи з боку підпілля повідомив повстанців про місця проживання осіб, які з'явилися з повинною, а також надавав повстанцям продукти й гас, що зумовило неоднозначні висновки під час розв'язання питання реабілітації [Вк. док., арк. 230].

Лаврів Б.А. реабілітований 12 січня 1993 р., про що свідчить стандартна довідка підписана військовим прокурором, надіслана 13 січня 1993р., [Вк. док., арк. 232]. Водночас у власноручній заяві про реабілітацію апелянт стверджував, що був засуджений незаконно і «нічого не скоїв проти радянської влади», вважаючи свою совість «чистою» [Вк. док., арк. 217]. Така позиція апелянта є дискусійною з огляду на питання моралі (видані ним малодушні повстанці вочевидь були покарані колишніми побратимами), однак незалежно від змісту заяви, Лаврів підлягав реабілітації відповідно до вимог закону.

З осені 1992 р. у діяльності Військової прокуратури ПрикВО простежуються характерні тенденції, що засвідчують суперечливу трансформацію реабілітаційної практики: реабілітаційна документація, зокрема висновки про (не)можливість реабілітації, ведеться російською мовою, відчувається неприязне ставлення до учасників ОУН та УПА, однак формальне дотримання букви Закону забезпечує реабілітацію навіть осіб, засуджених радянською владою до розстрілу.

Показовою є реабілітація 30.10.1992 р. Фігеля В. М., який після поранення дезертирував з червоної армії, у травні 1945 р. вступив до формування ОУН та УПА, а вироком військового трибуналу військ НКВС Львівської обл. від 29.08.1945 р. був засуджений до розстрілу з конфіскацією майна; 27.09.1945 р. Військова колегія ВС СРСР замінила ВМП на 15 р. ВТТ [76]. Ознак зовнішнього втручання у цій справі не виявлено, однак загальна практика перших років Незалежності свідчить, що реабілітація активних учасників повстанського руху відбувалася повільно і частіше за ініціативи місцевих рад.

У справі Жильчука Я.Я. Корецька районна рада Рівненської обл. офіційно клопотала перед ВП ПрикВО про прискорення розгляду через порушення строків [77]. Водночас архіви фіксують небажання повертати конфісковане майно за відсутності підтвердних документів; попри це довідку про реабілітацію видано оперативно і підписано військовим прокурором ПрикВО, що свідчить про прагматичне уникнення конфлікту з органами місцевого самоврядування навіть районного рівня.

Ще одним дієвим інструментом впливу на ВП ставали звернення репресованих або їхніх родин до ЗМІ, насамперед демократичної преси, що формувала публічний резонанс і спонукала прокуратуру до активізації розгляду.

Узагальнюючи, належить констатувати, що реабілітація активних учасників ОУН та УПА у 1991 р. та наступні роки мала зазвичай точковий характер і значною мірою залежала від наполегливості заявників. Натомість більш масово й оперативно відбувалася реабілітація червоноармійців та осіб, не пов'язаних з ОУН та УПА; щодо т.зв. бандпосібників простежувалася відносно поблажливіша практика. У цивільних прокуратурах пріоритет надавався справам шістдесятників і творчої інтелігенції, а не повстанців. За оцінкою Бойка О., уже в 1988–1991 рр. прокуратура УРСР була перевантажена сотнями тисяч нерозглянутих справ, розгляд яких потребував би десятиліть [312, с. 531].

Після ухвалення Закону 1991 р. та проголошення Незалежності цей масив істотно зріс, охопивши справи ОУН та УПА й інші категорії репресованих, що унеможливлювало встановлення формалізованих пріоритетів у реабілітаційному процесі.

В структурах прокуратур (зокрема й військової) існували відділи з нагляду за слідством. Їм і було доручено відповідальну справу реабілітації. Ось витримка з відомчого архівного документа військової прокуратури ПрикВО: «(...) 6. Відділ нагляду за слідством в СБУ і з питань реабілітації КОНТРОЛЮЄ: законність і обґрунтованість порушення, розслідування і вирішення справ, про державні і інші злочини, підсудні військовим судам і розслідувані органами СБУ; перевірку і перегляд кримінальних справ. ОБЛІКОВУЄ: роботу з питань, зарахованих до компетенції відділу [165, арк. 112].

Нечисленні відділи нагляду за слідством були перевантажені сотнями й тисячами архівних реабілітаційних справ, найчастіше за зверненнями осіб похилого віку, які вимагали відновлення справедливості. Це зумовило значний психологічний і організаційний тиск на підрозділи СБУ та прокуратури з вимогами пришвидшення розгляду без зменшення навантаження з поточних проваджень.

Назріло питання визначення належних суб'єктів і правових засад роботи з архівними матеріалами, що містили інформацію з обмеженим доступом. У зв'язку з цим до підготовки висновків у справах про реабілітацію (або відмову в ній) почали масово залучати позаштатних прокурорів; їхні проєкти рішень підлягали обов'язковому затвердженню керівниками відповідних підрозділів. Після провалу ГКЧП та референдуму 01.12.1991 р. кількість заяв різко зросла, що спричинило гострий кадровий дефіцит в ОП. Реакцією стали Наказ ГПУ № 422-к від 21.12.1992 р. і директива ГПУ № 13-193 м/с від 28.05.1993 р., якими передбачено залучення позаштатних працівників на строкових трудових

договорах для перегляду архівних кримінальних справ відповідно до Закону про реабілітацію.

Водночас перші набори на вакантні посади відбувалися проблемно, що підтверджується неподовженням контрактів значної частини працівників «першої хвилі». Вагомим чинником стала низька оплата праці в умовах гіперінфляції: у 1993 р. її рівень сягнув 10 156%, у 1994 р. – 401%, у 1995 р. – 182%. Частина вакансій тривалий час залишалася незаповненою, зокрема через перерозподіл штатних одиниць між прокуратурами [175, арк. 323–324].

Показовими є умови оплати праці позаштатних прокурорів у 1993-1994 рр., які на тлі гіперінфляції нівелювали економічний сенс такої зайнятості. Приміром, Козова Л.В. уклала трудовий договір з ВП ЗРУ на період 01.01–30.06.1994 р. із місячною оплатою 389 400 крб [182], що за курсом на кінець 1993 р. відповідало орієнтовно 52 нім. маркам або менше 29 дол. США; з урахуванням подальшого зростання цін реальна вартість цієї суми стрімко зменшувалася, що зумовило непоновлення контракту. Аналогічна ситуація склалася щодо Рейди О. О., який у лютому–червні 1994 р. отримував 871 500 крб. щомісячно, що за кілька місяців еквівалентно зменшилося приблизно з 69 до менш ніж 50 дол. США, після чого трудові відносини були припинені [184]. За співмірних умов працював і Щербина М. Г. з липня 1994 р.; його винагорода відповідала близько 45 дол. США [190], що наочно демонструє економічну неефективність залучення позаштатних працівників у період гіперінфляції.

Навіть такі «доходи» окремі працівники сприймали як відносно прийнятні. Шевченко І. П. був прийнятий 28.11.1994 р. з окладом 2 527 000 крб., що за тодішнім курсом дорівнювало близько 24 дол. США [189]. Показовою є і ситуація з Циганком Б.Г., ветераном органів держбезпеки, який за договором від 19.07.1993 р. погодився на 76 590 крб. на місяць (прибл. 16 дол. США) [197] та обіймав посаду до завершення роботи відділу позаштатних прокурорів. Натомість Скок П.Г. після першого строку договору (01.01.1995 -

30.06.1995 р.) відмовився від його продовження [186], що опосередковано підтверджує низьку привабливість умов праці навіть за стандартами 1990-х рр.

Водночас у складі позаштатних прокурорів виокремлювалася група так званих «рекордсменів», які, попри складні умови праці, зберігали зайнятість аж до ліквідації цих посад 1 січня 2000 р. Йшлося про пенсіонерів правоохоронних органів СРСР та окремих молодих юристів; для перших характерним було слабе володіння українською мовою, що обмежувало альтернативні можливості працевлаштування. Архівні матеріали фіксують тривалу роботу у відділі таких осіб як Мутовкін В.В. [183], Триполець Л.К., який після звільнення на пенсію понад рік перебував без роботи [187], Б. Г. Корабльов [191], Машенко В.Г. [192], а також В. П. Палієнко, який, незважаючи на вкрай низьку початкову оплату праці, продовжував роботу упродовж усього періоду існування інституту позаштатних прокурорів [193; 194]. Утім навіть серед відставників така зайнятість не розглядалася як стабільна: показовим є приклад Шевченка І.П., який, попри кілька поновлень договору, працював у відділі епізодично і залишив посаду з появою вигіднішої альтернативи [189].

Іншу категорію позаштатних працівників склали студенти та нещодавні випускники юрфаків. Показовим є приклад Матвіїв О.В., 1977 р.н., яка прийшла до ВП ЗРУ 30.12.1996 р. у 19-річному віці, зазначивши в анкеті статус студентки III курсу юрфаку ЛьвДУ [201]. Разом із Росяк І.Ю., що розпочала роботу в листопаді 1996 р. (диплом 1990 р.) [195], та Хомин Н.І. [199] вони обіймали посади до 30.06.2000 р., тобто й після формального згортання інституту позаштатних прокурорів.

До цієї групи належав і Ніштук Т.Я. («правознавство»), який працював у ВП ЗРУ з серпня 1995 р. до 30.06.2000 р. [202]; служба стала для нього першим фаховим досвідом. На звороті останньої угоди Хомин Н.І. є посилання на лист ГПУ від 22.12.1999 р. №09/3-336 н/т про продовження роботи для завершення виконання Закону від 17.04.1991 р. [199, арк.291]. Аналогічних приписок в інших справах немає, однак діяли такі ж вказівки.

Водночас привертає увагу поспішність згорання реабілітаційних підрозділів наприкінці 1999 р.: строкові угоди припинялися 31.12.1999 р., тоді як лист ГПУ датовано 22.12.1999 р.; до «завершальної» групи не залучено жодного досвідченого відставника, що свідчить про зниження управлінського інтересу до проблематики реабілітації. Попри це упродовж 1990-х рр. якість роботи перебувала під контролем: колегія ВП ЗРУ неодноразово вимагала її підвищення, зокрема 10.02.1994 р. – із дорученням заслухати стан виконання Закону від 17.04.1991 р. та наказу ГПУ від 04.04.1992 р. №10 [166, арк.11]. За підсумками 1993 р. вивчено 574 архівні кримінальні справи, реабілітовано 560 осіб, 24 справи щодо 85 осіб скеровано до судів із підготовкою 17 висновків [167, арк.28]. Водночас на розгляді залишалися сотні справ, кожна з яких стосувалася конкретних моральних і матеріальних потреб заявників.

Затримки пояснювалися не лише повільністю відділу, а й недоліками висновків СБУ, де до архівної роботи залучалися такі ж позаштатні працівники: «(...) Проведена значна робота по реабілітації жертв політичних репресій та нагляду за розслідуванням слідчими СБУ кримінальних справ. Разом з тим (...) мають місце недоліки, пов'язані з тяганиною розгляду архівних кримінальних справ та скарг (...) Потребує поліпшення якості роботи (...) Більшість висновків (...) складені неякісно, без аналізу доказів вини, встановленого порядку перегляду справ (...) Потребує покращення організація роботи (...) що пов'язано з відсутністю приміщення і неукomплектованістю (...)».

Колегія постановила: звернути увагу начальника відділу полк. юст. Кітуру А.П. та військового прокурора відділу підполк. юст. Коростельова В.М. на недоліки у виконанні Закону про реабілітацію; вжити заходів для оперативнішого розгляду скарг і архівних кримінальних справ та підвищити якість висновків; завести картотеку щодо справ, скарг і репресованих осіб (Прокуратура України. Фонд: ВП ЗРУ) [168, арк.33–34].

3 червня 1994 р. ст. прокурор управління Новіков А.Б. перевірів стан роботи зі зверненнями з питань реабілітації; підсумки викладено у доповідній

[175, арк.322]. Серед недоліків: несвоєчасний перехід на українську мову (лише з 05.01.1994 р., попри вимоги Закону УРСР «Про мови...» від 28.10.1989 р.) [175, арк.323]; порушення строків розгляду звернень нардепів (ст.19 Закону «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р.) – доручення перевірки на 15 днів замість 10; відповідь через 40 днів без продовження строків; на 01.02.1994 р. залишалися нерозглянутими заяви ще з 1989 р. Виявлено 211 скарг, що не розглянуті по суті; частина задоволена лише після звернень до ГПУ (Петрик, Сулімович, Янчак, Гнатюк, Костюк, Тарановський тощо).

Констатовано низьку ефективність: за 5 міс. 1994 р. 7 працівників розглянули 147 архівних справ (599 осіб), тоді як у ЛОП за 4 міс. – 1773 справи (2387 осіб). З серпня 1993 р. по січень 1994 р. не заповнено 3 вакансії позаштатних працівників; штатні одиниці перерозподілено до іншої прокуратури [175, арк.323–324].

За результатами перевірки 01.07.1994 р. оголошено догани керівництву відділу: підполк. юст. Коростильов В.М. 24.05.1994 р. неправомірно підготував проєкт протесту щодо архівної справи №32480 (Гаврильчук В.Г.), пропонуючи покарання за ст.72 УК БРСР, хоча особа підлягала реабілітації і була реабілітована ГПУ; недоліки пов'язані з неналежною організацією та контролем з боку начальника відділу Кітури А.П. Обом оголошено догану [176].

Самих лише оргвисновків (доган) виявилось недостатньо. Уже 21.07.1994 р. Колегія повторно розглянула питання та знову констатувала незадовільний стан роботи: «Активізувати роботу по перегляду архівних кримінальних справ» [169, арк.86]; відзначено недоліки у реабілітації, статистзвітності та кадровому укомплектуванні [170, арк.90].

Службова доповідна конкретизувала проблеми: низька якість і темпи надходження висновків з УСБУ 9 областей (без повного аналізу доказів і підстав реабілітації); упродовж року надіслано 6 листів без істотних зрушень;

перегляд у відділах УСБУ здійснюють не юристи; у кожному з 9 відділів – 15-20 осіб, тоді як у ВП ЗРУ за штатом 4 офіцери (фактично 2), із 8 позаштатних – 6, переважно з невеликим досвідом; документи потребують корекції (виняток – Данченко В.П.) [171, арк.119].

Попри це зафіксовано помітні результати: за I кв. 1994 р. вивчено 93 архівні справи, складено 58 висновків, внесено 12 протестів (на 2 більше, ніж за весь 1993 р.), реабілітовано 219 осіб, 100 – відмовлено; загалом рішення – щодо 323 осіб (для порівняння: у 1993 р. – 560) [172, арк.183]; розв'язано 186 скарг [172, арк.184].

Після двох розглядів і оргвисновків відбулися зрушення: за 9 міс. 1994 р. розглянуто 697 справ щодо 1106 осіб; 910 – реабілітовано, щодо 196 осіб складено 136 відмовних висновків; внесено 62 протести, судами перекваліфіковано дії з «контрреволюційних» на військові; повністю вирішено 656 скарг і заяв – показники, недосяжні з 1989 р. [173, арк.227]. Відділ укомплектовано позаштатними, налагоджено облік.

Водночас залишок був значним: із 358 нових звернень за рік загалом вирішено 656, однак із перехідним залишком нерозв'язаними залишалися 806; за 2,5 міс. до кінця року прогнозовано розв'язання лише 250–300, тож близько 500 заяв мали ризик перейти на наступний період [173, арк.227–228].

Варто відзначити, що упродовж 1994 р. (і надалі) відділ був змушений розглядати значну кількість справ, не пов'язаних із реабілітацією учасників ОУН та УПА. На це на поч. 1995 р. вказував начальник відділу полк. юст. Міда А.Д.: «(...) Потребує вдосконалення і практика розгляду справ про реабілітацію. Зазвичай це справи про дезертирство. Згідно із Законом України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” ці особи реабілітації не підлягають. Проте за цими скаргами проводяться перевірки і тільки після цього ми через півроку відмовляємо в їх задоволенні» [174, арк.258].

10 лютого 1994 р. військовий прокурор Західного регіону України, підводячи підсумки попереднього 1993 р., констатував: «З метою усунення

недоліків, які виявлені комісією Генеральної прокуратури на початку 1993 р., а також виконуючи наказ Генерального прокурора України № 10 від 4.04.92, офіцерами і службовцями відділу полковника Кітури А.П. проведена певна робота з своєчасного і точного виконання Закону України від 17 квітня 1991 року «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» і здійсненню нагляду за дотриманням і вірним виконанням законів слідчими службами національної безпеки при розслідуванні ними кримінальних справ (...) Штатними працівниками відділу і позаштатними прокурорами, яких у відділі 4 (,) вивчено 574 архівних кримінальних справ, по яких реабілітовано 560 осіб. На даний час не вирішено архівних справ 5 745 на 12 754 чоловіки. Із числа вирішених архівних справ 24 архівні кримінальні справи на 86 чоловік направлені в суди. По них принесено 10 протестів, складено 17 висновків. З 12 справ судами вже прийняті рішення, всі протести задоволені. У зв'язку з цим можна відзначити, що недоліки в даній частині, які відзначені Генеральною прокуратурою, усуваються» [171].

Аналіз колекцій документів показує, що більшість (але не усі) архівних кримінальних справ опрацьовувалися саме позаштатними прокурорами. Натомість штатні працівники Відділу долучалися там, де архівна справа викликала деякі сумніви щодо самої реабілітації (чи отримання відмови), або її ініціювали впливові інстанції – до Генеральної прокуратури України чи Верховної Ради держави.

Інший важливий момент, на який вважаємо за потрібне звернути увагу. За 1993 р. спільними зусиллями штатних і позаштатних прокурорів вивчено (і надано Висновки) 574 кримінальні справи; не завершеними залишалися ще 5 745 справ, за усіма яких стояли люди. Прості арифметичні підрахунки ($5\,745 : 574 = 10,009$) показують, що вважати темпи задовільними станом на початок 1994 р. було дещо зарано. Це розуміла і колегія Військової прокуратури, яка у своєму рішенні 10 березня того ж року вказала: «(...) 4. Підвищити якість

роботи з перегляду архівних кримінальних справ щодо жертв політичних репресій, особливо за їхніми скаргами.

У березні 1994 року (тобто невідкладно. – А.Р.) заслухати на засіданні колегії начальника відділу про стан виконання закону України від 17 квітня 1991 року «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» та наказу Генерального прокурора України від 04.04.1992 року № 10» [166, арк. 11].

Таке (розширене) засідання колегії ВП відбулося уже 21 березня. Ось витинка з Протоколу [167]. «На засідання були запрошені позаштатні прокурори відділу реабілітації Циганик Б.Г., Данченко В.П., Мутовкин В.В., Триполяс Л.К., Щербина М.Г., Рейда О. Присутні заслухали звіт А.П. Кітури, начальника відділу по нагляду за слідством в органах СБУ та реабілітації жертв політичних репресій (...) Підсумки узагальнення роботи з реабілітації свідчать, що штатними працівниками відділу та позаштатними прокурорами здійснюються конкретні заходи, спрямовані на виконання Закону і прискорення роботи. В 1993 році вивчено 574 архівні кримінальні справи, по яких реабілітовано 560 осіб. З числа розв'язаних архівних кримінальних справ на 83 чоловік направлені в суди. По них складено 17 висновків (...) вважав би доцільним поставити питання перед Генеральним прокурором України про розподіл відділу на два окремих, тобто відділ реабілітації та відділ по нагляду за розслідуванням слідчими УСБУ кримінальних справ. Докладна записка додається» [Вк. док., арк. 28].

Отже спостерігаємо намагання скинути рутинну роботу з реабілітації жертв політичних репресій на самостійну структуру, залишивши відділу з нагляду за роботою СБУ звичні попередні функції.

Йому заперечив Голова колегії генерал-майор Мельничук В.Г.: «Чому у відділі нема картотеки по справах і контролю за роботою підлеглих? Над цим питанням необхідно подумати, згрупувати людей, працювати по зональному принципу. Необхідно обговорити і перерозподілити свої обов'язки. Я просив би з'ясувати ці питання. Я сумніваюся, що у роботі відділу є щось позитивне».

Позаштатним прокурорам дали змогу висловити власні побажання з питань покращення роботи. Першим слово узяв Л.К.Триполяс: «на перших порах зустрічаються труднощі, але допомагають офіцери відділу». Далі - Мутовкін В.В.: «стараємось працювати, радимось з офіцерами відділу. Вважаю, що необхідно завести облік». За ним Циганок Б.Г.: «претензій нема (?! – А.Р.), робота іде і буде зроблена». Наступний Щербіна М.Г.: «з роботою освоївся на 90 %, претензій нема». (Голова колегії Мельничук В. Г., серед інших вказівок, ставить завдання): «посилити контроль за виконавчою дисципліною» [Вк. док., арк. 29].

Звернемо увагу, позаштатних прокурорів уже принаймні 6 (число запрошених), а не 4, як у попередньому 1993 р. Але вони тільки «освоюються», виникають у справи і потребують консультацій «старших товаришів».

Можемо тільки здогадуватися, які «претензії» могли висловлювати люди, які щойно отримали роботу. Навпаки, це у Колегії виникають до них закономірні питання, що й зафіксовано у відповідному Рішенні [168]: «Потребує поліпшення якості роботи по перегляду архівних кримінальних справ відносно репресованих. Внаслідок низької вимогливості працівників відділу більшість висновків про визнання осіб обґрунтовано засудженими і не підлягаючими реабілітації, які надходять з УСБУ, складено неякісно, без аналізу доказів їх вини, встановленого порядку перегляду справ, по яких засуджено громадян за сукупністю контрреволюційних та загально кримінальних злочинів.

Колегія вирішила звернути увагу начальника відділу полковника юстиції Кітури А.П. та військового прокурора відділу підполковника юстиції Коростильова В.М. на наявні недоліки у роботі з виконання Закону України від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», зобов'язавши вжити заходів для більш оперативного розгляду скарг і архівних кримінальних справ, підвищення якості підготовки висновків про реабілітацію або визнання засудження обґрунтованим, упорядкування розподілу

функціональних обов'язків і посилення контролю за виконавчою дисципліною шляхом регулярного заслуховування працівників, а також організації картотек кримінальних справ, скарг і репресованих осіб» [Вк. док., арк. 33–34].

У липні Колегія знову повернулася до наболілого питання, і ситуація з «претензіями», видається, починає прояснюватися. 2 липня 1994 р. у Колегії новий Голова – полковник юстиції Атаманюк О.Г., а у перейменованого відділу новий (з лютого місяця) начальник – полковник Міда А.Д.. В Протоколі [168]. Фіксується порядок денний, де робота перейменованого *Відділу нагляду за дотриманням законів про національну безпеку та з питань реабілітації* військової прокуратури Західного регіону України опиняється на першому місці: «1. Звіт начальника відділу нагляду за дотриманням законів про національну безпеку та з питань реабілітації військової прокуратури Західного регіону України полковника юстиції Міди А.Д про хід виконання Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 року і наказу Генерального прокурора України № 10 від 4 квітня 1992 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержання законів служби безпеки та органами державного та митного кордонів України (похибка у протоколі, має бути «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів Службою безпеки та органами охорони державного і митного кордонів України». – А.Р.).

Така увага не випадкова: «Стан цієї роботи перевірявся старшим прокурором Управління нагляду за дотриманням законів про національну безпеку Генеральної прокуратури України старшим радником юстиції Новіковим А.В. у червні 1994 року. Було встановлено, що ця діяльність не в повній мірі повною мірою відповідає вимогам (...) законів і вказівок Генерального прокурора України. Також було звернено увагу на низку системних недоліків у роботі відділу, зокрема на щорічне накопичення значної кількості нерозглянутих заяв і скарг з питань реабілітації жертв політичних репресій, відсутність належної аналітики щодо їх розв'язання, непоодинокі

порушення встановленого порядку розгляду звернень народних депутатів України, неефективний облік скарг, також повторних, за відсутності картотеки справ, а також на затягування розгляду звернень і низьку результативність роботи, що пояснювалося кадровим дефіцитом та неналежним забезпеченням службовими приміщеннями [180, арк. 156].

За матеріалами доповіді полковника А. Міди Колегія констатує: «Разом з тим, в організації роботи відділу мають місце недоліки. Залишок заяв громадян про реабілітацію залишається великим.

Потребує поліпшення якості роботи по перегляду архівних кримінальних справ відносно репресованих. Ще недостатньо приділяється уваги юридичної аргументації протестів і висновків, що направляються у Верховний Суд України через Генеральну прокуратуру України. Низька продуктивність роботи офіцерів порівняно із позаштатними працівниками відділу (виділення моє. – А.Р.) .

Необхідно покращити організацію роботи відділу, що головню пов'язана з відсутністю архівного приміщення і неукomплектованістю відділу.

Колегія вирішила звернути увагу начальника відділу полковника юстиції Міди А.Д. та його заступника підполковника юстиції Коростильова В.М. на недоліки у виконанні Закону про реабілітацію та зобов'язати їх ужити організаційних заходів для підвищення виконавчої дисципліни, зокрема забезпечити оперативніший розгляд архівних кримінальних справ і якісну підготовку висновків, поповнивши відділ позаштатними прокурорами і технічними працівниками та залучивши до цієї роботи офіцерів. Одночасно було вирішено порушити перед Генеральним прокурором України клопотання щодо вдосконалення оплати праці й матеріального стимулювання позаштатних працівників, а також заохотити позаштатних прокурорів і технічний персонал за поданням начальника відділу [177, арк. 66-67].

Відтак можемо дійти принаймні двох висновків: 1. Штатні офіцери Відділу зосередились на поточних справах (за які і відповідальність більш

нагальна), натомість архівні документи скинули на плечі узятих на тимчасову роботу прокурорів позаштатних; 2. Оплата праці цих позаштатних прокурорів відверто недостатня, що не сприяє поповненню контингенту кваліфікованими кадрами.

Рівно за рік, в липні 1995 р., Відділ нагляду за дотриманням законів з національної безпеки України і питань реабілітації ВП ЗРУ готує Доповідну записку, у якій зазначено, що за весь 1994 рік була розглянута 641 заява про реабілітацію, з яких 337 задоволено, 304 – відхилено, то за I півріччя цього року біло розглянуто 535 заяв, з яких 204 задоволено і 331 відхилено. Зразу ж слід варто зазначити, що внаслідок переорієнтації роботи відділу вдалося зменшити залишок нерозв’язаних справ з 1586 га початок січня 1995 р. до 1045 на кінець півріччя. За розв’язаними справами у 1995 році було складено 340 висновків відповідно до ст. 1 ЗУ «Про реабілітацію жертв політичних репресій» і до ст.. 2 цього ж Закону – 181 висновок. За I півріччя поточного року, відповідно, 478 і 255. В минулому році було принесено 93 протести і 13 подано у Генеральну прокуратуру України. Цього року ці показники відповідно такі – 74 і 11.

За 1994 рік реабілітовано 1054 осіб і 530 особам відмовлено у реабілітації. Цього року реабілітовано 486 осіб і 549 відмовлено у реабілітації. В 1994 році переглянуто 631 справ, а за півріччя цього року 446 справ» [180, арк. 157–158].

Відзначимо співвідношення рішень про реабілітацію і відмов. Упродовж окремих відрізків часу вони майже зрівнюються. Однак, не будемо забувати, що велику кількість відмов давали заяви про реабілітацію дезертирів з червоної армії, які, згідно з чинною редакцією Закону 1991 р., реабілітації не підлягали.

Також і далі архівні кримінальні справи покладені на плечі позаштатних прокурорів: «Позаштатний прокурор відділу Циганок Б.Г. займається первинною обробкою скарг, розшуком АКС, а також веде картотеку скарг. Всі

інші позаштатні прокурори зайняті винятково переглядом АКС і прийняттям по них рішень» [180, арк. 160] .

Відтак аналізуємо показники перегляду АКС в 1995 р. За півріччя – понад 120 робочих днів упродовж 26 тижнів (вираховуємо державні свята). Начальник відділу Міда В.Д.– 8 справ; усі штатні прокурори (їх 4 з начальником Відділу включно) – разом 40 справ; позаштатні – 371 архівна справа. У позаштатного прокурора Маценка В.Г. одна архівна справа займає понад тиждень часу, тоді, як більшість їх – відносно нескладні і уже мають попередні висновки СБУ.

Колегія військової прокуратури Західного регіону України (невдовзі після складення згаданої Доповідної записки) констатує: «Заповнені всі вакансії штатних прокурорів відділу та технічних працівників, а також 10 з 14 вакансій позаштатних прокурорів.

В цьому році розглянуто 535 заяв (за весь 1994 рік 531), внесено 74 протестів у військовий суд Західного регіону України і 11 подань у Генеральну прокуратуру України (за весь 1994 рік – 93 і 14). Всього переглянуто 460 справ (за весь 1994 рік – 631).

Проте в роботі відділу є істотні недоліки, усунення яких дало б змогу працювати ефективніше» [179, арк. 69–70].

Число позаштатних прокурорів зросло у порівняно з 1993 (4) та влітку 1994 рр. (6) до 10, відповідно прискорився й рух документів. Утім, 4 з 14 (29 відсотків) вакансій не заповнені, що може свідчити зокрема й про далі низьку матеріальну зацікавленість потенційних кандидатів.

Як впливає з документа (Доповідної записки), керівництво Відділу бачить вихід у таких кроках: «(...) 6. У зв'язку з виявленими недоліками було визначено пріоритетність розгляду заяв 1992-1993 років, а також звернень 1994–1995 рр., поданих безпосередньо репресованими з урахуванням їх похилого віку та інших обставин, поряд із завданням поліпшення

організаційної роботи відділу та його поповнення позаштатними прокурорами і технічними працівниками» [180, арк. 157].

Було своє бачення шляхів покращення роботи Відділу і у Колегії Військової прокуратури Західного регіону України: «Провести стажування у військовій прокуратурі регіону (...) У відділі реабілітації майор юстиції Стратій М.В. та Ткачука М.М.» [181, арк. 168]. Тобто на перспективу додати у Відділ двох «штатних» офіцерів.

Підведемо попередні підсумки. Із проголошенням Незалежності України кількість звернень про політичну реабілітацію істотно зросла, насамперед від осіб, засуджених радянськими судами та позасудовими органами за участь в ОУН та УПА.

Водночас механізм, закріплений Законом України від 17.04.1991 р. № 962-ХІІ, був спрямований на відновлення прав необґрунтовано засуджених із політичних мотивів через нормативне визнання неправомірності радянського переслідування, диференціацію підстав реабілітації та встановлення запобіжників – відмова була можливою лише за наявності доведеної індивідуальної вини у злочинах, визначених ст. 2 Закону. Ключовими гарантіями були вимога «сукупності доказів» як критерій обґрунтованості відмови та судовий компонент процедури, покликаний забезпечити реальний контроль за висновками органів обвинувачення.

Водночас архівна прокурорсько-судова практика 1991–2018 рр. демонструє системне відхилення від моделі, закладеної Законом про реабілітацію: спочатку – через масове застосування формули «возбуджено производство в порядке ст. 50 Основ» як сурогату реабілітації, згодом – через домінування адміністративно-прокурорської процедури внаслідок застосування п. 13 Постанови ВРУ № 3812-ХІІ. Судовий контроль у спірних випадках був залежним від ініціативи заявника, а в частині справ суди затверджували вже сформовану позицію прокуратури без повноцінної перевірки належності, допустимості та достатності доказів. У підсумку критерій «сукупності доказів»

нерідко підмінявся ідеологічною кваліфікацією та розширювальним тлумаченням «антирадянської діяльності», що суперечило концепції Закону 1991 р. як акта відновлення прав і вимагало реальної судової перевірки підстав відмови [283].

Усього органами прокуратури та судами впродовж 1991–2001 рр. реабілітовано 248 тис. 810 громадян (для порівняння, під час реабілітаційних заходів у 2-й пол. 1950-х – 2000-х рр. по Союзу РСР реабілітовано 740 тис. 120 громадян), безпідставно засуджених за антирадянську агітацію, порушення закону про відокремлення Церкви від держави, а також членів ОУН та УПА у кримінальних справах, в яких немає доказів про їхню причетність до вбивства та інших насильницьких дій [366].

3.1.3. Реабілітація в Україні після Революції Гідності по теперішній час.

Після Революції Гідності правове регулювання реабілітації зберігало спадковість із моделлю, закладеною Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» 1991 р. та актами, прийнятими на його виконання [283]. У цей період Закон застосовувався без спеціальних змін щодо нормативного виокремлення окремих категорій, зокрема осіб, пов'язаних з українським національно-визвольним рухом. За таких умов учасники ОУН та УПА розглядалися винятково у межах загального режиму реабілітації, без закріплення спеціальних критеріїв чи окремого правового статусу, що зумовлювало домінування уніфікованого підходу до оцінки їхніх справ незалежно від історико-політичного контексту діяльності.

Ні Закон 1991 р., ні Постанова ВРУ 1993 р. щодо його тлумачення не містили прямих приписів про спеціальний статус членів ОУН та УПА [283; 284]. Відповідно, реабілітація цієї категорії осіб здійснювалася за загальними правилами, без урахування специфіки підпільної та збройної боротьби, що об'єктивно впливало на результати правозастосування.

Водночас після 2014 р. суспільно-політичні процеси актуалізували потребу в правовій переоцінці діяльності українського визвольного руху ХХ ст. У законодавчих ініціативах цього періоду прямо порушувалося питання уточнення правового статусу учасників ОУН та УПА [282-2]. Однак на практиці їхня реабілітація продовжувала здійснюватися в межах загального регулювання – на підставі Закону 1991 р. [283] з урахуванням Постанови ВРУ 1993 р. [284].

Ще до 2014 р. спроби нормативного врегулювання статусу учасників визвольної боротьби мали фрагментарний характер. Зокрема, у 2008 р. було внесено законопроект № 1319 «Про правовий статус учасників боротьби за незалежність України 20–90-х років ХХ ст.» [282], однак він не був ухвалений, що зберегло нормативну невизначеність. Окремі елементи державного визнання реалізовувалися актами Президента України (зокрема Указ від 28.01.2010 р. № 75/2010) [282-1], однак вони мали політико-символічний характер і не змінювали процедури реабілітації, встановленої Законом 1991 р. [283].

Щодо цього показовим є п. 5 Постанови ВРУ 1993 р., який передбачав можливість індивідуалізованої оцінки поведінки осіб у період Другої світової війни з урахуванням принципів міжнародного права [284]. Норма встановлювала пільговий підхід для окремих категорій, зокрема за наявності сприяння боротьбі з окупаційним режимом. Водночас учасники ОУН та УПА юридично не були внесені до кола таких суб'єктів. Попри близькість за характером і цілями до форм спротиву, які визнавалися юридично значущими, їхня участь у підпільних та збройних структурах не була охоплена пільговими підставами п. 5, що зумовлювало усунення цієї категорії з розширеної моделі реабілітації [284].

7 квітня 2015 р. народний депутат України Ю. Шухевич подав до ВРУ альтернативний урядовому проєкт Закону «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» (№ 2538-1),

підготовлений за участю І. Мамонтова та О. Чорноти [282-2; 283-1; 283-2; 283-3]. Проєкт був спрямований на комплексне врегулювання статусу борців за незалежність, зокрема членів і учасників ОУН та УПА, шляхом поєднання правового визнання, державного вшанування та історико-правової оцінки їхньої діяльності.

У пояснювальній записці обґрунтовувалася потреба в усуненні нормативної прогалини у сфері історичної пам'яті, забезпечення принципів рівності й недискримінації та офіційного державного визнання ролі борців за незалежність у відновленні державності [283-2]. Також передбачалося формування системи заходів із вшанування пам'яті та встановлення відповідальності за порушення відповідного законодавства [282-2; 283-2].

Вже 8 квітня 2015 р. профільний комітет ВРУ розглянув законопроєкт і рекомендував прийняти саме № 2538-1 за основу, визнавши його концептуальну перевагу над урядовим варіантом [283-4]. Попри зауваження ГНЕУ щодо узгодження з чинним законодавством про реабілітацію [283-5], закон було ухвалено.

Прийняття Закону «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» започаткувало новий етап державної політики пам'яті — законодавче визнання правомірності боротьби за незалежність та внесення ОУН та УПА до державотворчого наративу [282; 282-2].

Прийняття Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» не трансформувало чинну на той час модель реабілітації. Він не замінив і не скасував Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» (редакції до 2018 р.), а функціонував паралельно як спеціальний статусно-меморіальний акт [283; 282]. Відтак реабілітація і надалі здійснювалася в порядку, визначеному статтями 7–8 Закону 1991 року та постановою ВРУ про його тлумачення [283; 284], без окремої процедури чи спеціального режиму для учасників ОУН та УПА.

Закон 2015 року не передбачав «автоматичної реабілітації» і не створював самостійної підстави для скасування вироків. Водночас він сформував нове нормативно-ціннісне тло, яке мало враховуватися для оцінки діяльності осіб, переслідуваних за участь у національно-визвольному русі, у межах чинної процедури [283; 282]. У 2015–2018 рр. це проявилось в поодиноких переглядах справ і стало передумовою подальшої реформи після 2018 року.

Ухвалення Закону спричинило також міжнародну реакцію, зокрема висновки Венеціанської комісії, яка наголосила на необхідності узгодження політики пам'яті з принципами свободи вираження та академічного плюралізму [467-1]. Дискусії засвідчили потребу чіткого розмежування між символічним державним визнанням боротьби за незалежність і процедурною, індивідуалізованою реабілітацією, що має здійснюватися винятково в межах спеціального законодавства [284; 230].

Закон 2015 року впливав на реабілітаційну практику 2015–2018 рр. не як самостійна підстава для скасування вироків, а як нормативний орієнтир. У цей період до прокуратури надходили поодинокі звернення – здебільшого щодо повторної видачі довідок або уточнення вже встановленого статусу. Показовим є кейс Чорнобая В. С., у якому простежується спроба переоцінки архівної кримінальної справи з урахуванням нового законодавчого контексту [211].

Повторне звернення розглядалося в межах чинної тоді «прокурорської» моделі реабілітації: прокурор готував висновок із посиланням на Закон 1991 року та постанову про його тлумачення 1993 року [283; 284; 211]. У 1994 році у справі було складено відмовний висновок із роз'ясненням права на судове оскарження; у 2017 році матеріали знову перевірялися, і навіть було підготовлено проєкт висновку про реабілітацію, однак його не погодило керівництво [211].

У проєкті чітко простежується вплив Закону 2015 року як підстави для деідеологізованої, індивідуалізованої оцінки участі особи в ОУН [282].

Водночас прокуратура залишалася пов'язаною імперативами ст. 2 та процедурою ст. 7–8 Закону 1991 року, що зумовило поєднання нової ціннісної інтерпретації з формальним посиленням на «сукупність доказів» як підставу утриматися від безумовної реабілітації поза судом [283; 211]. Матеріали не були передані до суду, що не дало змоги отримати остаточне процесуальне рішення.

Такий підхід залишався поодиноким. У травні 2018 року законодавець запровадив комісійну модель реабілітації, вилучивши прокуратуру та СБУ з числа суб'єктів ухвалення рішень [230; 283]. Це завершило період домінування прокурорської моделі та означало перехід до історико-правового й правозахисного формату відновлення прав репресованих осіб.

Після змін травня 2018 р. модель реабілітації трансформовано: прокурорсько-судову схему замінено комісійною, що відмежувала процедуру від кримінального переслідування та уніфікувала підходи [283; 230].

Закріплено заявницький характер провадження: комісії не ініціюють перегляд *ex officio*; розгляд можливий лише за заявою репресованого або, у разі смерті, його сім'ї/родичів/представників (інші суб'єкти – у передбачених законом випадках) [283; 230]. За відсутності заяви процесуальні дії не здійснюються.

Справи розглядають регіональні комісії та, за потреби, Нацкомісія як колегіальні органи. Вони витребовують і досліджують архівні кримінальні справи, матеріали органів держбезпеки, судові рішення тощо; оцінка проводиться за критеріями Закону про реабілітацію (ред. після 2018 р.) з урахуванням характеру інкримінованих діянь і мотивів переслідування [283; 230].

Отже, комісійна модель запровадила формалізований порядок, обмеживши повноваження комісій межами поданих заяв та усунувши обов'язок держави до ініціативного перегляду всього масиву репресивних справ [230].

Істотним елементом реформи 2018 року стало скасування Постанови ВРУ від 24 грудня 1993 року «Про тлумачення Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”, яка тривалий час виконувала квазі-нормативну функцію та доповнювала закон [284; 230]. У перехідних умовах 1990-х років вона заповнювала прогалини Закону 1991 року, однак згодом спричинила практику розширеного тлумачення винятків із реабілітації та запровадження додаткових критеріїв, не передбачених самим законом [283; 284].

Скасування Постанови було зумовлене її невідповідністю принципу верховенства права та сучасним вимогам законодавчої техніки: акт парламентського тлумачення підміняв закон і використовувався як самостійна підстава для відмов у реабілітації. У матеріалах до змін 2018 року підкреслювалося, що її збереження підтримувало формалізований, репресивно-орієнтований підхід і ускладнювало переоцінку радянських рішень у світлі стандартів прав людини [230].

До того ж Постанова не узгоджувалася з новою комісійною моделлю, запровадженою у 2018 році, де правова оцінка має ґрунтуватися винятково на положеннях закону [283; 230]. Отже, втрата нею чинності стала частиною комплексного перегляду засад інституту реабілітації та закріпила пріоритет закону як єдиного нормативного орієнтира для діяльності комісій.

Важливою зміною оціночного контексту стало внесення у березні 2019 року змін до ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», якими учасників ОУН та УПА та пов’язаних із ними формацій визнано учасниками бойових дій [259]. Хоча ці зміни ухвалені вже після запровадження комісійної моделі реабілітації, їх значення виходить за межі соціальних гарантій: держава на законодавчому рівні визнала збройну боротьбу ОУН–УПА формою участі у воєнних діях, а не «антидержавною діяльністю» у радянському розумінні. Це посилює аргументацію щодо

необхідності переосмислення характеру інкримінованих діянь у реабілітаційних справах.

Водночас статус УБД не має автоматичних наслідків для реабілітації і не підміняє процедури, визначеної Законом «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» [283]. Проте разом із Законом 2015 року про правовий статус борців за незалежність він сформував нове нормативно-ціннісне тло, у межах якого участь в ОУН–УПА дедалі більше потребує індивідуалізованої історико-правової оцінки, а не слугує формальною підставою для відмови [282; 259].

У підсумку після 2014 року реабілітація тривалий час зберігала спадковість моделі 1991 року та тлумачення 1993 року, без спеціального режиму для учасників ОУН та УПА [283; 284]. Закон 2015 року створив новий ціннісний орієнтир, але не запровадив «автоматичної реабілітації» [282; 211]. Реформа 2018 року перевела інститут у комісійний, заявницький формат і скасувала тлумачну Постанову 1993 року, закріпивши пріоритет закону як єдиного критеріального джерела [283; 284; 230]. Надання у 2019 році статусу УБД стало додатковим фоновим чинником, що посилює необхідність індивідуалізованої оцінки репресивних вироків у справах, пов'язаних з участю в ОУН та УПА [282; 259].

3.2. Проблеми та неузгодженості реабілітаційного процесу (на прикладі Військової прокуратури ПрикВО та Військової прокуратури Західного регіону України)

Проблематика та неузгодженість реабілітаційного процесу в Україні дотепер не отримала комплексного й системного висвітлення. Окремі аспекти функціонування інституту реабілітації порушувалися керівниками державних і відомчих структур, безпосередньо залучених до розгляду реабілітаційних справ, а також практичними працівниками органів прокуратури; окремі

проблеми фрагментарно відображали у публіцистиці та журналістських матеріалах. Водночас у наукових дослідженнях, законодавстві та судовій практиці тривалий час був відсутній цілісний підхід до аналізу неузгодженостей реабілітаційного механізму, що виникали в період незалежності України. Узагальнення архівних матеріалів і практики реабілітаційної роботи військових прокуратур свідчить, що виявлені проблеми мають не поодинокий, а структурний характер і зумовлені поєднанням нормативної невизначеності, спадковості радянських підходів, відомчої фрагментації процедур та різного тлумачення ключових критеріїв допустимості реабілітації, насамперед категорії «сукупності доказів вини».

Першою системною неузгодженістю реабілітаційного процесу стала відсутність упродовж тривалого часу законодавчо визначеного правового статусу учасників ОУН та УПА як борців за незалежність України. Після проголошення державної незалежності у 1991 р., попри декларативний розрив із радянською політико-правовою спадщиною, у правозастосовній практиці зберігався нейтрально-відсторонений, а подекуди й обмежувально-репресивний підхід до оцінки діяльності українського визвольного руху. Відсутність спеціального статусу учасників ОУН та УПА в базовому реабілітаційному законодавстві початку 1990-х рр. зумовила дещо викривлене сприйняття їхньої ролі в процесах національного державотворення, що безпосередньо позначилося на практиці реабілітації.

*Подальші проблемні аспекти реабілітаційного процесу значною мірою виникали саме з цієї первинної неузгодженості. Відсутність нормативно закріпленого визнання визвольного руху як легітимної форми боротьби за державну незалежність зумовила другий системний наслідок – неможливість об'єктивної правової оцінки сукупності доказів, покликаних підтвердити або спростувати вину особи у вчиненні діянь, передбачених ст. 2 Закону України *Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні*. Оцінка архівних кримінальних справ здійснювалася зазвичай у руслі радянської кримінально-*

правової парадигми, у якій будь-яка причетність «громадянина Союзу РСР» до ОУН або УПА апріорно розцінювалася як злочинна. За таких умов «сукупність доказів вини» формувалася без урахування політичної, історичної та правової природи інкримінованих діянь, що унеможливлювало встановлення кваліфікації інкримінованих дій. Тому реабілітація учасників ОУН та УПА у практиці військових прокуратур зводилася до формалізованої перевірки доказів, створених органами тоталітарного режиму, без переоцінки самої легітимності кримінального переслідування.

Ще однією значною неузгодженістю реабілітаційного процесу стало залучення до його здійснення органів і посадових осіб, які в минулому проходили службу в радянських репресивних структурах і були ідеологічно та професійно сформовані в системі боротьби з українським визвольним рухом. За відсутності механізмів люстрації та процесуальних запобіжників конфлікту інтересів ці чиновники від імені держави брали участь у реабілітаційних перевірках, що об'єктивно ставило під сумнів неупередженість оцінки кримінальних справ. Унаслідок цього реабілітація трансформувалася у форму внутрішньовідомчого перегляду, здійснюваного носіями радянської репресивної правосвідомості, а не в інструмент відновлення справедливості щодо жертв політичних переслідувань. Показовим є приклад діяльності позаштатного прокурора військової прокуратури ПрикВО Мутовкіна В.В., світогляд і професійна соціалізація якого формувалися в межах радянської силової та каральної системи, що безпосередньо вплинуло на характер підготовлених ним відмовних висновків, у яких відтворювалися усталені стереотипи радянської репресивної логіки щодо ОУН та УПА [389].

Ключовою ж процесуальною неузгодженістю реабілітаційного механізму в період незалежності стала підміна передбаченого Законом трискладового порядку відмови у реабілітації альтернативною процедурою, сформованою на рівні підзаконного тлумачення [283; 284]. Постанова про застосування Закону, зокрема її пункт 13, закріпила невизначений порядок розв'язання питання про

застосування реабілітації, чим активно скористалися органи прокуратури [284]. Внаслідок цього оцінка підстав для відмови обмежувалася складанням внутрішнього прокурорського висновку без обов'язкового скерування матеріалів до суду, що призвело до усунення суду як основної інстанції у розв'язанні спорів щодо реабілітації. Така практика не лише суперечила конструкції та Закону 1991 р. [283], але й закріпила адміністративно-дискреційну модель відмови, у межах якої розгляд сукупності доказів вини відбувався поза судовим контролем.

Наслідком усунення суду з реабілітаційної процедури стало й те, що в Україні не була сформована стала судова практика у справах про відмову в реабілітації. Відсутність судового розгляду унеможливила вироблення правових позицій і офіційних роз'яснень щодо тлумачення ключових положень Закону, зокрема критеріїв «сукупності доказів вини» та меж застосування винятків, передбачених ст. 2 [283; 284]. За таких умов національна правозастосовна практика залишилася ізольованою від європейських стандартів справедливого суду, а підходи Європейського суду з прав людини до оцінки політично мотивованих переслідувань і забезпечення ефективного засобу юридичного захисту не були інтегровані у сферу реабілітації.

Сукупно зазначені неузгодженості істотно і тривало впливали на перебіг реабілітаційного процесу, породивши як безпосередні, так і відкладені правові проблеми. Вони зумовили викривлення самої моделі реабілітації, у межах якої відмова у відновленні прав часто набувала остаточного характеру без належної судової перевірки та своєчасного і належного повідомлення заінтересованих осіб [284]. Така практика створила серйозні перешкоди для реалізації права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями або бездіяльністю органів державної влади, оскільки некоректне ухвалення рішень і доведення негативних висновків до відома осіб унеможливлювало їх оскарження. Внаслідок цього особи, яким було відмовлено у реабілітації, були позбавлені доступу не лише до судового перегляду, а й до подальших механізмів захисту

своїх прав, разом з вимогами про компенсацію моральної та матеріальної шкоди, що створює потенційні правові ризики для держави у майбутньому [283; 230].

Додатковим проявом зазначених проблем стала неефективність механізму компенсації шкоди, передбаченого Законом України від 17 квітня 1991 р., що доволі часто викликало невдоволення як реабілітованих осіб, так і їхніх родичів. Прогалини законодавчого регулювання та прив'язка розміру виплат до 50 % мінімальної заробітної плати, встановленої постановою Верховної Ради України від 20 лютого 1996 р. № 49-ВР, зумовили символічний характер компенсацій, які не відображали ані матеріальних, ані моральних втрат, заподіяних політичними репресіями [386].

Проблемність ситуації посилювалася тим, що підзаконні нормативні акти звужували зміст і обсяг гарантій, встановлених законом. Показовим є судовий спір Юрія-Богдана Шухевича щодо застосування Постанови Кабінету Міністрів № 429 замість норм Закону *Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні*, у якому суд визнав пріоритет підзаконного акту як такого, що визначає порядок реалізації закону. Навіть тривале перебування у засланні компенсувалося частково та у зменшеному розмірі, що наочно засвідчує розрив між задекларованими реабілітаційними гарантіями та реальною правозастосовною практикою [448].

У межах дисертаційного дослідження встановлено, що окреслені неузгодженості не обмежувалися лише наведеними аспектами, а зумовили виникнення ширшого кола інших проблемних питань, які істотно вплинули на функціонування та результати роботи реабілітаційних структур.

Проблема перша. Частковий брак матеріалів (архівних справ та окремих документів), зокрема щодо діяльності військових прокуратур на західних українських землях. Наявна джерельна база не дає змоги повноцінно реконструювати діяльність військових прокуратур у досліджуваній період. Згідно з архівною довідкою Львівського територіального архівного відділу

Галузевого державного архіву Міністерства оборони України (див. додаток 1), документи Військової прокуратури Прикарпатського військового округу за 1940–1953 рр. до архіву не надходили, а матеріали за 1954–1970 рр. були передані до Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації (м. Подольськ). Є підстави вважати, що аналогічна ситуація характерна і для інших правоохоронних та судових органів Української РСР.

Після 2014 р., а особливо з 24 лютого 2022 р., значна частина таких архівних матеріалів стала фактично недоступною для українських правоохоронних органів та дослідників. Додаткові труднощі створює наявність у справах посилань на відомчі вказівки та циркуляри радянських органів із грифами секретності, тексти яких відсутні або залишаються закритими для доступу.

Показовою є архівна справа [147], у якій зафіксовано посилання на «указание № 13/3-ДОЦ /1–8/122 от 12 июня 1991 года», текст якого відсутній. Це унеможлиблює встановлення суб'єкта та юридичної природи такого документа й дає змогу лише опосередковано констатувати початок реабілітаційних процедур у червні 1991 р. та їх затягування на кілька років. Сукупно ці обставини істотно ускладнюють перевірку обґрунтованості та законності рішень, ухвалених у межах реабілітаційного процесу.

Проблема друга. Ставлення діючих і колишніх співробітників КДБ та радянської прокуратури до питань реабілітації членів ОУН та УПА: мовний аспект і еволюція підходів (1989 – друга половина 1990-х рр.). Навіть після референдуму про незалежність України 1 грудня 1991 р. кадровий склад колишнього КДБ та радянської прокуратури в Україні загалом зберігся, як і сформоване в радянський період ставлення до реабілітації учасників ОУН та УПА. Це чітко простежується в архівних матеріалах, зокрема у справах, де звернення репресованих українською мовою упродовж 1990–1991 рр. залишалися без реагування, тоді як аналогічні заяви, подані російською мовою вже у 1992 р., почали активно переглядати.

Показовою є справа Кузя П.В. [73], який двічі звертався із заявами про реабілітацію українською мовою у 1990-1991 рр. без будь-якої відповіді, і лише після подання звернення російською мовою у січні 1992 р. отримав довідку про реабілітацію у жовтні того ж року. До того ж інкриміновані йому дії зводилися до зберігання продуктів харчування для підрозділів УПА, що свідчить про простоту справи та відсутність об'єктивних підстав для затягування її розгляду.

Мовний аспект у цьому випадку є маркером глибшої проблеми – ідеологічної інерції радянського апарату. Навіть у вже незалежній Україні діти репресованих осіб зверталися до органів безпеки російською мовою, що засвідчує недовіру до реальності змін і збереження радянської комунікативної моделі взаємодії з державою. Водночас у службовій документації військових прокуратур і органів держбезпеки до середини 1990-х рр. масово вживалися формулювання сталінської доби – «бандити УПА», «банди УПА», попри формальні вказівки щодо переходу на українську мову діловодства.

Разом із мовною інерцією зберігалася й правова плутанина: колишні співробітники КДБ і МВС не розрізняли норми КК УРСР і КК РРФСР, що відображалось у висновках про реабілітацію та не викликало зауважень з боку військових прокуратур. Лише наприкінці 1996 р. у документах Військової прокуратури ПрикВО починає фіксуватися поступовий відхід від репресивної термінології («банда УПА») на користь нейтральніших формулювань («формування УПА»), що свідчить про повільну еволюцію підходів.

Загалом прийняття Закону від 17 квітня 1991 р. заклало лише правову основу реабілітації, однак її практична реалізація відбувалася в умовах кадрової та ідеологічної спадковості радянської епохи. Реабілітаційні процеси 1989-1991 рр. і на початку 1990-х років насамперед охоплювали «соціально прийнятні» категорії репресованих, тоді як учасники ОУН та УПА залишалися на периферії уваги органів, що ще раз підтверджує вибіркового і інерційного характеру раннього етапу реабілітації.

Проблема третя. Темпи проходження реабілітаційної справи та залежність інтенсивності процесу від особистої наполегливості ініціатора (репресованого). Як уже зазначалося, швидкість розгляду реабілітаційних справ значною мірою залежала від активності самих апелянтів. Репресовані та їхні родичі намагалися прискорити процес шляхом багаторазових звернень до органів прокуратури, народних депутатів, засобів масової інформації, адвокатів, а також шляхом постійного нагадування компетентним інстанціям про стан розгляду своєї справи.

Показовим у цьому контексті є втручання демократично обраного народного депутата Л. Горохівського у перебіг реабілітаційної справи Ботюка В.М. [41]. Депутатське звернення від 13 вересня 1993 р. щодо тривалого нерозгляду справи спричинило оперативну реакцію з боку командування Прикарпатського військового округу та військової прокуратури. Водночас матеріали справи засвідчують, що позитивний висновок про реабілітацію був підготовлений ще у грудні 1992 р., однак довідка не була вручена репресованому впродовж майже року. За відсутності депутатського втручання залишається відкритим питання, чи отримав би заявник відповідний документ узагалі.

Під час дослідження зафіксовано також випадки, коли репресовані особи зверталися не до українських органів, а до органів влади пострадянських держав, на території яких вони проживали після звільнення. Звернення Кусяк А.Я. до керівництва Російської Федерації [58] супроводжувалося прискоренням розгляду її справи у Військовій прокуратурі ПрикВО та завершенням реабілітації у вересні 1993 р. Хоча прямий вплив таких звернень на ухвалені рішення не є очевидним, їх роль у прискоренні процесу видається цілком імовірною.

Водночас наполегливість апелянта не завжди спричиняла оперативний результат. Наприклад, у справі Романовського М. [123] між поданням заяви, ухваленням висновку та фактичним отриманням довідки про реабілітацію

минули значні часові проміжки, що було особливо відчутним з огляду на вік заявника.

За узагальненими підрахунками, середній термін проходження реабілітаційних справ учасників ОУН та УПА у зв'язці «органи безпеки – військова прокуратура» сягав двох–трьох років навіть за умови підвищеної активності апелянта. Таке затягування не завжди було зумовлене об'єктивною складністю справ і свідчить про системні організаційні вади реабілітаційного процесу.

Проблема четверта. Неузгодженість дій СНБУ–СБУ та органів прокуратури щодо визначення можливості реабілітації особи. Аналіз архівних матеріалів засвідчує як збіги, так і значні розбіжності у підходах органів СНБУ/СБУ та військової прокуратури до розв'язання питання про реабілітацію. Загалом простежується тенденція до лояльнішого, зваженішого підходу з боку військової прокуратури порівняно з органами держбезпеки. Не виявлено жодного випадку, коли позитивний висновок слідчого СБУ не був би підтриманий прокурором військової прокуратури, тоді як зворотні ситуації, перегляд і скасування негативних висновків СБУ фіксуються неодноразово. В окремих справах висновки військових прокурорів дослівно повторювали позицію слідчих СБУ, що свідчить про формальну узгодженість процедур.

Водночас зафіксовано і приклади принципово різних, подекуди діаметрально протилежних підходів. Показовою у цьому сенсі є справа Козачка П.І. [135], щодо якого слідчий СБУ дійшов висновку про наявність «сукупності доказів», що унеможливлювали реабілітацію, тоді як позаштатний прокурор військової прокуратури ЗРУ у 1996 р. визнав його таким, що підлягає реабілітації «за відсутністю сукупності доказів, підтверджуючих обґрунтованість притягнення до кримінальної відповідальності». Цей висновок був затверджений керівництвом військової прокуратури.

Ще показовим є відомчий конфлікт позицій у груповій справі, переглянутій у 1993 р. [22], де слідче управління СБУ наполягало на неприйнятності реабілітації 21 особи – колишніх червоноармійців, які після німецького полону опинилися в лавах УПА. Військова прокуратура ПрикВО дотримувалася протилежної думки і реабілітувала всіх фігурантів на підставі відсутності складу злочину державної зради та примусового характеру їх перебування в тилових підрозділах Вермахту і згодом в УПА [23]. Внутрішнє листування з цього приводу засвідчує критичне ставлення військової прокуратури до якості та обґрунтованості реабілітаційних висновків СБУ [24].

Подібні міжвідомчі конфлікти у першій половині 1990-х років мали, зазвичай, непублічний характер і розв'язувалися в межах внутрішнього листування, найчастіше російською мовою. У всіх зафіксованих випадках позиція органів держбезпеки виглядала жорсткішою та звинувачувальною, тоді як підхід військової прокуратури – більш поміркованим і виправдальним. Водночас відсутність прозорих процедур і зовнішнього контролю не дає підстав повністю усувати вплив упереджених висновків СБУ на остаточну позицію прокуратури – на шкоду інтересам репресованих осіб.

Характерною є також мовна асиметрія міжвідомчої взаємодії: у перші роки незалежності внутрішнє листування між військовою прокуратурою та регіональними органами СБУ на заході України здійснювалося зазвичай російською мовою, тоді як відповіді реабілітованим особам і їхнім родичам, незалежно від регіону проживання, оформлювалися українською. Це додатково підкреслює перехідний, інерційний характер інституційної практики реабілітації в умовах пострадянської трансформації.

Проблема п'ята. Застосування органами прокуратури наглядових повноважень (подання), перекваліфікації та їх мотивація. Упродовж окремих відтинків 1990-х рр. відсоток відмов у реабілітації сягав 30 і більше. Найчастіше репресовані особи або їхні родичі були змушені з цим погоджуватися, тоді як звернення до судових інстанцій мали поодинокий

характер. Водночас постає питання про якість та ретельність роботи військової прокуратури з погляду судового контролю, зокрема щодо частоти повернення справ на додаткову перевірку або перегляд.

Показовими є дані, наведені у доповіді військового прокурора Західного регіону України на розширеному засіданні військової колегії 10 лютого 1995 р. За 1994 рік було розглянуто 531 скаргу з питань реабілітації, з яких 227 задоволено, а 304 відхилено. Переглянуто 631 архівну кримінальну справу щодо 1 636 осіб, з яких лише поодинокі справи були надіслані на додаткову перевірку або передані до судів [179, арк. 54–55]. Навіть за умови того, що статистика охоплювала всі категорії заявників, а не лише учасників ОУН та УПА, майже 43 % скарг було задоволено судами, що свідчить про помітний відсоток браку в роботі первинних реабілітаційних структур.

Утім варто враховувати, що у значній кількості відмовних справ апеляції взагалі не подавалися: у частини репресованих не залишалося родичів в Україні, для інших реабілітація втратила практичне значення, ще хтось не мав змоги для залучення адвоката або підтримки з боку народних депутатів. Це об'єктивно занижує кількість судових переглядів і не сприяє повною мірою оцінити масштаб помилкових або упереджених рішень.

Окрім беззаперечних підстав для відмови (військові злочини, злочини проти людяності), простежуються й негласні обмежувальні критерії. Насамперед це стосується інкримінованої служби репресованих у німецькій допоміжній поліції або у 14-й гренадерській дивізії Ваффен-СС «Галичина». Показовою є справа Цирука та Андрущенка [137], у якій відмова в реабілітації була мотивована передусім фактом служби Цирука в німецькій поліції, попри відсутність доведених злочинних дій у складі УПА. Висновок про непридатність до реабілітації був підписаний військовим прокурором ЗРУ О. Г. Атаманюком, що дає підстави говорити про збереження упереджених підходів.

Аналогічно жорсткою залишалася позиція щодо справ, у яких фігурували обвинувачення у вбивстві радянських правоохоронців або бійців

винищувальних батальйонів. Дещо м'якшим, але все ж упередженим, було ставлення до колишніх місцевих міліціонерів та «стрибків», що, ймовірно, пояснюється корпоративною етикою колишніх радянських правоохоронців, які після 1991 року продовжували працювати у структурах військової прокуратури та СНБУ–СБУ.

Проблема шоста. Ігнорування історико-правового контексту та незаконності способів здобуття доказів у радянських кримінальних справах. Окремою системною проблемою реабілітаційного процесу стало невикористання історико-правового аналізу під час оцінки доказів, що містяться в архівних кримінальних справах, а також ігнорування обставин їх здобуття. У практиці військових прокуратур та органів безпеки докази, сформовані радянськими слідчими органами (протоколи допитів, «зізнання», агентурні донесення, довідки оперативних підрозділів), нерідко сприймалися як належна і достатня «сукупність доказів вини» без критичної переоцінки політичного, ідеологічного та репресивного контексту їх появи. Такий підхід відтворював радянську модель доказування і суперечив самій меті реабілітації як інституту відновлення справедливості [283].

Другою площиною цієї проблеми є системне ігнорування незаконності способів здобуття доказів у радянському кримінальному процесі. Відкриті історико-правові джерела та документи міжнародних організацій засвідчують, що органи НКВС–МДБ–КДБ масово застосовували фізичний і психологічний примус, фабрикацію матеріалів справ, самообмову, підміну фактичних даних і стандартні кваліфікаційні кліше («банда», «бандпособник», «зрада Батьківщини»), що прямо суперечить сучасним уявленням про допустимість доказів і стандарти справедливого суду [432; 433]. Проте під час реабілітаційних перевірок ці обставини нечасто бралися до уваги, а питання допустимості та достовірності таких доказів не ставилося взагалі, що призводило до формального підтвердження радянських вироків у нових правових умовах.

Наслідком такого підходу стала структурна нерівність сторін у реабілітаційному процесі: держава оперувала архівним доказовим масивом, сформованим каральним апаратом, тоді як репресований або його спадкоємці були позбавлені можливості спростувати наратив справи, довести незаконність доказування чи ініціювати повноцінну історико-правову верифікацію матеріалів. У підсумку перевірка зводилася не до встановлення репресивного характеру переслідування, а до формального підтвердження наявності документів у справі. Подолання цієї проблеми можливе лише за умови інтеграції історико-правового аналізу в процедури реабілітації та визнання апріорної недопустимості доказів, здобутих у межах тоталітарної каральної системи [432; 433].

Проблема сьома. Розмір компенсації реабілітованій особі і порядок її виплати. Ще за умов збереження радянської державності в Українській РСР була прийнята Постанова № 48 від 24 червня 1991 р. *«Про заходи щодо реалізації Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”»*, яка запровадила Положення про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості [251]. Визначено коло суб’єктів (зокрема спадкоємці першої черги – за певних умов), встановлено термін звернення (3 роки), а також формально не проведено чіткої межі між громадянами та не-громадянами України, хоча для останніх існували власні, не надто очевидні «рогачки». Загальний напрямок очевидний: мінімізація виплат за формального дотримання принципу соціальної справедливості.

Однак навіть у межах самої Постанови містилися застереження, які істотно звужували її дію. Майно, націоналізоване (муніципалізоване) на підставі відповідних нормативних актів, не підлягало поверненню або компенсації. Механізм оцінки (з урахуванням страхових норм, закупівельних цін, «середніх ринкових» показників та зносу) виглядав складним і бюрократичним, а ще й встановлювалося граничне обмеження: «незалежно від

визначеної вартості (...) загальна сума компенсації не повинна перевищувати 65 мінімальних заробітних плат»; додатково – у деяких випадках виплата «до 15 мінімальних заробітних плат» (у редакції 1993 р.). На практиці це означало символічність компенсацій, тим паче, що сама Постанова передбачала річний строк виплати, тоді як інфляція початку 1990-х рр. знецінювала будь-які нараховані суми.

Чи можемо «кинути камінь» у город тодішньої української влади? Очевидно, що фінансова неспроможність молодой держави об'єктивно звужувала можливості реального відшкодування. Водночас саме ця бідність породила і ще один неприємний феномен: за відсутності ресурсів для повернення або компенсації значного конфіскованого майна інституції нової української держави прагнули затягувати й обмежувати такі процедури. Там, де йшлося про незначні суми або відсутні відомості про конфіскацію, рішення нерідко ухвалювалися «автоматично» – на підставі формальних даних архівної кримінальної справи, без участі зацікавлених осіб і без додаткових перевірок на місцях. Підходи помітно змінювалися, коли виникав ризик значних майнових вимог.

Показовою є справа Голуба Ю.І. [69]: попри типову для таких справ фабулу, висновок про реабілітацію був підготовлений лише через два роки (22 грудня 1993 р.) після заяви, із проведенням активних слідчих дій і допитами свідків подій сорокарічної давності. Формально це виглядає надмірним з огляду на те, що в інших аналогічних випадках рішення ухвалювалися значно простіше. Натомість у матеріалах справи прямо фіксується наявність документів про конфіскацію майна, які додавалися окремим пакетом, що дає змогу припускати: саме майновий компонент був ключовим подразником і стимулював пошук «зачіпок» для потенційної відмови.

Ще виразніше майнова мотивація простежується в історії справи Рогатина М., де спадкоємці домагалися повернення родинного майна. За матеріалами справи СБУ пропонує визнати окремих фігурантів такими, що не

підлягають реабілітації, і ця позиція, попри її сумнівність, у підсумку була підтримана ВПЗРУ. Показово, що у відмовній групі саме Рогатин опиняється «на чільному місці», що мимоволі підштовхує до висновку: у пам'яті реабілітаторів міг домінувати не ступінь вини, а питання конфіскованого майна та потенційних вимог спадкоємців.

Окремим, супутнім виміром проблеми ставало те, що навіть коли справа доходила до компенсації, грошові суми мали характер знущально мізерних. Типовою є ситуація, коли в архівних матеріалах зберігалася лише довідка про оцінку конфіскаату в рублях 1940-х років, що після деномінацій і знецінення початку 1990-х перетворювалося на нульову компенсацію. Додатково проблему посилювала юридична необізнаність заявників і відсутність належних документів: у справах часто фігурували посилання на «протокол описи майна, що підлягає конфіскації», але без підтвердження факту вилучення, без грошової оцінки або без самого протоколу, що робило вимоги про належну компенсацію безперспективними. Загалом підстав бути задоволеними розміром відшкодування мали одиниці із загального числа реабілітованих.

Проблема восьма – аспекти міжнародної співпраці. Актуальним питанням здійснення процесів реабілітації залишається складність, а після 2014 р. ще й відсутність координації дій правоохоронних структур, що відповідають за процеси реабілітації, на теренах колишнього Союзу РСР, передусім в РФ.

Вище нами наведено архівні витинки зі справи репресованого (і згодом реабілітованого) І.М. Бойчука. Вона мала цілком прогнозоване (і наразі правничо не урегульоване) продовження. 23 березня 1992 р. дружина репресованого звернулася до прокуратури Львівської області з клопотанням «видати відповідні документи про реабілітацію і виплатити компенсацію за незаконне відбування міри покарання мого чоловіка Бойчука Івана Миколайовича» [15, арк. 93]. Заява написана добірною українською мовою, вочевидь з допомогою адвоката. Проблема полягала у тому, що репресований після звільнення з ВТТ був переведений на спецпоселення в Кемеровську

область, де на той час від 1947 р. утримувалася його дружина Бойчук Теодозія (нерозбірливо). На час подання скарги вдова (з 1976 р.) продовжувала мешкати у Російській Федерації, про що й вказала у заяві: 652 704 (російський поштовий індекс. – А.Р.), м. Кисельовськ Кемеровської області, вул. Фестивальна 43 [Вк. док., арк. 93].

Нами виявлені й інші звернення до українських інстанцій, чиї фігуранти (репресовані чи спадкоємці) на час звернення проживали в РФ чи Казахстані. Ті, хто мав підстави для реабілітації, отримували відповідні довідки (і навпаки). До 2012 р. проблема мала лише один контраверсійний аспект – компенсації за конфісковане майно. Однак, сьогодні вимальовується не менш гостре питання. Остання редакція реабілітаційного Закону (2018 р.) проголосила реабілітацію багатьох репресованих (за винятком тих, що вчинили військові злочини і злочини проти людяності), яким раніше давалася відмова. Критерієм правової оцінки (виправдання і реабілітації) стало вчинення карного діяння (зокрема убивства, диверсії тощо) як акту боротьби за Незалежність. Згідно із українським законом, вважаються реабілітованими активні оунівці і повстанці за невеликим винятком. На їхніх спадкоємців поширюється статус членів сім'ї репресованого. Утім, навряд чи суди і «правоохоронні» органи країни-агресора (РФ) та її союзника (РБ) погодяться з цим рішенням і толеруватимуть нащадків «бандеровцев» як категорію громадян, що заслуговують на особливий правовий режим.

Також вище вказувалося, що матеріали багатьох українських архівів, зокрема протоколи військового трибуналу ПрикВО радянської доби, були вивезені до РФ. Розраховувати на успішне «співробітництво» з архівними установами Росії однозначно не доводиться. Особливо у дразливому для росіян питанні реабілітації учасників ОУН та УПА.

Проблема дев'ята. Доступ апелянтів до архівних кримінальних і реабілітаційних справ та його правові й соціальні наслідки. Окремою проблемою реабілітаційного процесу виникло питання допуску осіб, які

претендують на реабілітацію (а радше – їхніх родичів і адвокатів), до матеріалів архівних кримінальних справ. Інтерес апелянтів у цьому питанні є цілком зрозумілим, особливо коли йдеться про з'ясування обставин конфіскації майна та його обсягу. Водночас надання такого доступу без чітко визначених обмежень де-факто означало б можливість ідентифікації осіб, на підставі показів яких у свій час були репресовані конкретні фігуранти. Як свідчить архівна практика, до кола інформаторів радянських каральних органів нерідко потрапляли колеги, сусіди, а інколи й близькі родичі репресованих. Для суспільного сприйняття часто не має принципового значення той факт, що відповідні «компрометуючі» покази здобувалися шляхом тиску, катувань і примусу. Очевидно, що родичі репресованого у подальшому навряд чи зберігатимуть будь-які sentimenti до самого інформатора та його родини.

Як ілюстрацію цієї проблеми можна навести сукупність кількох архівних кримінальних справ, аналіз яких дає змогу з високою вірогідністю реконструювати роль, нехай і вимушеного, але інформатора, чиї покази стали підставою для арештів кількох осіб, запідозрених у сприянні Руху Опору. В одній добірці документів послідовно розміщені справи трьох фігуранток, реабілітованих 22 вересня 1993 р.: А. Кусяк («Настя») [58–60], Анни Володимирівни Олійник («Вера») [61] та Яценко («Оля») [62]. Усі вони були засуджені в один день, 16 лютого 1946 р., військовим трибуналом Чортківського гарнізону за майже ідентичними обвинуваченнями у зв'язку з участю в ОУН та допомогою УПА. Усі отримали однакові вироки: 10 років позбавлення волі, 5 років позбавлення прав та конфіскацію майна. Показовою є різниця у датах арешту: Кусяк і Олійник були затримані 28 вересня 1945 р., тоді як Яценко – ще 20 вересня, тобто за тиждень до арешту інших. У зверненні до президента РФ Б. Єльцина А. Кусяк прямо вказувала, що була засуджена «по доносу», підписаному після катувань, що дає змогу з великою ймовірністю припустити застосування аналогічних «методів впливу» і щодо інших фігуранток цієї справи, а також вирахувати першопричину арештів 28 вересня.

Водночас важливо враховувати, що до 20 червня 2012 р. матеріали реабілітаційних та архівних кримінальних справ у військовій прокуратурі Західного регіону залишалися обмеженими в доступі і були розсекречені лише на підставі протоколу № 2 (п. 42, гриф «ДСК»). До цього часу ні апелянти, ні їхні представники не мали змоги повноцінно ознайомитися зі структурою доказування, колом осіб, причетних до формування обвинувачення, та реальними умовами отримання показів. Пізніше розсекречення справ, з одного боку, стримувало масове «вираховування» інформаторів у 1990-х роках, але з іншого – позбавляло реабілітаційний процес прозорості й унеможливлювало своєчасний правовий та моральний аналіз механізмів репресій. Отже, проблема доступу до архівних справ виявляється не лише юридичною, а й глибоко соціальною, перебуваючи на межі між правом на інформацію, захистом приватності та складною спадщиною тоталітарного минулого.

Проблема десята – реабілітація тих учасників ОУН та УПА, які отримали вироки у сусідніх державах. Для пострадянського простору питання виглядало нібито врегульованим, але лише на ранніх етапах. Апелянти зверталися за довідками про реабілітацію, дехто з реабілітованих осіб надавав отриманий документ у різного роду урядові інстанції РФ, РБ, Казахстану та ін. держав. Однак, зі змінами українського національного законодавства, особливо після початку російської агресії 2014 р. реабілітовані за останньою редакцією Закону (2018 р.) навряд чи зустрінуть розуміння властей путінської Росії чи її проксі лугашенківської Білорусі. Ще гірше виглядає справа з українськими повстанцями, репресованими комуністичними режимами післявоєнного радянського блоку, передусім ПНР. Станом на сьогодні (2025 р.) питання виглядає загнаним у глухий кут. Навіть порушення його перед сучасними польськими властями, байдуже, на офіційному чи поза-офіційному (виступи істориків, звернення отців греко-католицької Церкви тощо) рівнях, буде сприйняте польською стороною як провокація. Можливо, евентуальне глобальне примирення між двома народами на засадах, сформульованих

блаженної пам'яті Іоаном-Павлом II: *Вибачаємо і просимо вибачення* – міститиме і цей аспект. На взаємній основі Україна і Польща визнали б борців з комуністичними режимами обох держав гідними реабілітації. Звісно, за умови, що жертви репресій не чинили військових злочинів та/чи злочинів проти людяності. Проте наразі така ініціатива зовсім не на часі.

Проблема одинадцята. Відсутність інституційного громадського контролю за реабілітаційним процесом у 1991–2018 рр. У 1991–2018 рр. реабілітаційний процес здійснювався винятково в рамках діяльності державних органів, органів безпеки, прокуратури та судів, без залучення інституційного громадського або незалежного експертного контролю [283]. За таких умов держава самотійно переглядала наслідки репресивної політики радянського періоду, що сприяло збереженню відомчої замкненості та інерції радянських підходів до оцінки доказів і правової кваліфікації дій репресованих осіб. Саме цим зумовлювалася об'єктивна потреба у створенні спеціальних колегіальних комісій з питань реабілітації [230].

Хоча законодавство формально передбачало можливість судового оскарження рішень про відмову в реабілітації [283], на практиці реалізація цього права була істотно ускладнена. Громадян нерідко не повідомляли або неналежним чином інформували про прийняті негативні рішення, що позбавляло їх можливості своєчасно звернутися до суду та нівелювало ефективність судового захисту.

У підсумку відсутність громадського контролю в поєднанні з закритістю відомчих процедур і проблемами інформування заявників призвела до низької прозорості реабілітаційного процесу та обмеженого доступу осіб до захисту своїх прав, що й зумовило потребу подальших інституційних змін після 2018 року [230].

Проблема дванадцята. Трансформація моделі реабілітації після 2018 р. та покладення процесуального тягаря оскарження рішень на заявника. Законодавчі зміни 2018 р., спрямовані на модернізацію інституту реабілітації

жертв політичних репресій, зумовили трансформацію попередньої відомчо-центрованої моделі та запровадження комісій з питань реабілітації як колегіального механізму ухвалення рішень [230; 283]. Такий підхід був покликаний подолати інституційну замкненість, характерну для періоду 1991–2018 рр., і забезпечити більш зважений та неупереджений розгляд заяв про реабілітацію за участю представників компетентних структур та фахівців.

Водночас чинна редакція Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» не наділила зазначені комісії повноваженнями остаточного правового арбітра та не встановила спеціальної процедури адміністративного перегляду їхніх рішень [283; 230]. У разі незгоди з висновками комісії саме заявник зобов'язаний ініціювати судове оскарження, доводити наявність підстав для реабілітації та обґрунтовувати порушення своїх прав у порядку, передбаченому загальним процесуальним законодавством. Отже, процесуальний тягар перевірки законності й обґрунтованості рішень комісій покладено на особу, яка звертається за реабілітацією.

За відсутності спеціальних спрощених процедур судового контролю така модель, хоча й відповідає формальним вимогам доступу до правосуддя, на практиці створює додаткові бар'єри для відновлення прав. З урахуванням похилого віку заявників, а також зважаючи на те, що значна частина з них померла, так і не повернувшись в Україну, складності архівних матеріалів та обмеженого доступу до професійної правової допомоги, покладення основного тягара оскарження на громадянина істотно ускладнює реалізацію реабілітації як інструменту відновлення історичної справедливості. У підсумку трансформація моделі після 2018 р., попри її спрямованість на демократизацію процесу, виявила ще одну структурну проблему, пов'язану з балансом між роллю держави та можливостями приватної особи у захисті своїх реабілітаційних прав [230].

Ще однією системною проблемою, тринадцятою, реабілітаційного процесу в період з 1991 по 2018 рік була відсутність цифровізованих

масивів матеріалів реабілітаційних і архівних кримінальних справ Проблемою залишалася також відсутність єдиного державного реєстру осіб, які були реабілітовані або яким було відмовлено в реабілітації. Вона певною мірою пом'якшувалася виданням обласних «Книг пам'яті», однак залишалася гострою, оскільки місце народження репресованого, географія його діяльності та арешту, а також рішення апеляційної інстанції могли не збігатися, що ускладнювало систематизацію відомостей.

Неведення централізованого реєстру рішень про реабілітацію та відмову призводило до фрагментарності інформації та втрати інституційної пам'яті. У практиці неодноразово фіксувалися ситуації, коли відомості про раніше прийняті рішення були відсутні або недоступні, що змушувало заявників і їхніх правонаступників повторно звертатися до відповідних органів із тими самими питаннями. Повторні звернення нерідко супроводжувалися дублюванням перевірок, повторним витребуванням архівних матеріалів і додатковими витратами часу та ресурсів як для заявників, так і для державних органів.

Відсутність цифровізації матеріалів негативно позначалася і на процесуальних гарантіях заявників. Паперовий характер обліку ускладнював відстеження руху справ, термінів їх розгляду та виконання прийнятих рішень, що підсилювало проблему несвоєчасного або взагалі відсутнього інформування осіб про результати перегляду. До того ж, відсутність електронних копій створювала ризики фізичної втрати, пошкодження або неповноти матеріалів, що безпосередньо впливало на можливість об'єктивної оцінки справ у майбутньому.

У підсумку недорозвиненість цифрової інфраструктури реабілітаційного процесу в 1991–2018 рр. істотно знизила його ефективність і доступність. Навіть після реформування моделі у 2018 р. законодавство не передбачило створення повноцінного централізованого електронного реєстру відповідних рішень [230]. Запровадження єдиного електронного реєстру реабілітованих та осіб, яким відмовлено в реабілітації, у поєднанні з поетапною цифровізацією

архівних матеріалів могло б забезпечити належний облік, прозорість і спадкоємність рішень, а також мінімізувати кількість повторних звернень і пов'язаних із ними процесуальних ускладнень.

Нарешті останньою в нашому переліку, який не претендує на вичерпність, чотирнадцятою проблемою є, на жаль, масова практика неповідомлення реабілітованих осіб та осіб, яким відмовлено в реабілітації, про прийняті щодо них рішення. Аналіз матеріалів реабілітаційних справ свідчить, що у 1990-х рр. фіксувалися численні приклади, коли висновки про реабілітацію або відмову в ній не доводилися до відома заінтересованих осіб. Рішення залишалися внутрішніми актами органів прокуратури чи державної безпеки й не набували для адресатів реального правового значення. Унаслідок цього особи тривалий час перебували в стані правової невизначеності: реабілітація або відмова існували формально, але без будь-яких практичних наслідків у вигляді поновлення прав, доступу до компенсацій чи можливості судового оскарження.

Неповідомлення про прийняті рішення нівелювало процесуальні гарантії, закладені у Законі України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» [283]. Реабілітовані не могли реалізувати право на відшкодування шкоди та пільги, а особи, яким відмовлено в реабілітації, – своєчасно скористатися правом на судовий перегляд. Держава створювала прихований бар'єр доступу до правосуддя, що суперечило гарантіям судового захисту, закріпленим у Конституції України [243], а також міжнародним стандартам ефективного засобу юридичного захисту [212-1].

Особливої ваги ця проблема набуває з огляду на практику Європейського суду з прав людини, відповідно до якої держава має позитивний обов'язок не лише ухвалити рішення, а й належно повідомити зацікавлену особу про нього, забезпечивши реальну можливість скористатися правом на оскарження. У рішеннях Суду неповідомлення або несвоєчасне повідомлення розглядається як

складова порушення права на доступ до суду та права на ефективний засіб юридичного захисту [467; 468].

У перспективі це створює для держави ризик відкладеної відповідальності, пов'язаної з повторним відкриттям правових наслідків уже завершених реабілітаційних справ – у контексті вимог про компенсацію, перегляд відмов або визнання порушень Конвенції [467; 468]. Оскільки перебіг процесуальних строків для захисту прав не може вважатися таким, що розпочався без належного інформування особи, неповідомлення консервує порушення у часі.

3.3. Організаційно-правові аспекти розгляду реабілітаційних справ учасників ОУН та УПА в умовах незалежності України.

Зазначимо ту обставину, що процес реабілітації учасників ОУН що дорівнювало УПА (та інших жертв комуністичних репресій) від свого початку наприкінці 1980-х рр. відбувався у кілька етапів. Особи, яким було відмовлено на ранніх стадіях, поновлювали клопотання після внесення змін до реабілітаційного законодавства. Показовим є алгоритм реабілітації учасників групи патріотично налаштованої молоді Рівненщини, засуджених у 1948 р. [335]. Постановою президії Рівненського обласного суду від 21 грудня 1989 р. скасовано рішення Особливої наради щодо п'яти з восьми засуджених (М. Суконника, В. Юрця, Г. Карпюка, М. Троцюка, М. Наумця) з припиненням справи за відсутністю складу злочину. Суд встановив, що фактичного створення підпільної організації не відбулося, а дії обвинувачених обмежувалися вивченням націоналістичної літератури та поширенням листівок [Вк. твори, с. 155–156, з посиланням на ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 3891, арк. 435].

Водночас троє засуджених у 1989 р. реабілітовані не були; підставою, ймовірно, стали інші епізоди обвинувачення (складання списків прибулих до Гощі «східняків», поширення листівок «Воскрес Христос, воскресне й Україна»

тощо). Їхню реабілітацію (Н. Жигальського, О. Якобчук, Г. Герасимчук) завершено прокуратурою Рівненської області лише 28 жовтня 1991 р., після подій серпня 1991 р. та законодавчої заборони КПРС [Там само, с. 156, з посиланням на ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 3891, арк. 437–439 зв]. Отже, завершення реабілітації стало можливим унаслідок змін законодавства та трансформації підходів органів влади; за відсутності цих чинників частина засуджених могла залишитися нереабілітованою.

З плином часу коло осіб, які отримали змогу відновити добре ім'я та скористатися механізмами матеріальної компенсації, поступово розширювалося, що дозволяє розглядати сучасний етап як завершальну фазу тривалого процесу реабілітації учасників ОУН та УПА. Водночас упродовж кінця 1980-2000-х рр. з-під дії реабілітаційних механізмів вилучалися активні учасники, у біографіях яких наявні епізоди, формально пов'язані з убивствами, диверсіями, шпигунством, насильницьким вилученням майна чи іншими діями загально кримінального характеру, що істотно звужувало межі реабілітації. Згорання діяльності позаштатних прокурорів у 2000 р. відображало відсутність сталого політичного та суспільного консенсусу щодо реабілітації учасників ОУН та УПА, оскільки без узгоджених позицій між основними політичними силами ці питання втрачали пріоритетність і набували кон'юнктурного характеру, а досягнення такого консенсусу, зазвичай, мало ситуативний і кризовий характер.

У вітчизняних реаліях динаміка реабілітаційних процесів – їх пришвидшення, сповільнення або призупинення – безпосередньо залежала від політичної кон'юнктури та складу вищих ешелонів влади в Києві й регіонах (Галичина, Донбас, Південь), які мали вплив на загальнодержавні та місцеві інституції. Наприкінці другого президентського терміну Л. Кучмі вдалося досягти відносної стабілізації економічної й політичної ситуації на підставі нестійкого консенсусу проукраїнських і проросійських сил, однак після завершення цього періоду передвиборче протистояння, вибори та перемога

Помаранчевої революції значно активізували реабілітаційну проблематику. Упродовж 2002–2005 рр. До Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин було подано вісім законопроектів щодо змін до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». У липні 2005 р. видано Указ Президента України «Про заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх громадських організацій» [279], який передбачав додаткові державні заходи підтримки, однак через складну політичну ситуацію його реалізація мала фрагментарний характер: МОЗ України видало наказ від 22 грудня 2005 р. № 746, а Кабінет Міністрів України затвердив План заходів на 2006–2011 рр. розпорядженням від 24 червня 2006 р. № 350-р [277].

Перебуваючи на посаді Президента України, В. Ющенко здійснив низку кроків у сфері відновлення історичної пам'яті, однак ці ініціативи здебільшого стосувалися подій віддаленіших у часі (Трипільська культура, Визвольні змагання 1917–1921 рр., проголошення Соборності, Голодомори 1933 та 1946 рр.), тоді як проблематика учасників ОУН та УПА тривалий час залишалася периферійною. Така обережність зумовлювалася як внутрішніми політичними суперечностями між регіонами України, так і активізацією політичних та наукових дискусій у Республіці Польща щодо подій т.зв. Волинської трагедії. Лише 10 січня 2010 р., напередодні президентських виборів, В. Ющенко указом присвоїв провіднику ОУН (б) Степану Бандері звання Героя України, а 3 лютого 2010 р. підписав Указ № 91/2010, яким зобов'язав Кабінет Міністрів України проаналізувати стан виконання законодавства у сфері реабілітації та розробити загальнодержавну програму соціального захисту колишніх політичних в'язнів і репресованих на 2010–2015 рр.; водночас практична реалізація зазначених рішень уже не залежала від глави держави.

Президентські вибори 2010 р. (другий тур – 7 лютого) та подальша зміна політичного керівництва держави зумовили тимчасове згортання

поступального розвитку проблематики реабілітації учасників антирадянської боротьби, серед яких членів ОУН та УПА. Лише події Революції Гідності кінця 2013 – початку 2014 рр. повернули цій темі актуальність, актуалізувавши потребу в нових політико-правових і кримінально-правових оцінках діяльності ОУН та УПА в контексті протидії сталінському тоталітарному режиму. Визначальним етапом стало ухвалення у 2015 р. пакета декомунізаційних законів, спрямованих на засудження тоталітарних режимів, відкриття архівів репресивних органів, переосмислення подій Другої світової війни та нормативне закріплення правового статусу борців за незалежність України. Ключове значення серед них мав Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», прийнятий Верховною Радою України 9 квітня 2015 р. та підписаний Президентом у травні того ж року [282].

Стаття 1 Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» визначила коло суб'єктів, визнавши борцями за незалежність осіб, які брали участь у політичній або збройній боротьбі у складі, зокрема, ОУН, НВРО, УПА, «Поліської Січі» та УНРА, без встановлення розмежування між реабілітованими та нереабілітованими особами [282]. Стаття 3 закріпила можливість надання державних і місцевих соціальних гарантій, однак не визначила їх обсягу чи механізму реалізації, залишивши це на розсуд відповідних органів [282]. Водночас стаття 6 встановила відповідальність за публічне зневажливе ставлення до зазначених осіб та заперечення правомірності боротьби за незалежність, визначивши такі дії протиправними [282]. Отже, Закон сформував нормативну основу статусного визнання та охорони пам'яті борців за незалежність, не врегулювавши водночас індивідуально-реабілітаційний вимір їх правового статусу.

9 квітня 2015 р. одночасно з іншими декомунізаційними актами було ухвалено Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів

комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [275]. Стаття 2 цього Закону визначила поняття «жертва репресивних органів» як особу, щодо якої було порушено основоположні права і свободи представниками репресивних органів, не розмежовуючи реабілітованих і нереабілітованих осіб [275]. Стаття 3 віднесла до репресивних органів широкий спектр радянських установ - від органів державної безпеки та внутрішніх справ до судів, військових трибуналів і прокуратури, – зрівнявши за правовими наслідками судові та позасудові інституції, на підставі рішень яких здійснювалися політичні репресії щодо борців за незалежність України [275].

Обидва зазначені Закони були ухвалені у 2015 р., після анексії Криму та початку збройної агресії Російської Федерації на Сході України, а також напередодні 9 травня, у період активізації зовнішньої інформаційно-пропагандистської кампанії РФ. Їх прийняття мало не лише внутрішньодержавне, а й виразне зовнішньополітичне та інформаційно-правове значення, спрямоване на протидію нав'язаним інтерпретаціям історії та легітимацію власної державної політики історичної пам'яті.

У травні 2018 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [230], яким було змінено підхід до реабілітації. Ключові новації стосувалися оновлення статті 3 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», де вперше на нормативному рівні чітко визначено перелік складів злочинів і форм переслідування, що визнаються ознаками репресій, разом з антирадянською агітацією, диверсіями, саботажем, участю у збройних формуваннях та іншими діями, якщо вони були вчинені з метою здобуття або захисту незалежності України [230]. Отже, законодавець остаточно перевів розв'язання питання реабілітації з політико-оціночної площини у сферу формалізованої юридичної процедури, заснованої на індивідуальній правовій оцінці конкретних підстав переслідування.

У 2018 р. в межах оновленої моделі реабілітації було утворено Національну комісію з реабілітації в Києві та регіональні комісії в обласних центрах, із чітко визначеним міжвідомчим і науково-громадським складом. До Національної комісії увійшли представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, МВС України, СБУ, центрального органу виконавчої влади у сфері національної пам'яті, Генеральної прокуратури України, а також наукових установ і громадських об'єднань, чия кількість представників обмежена законом. Персональний склад Комісії затверджується наказом відповідного центрального органу виконавчої влади. Водночас правоохоронні органи, зокрема органи прокуратури, були позбавлені повноважень самостійно ухвалювати реабілітаційні рішення та залучені до роботи комісій у наглядовому форматі. Новий законодавчий підхід поширив реабілітацію на всіх осіб, які постраждали від репресій комуністичного тоталітарного режиму у 1917–1991 рр., а також уперше нормативно закріпив категорію постраждалих від репресій, членів сімей репресованих осіб.

Отже у підходах до визначення можливості реабілітації особи було здійснено два принципові поступальні кроки. По-перше, остаточно втрачено юридичне значення питання, якою саме інституцією, судовою чи позасудовою, було ухвалено вирок щодо репресованого учасника ОУН або УПА. По-друге, відмова в реабілітації можлива винятково щодо осіб, яким може бути доведено вчинення злочинів проти людяності. Враховуючи закріплений у Законі 2018 р. принцип, відповідно до якого всі сумніви щодо фактів репресування тлумачаться на користь особи [230], заявник або його представник отримує змогу обґрунтовувати, що інкриміновані майнові чи інші діяння були зумовлені станом крайньої необхідності або обставинами визвольної боротьби, що істотно змінює правову оцінку таких дій у реабілітаційній процедурі.

Повномасштабна агресія РФ, розпочата 24 лютого 2022 р., істотно трансформувала суспільні настрої та посилила підтримку державної політики історичної пам'яті. У квітні 2025 р. Міністерство культури і стратегічних

комунікацій констатувало, що за десятиліття після ухвалення декомунізаційного пакета законів було офіційно визнано статус борців за незалежність України у ХХ ст., перезапущено процедуру реабілітації та створено Національну комісію з питань реабілітації, сформовано нову політику пам'яті та посилено стійкість суспільства до російських історичних маніпуляцій [486]. Держава, попри війну, передбачає фінансову підтримку реабілітованих жертв репресій і визнаних борців за незалежність. Зокрема, у Державному бюджеті на 2025 р. встановлено відповідні надбавки до пенсій із процедурними умовами їх призначення [452]. Водночас частина раніше передбачених пільг втратила практичне значення, що зберігає актуальність ініціювання або поновлення реабілітаційних клопотань особами, яким раніше було відмовлено. Така реабілітація має здійснюватися з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань України: відповідно до статей 6 і 7 Закону України «Про правонаступництво України» [231], держава підтвердила дію міжнародних договорів, зокрема Конвенції про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності [240]. Отже, сам факт участі у боротьбі за незалежність не може звільняти від відповідальності за злочини проти цивільного населення.

Однак, повернемося до питання юридичної можливості реабілітації тих борців за волю України, які отримала відмову упродовж попередніх етапів загального процесу та не скеровувались відповідно до закону до суду для затвердження. Візьмемо, для прикладу, кілька «відмовних» архівних справ, розглянутих військовою прокуратурою ПрикВО у 1990-х рр., чиї Висновки бачаться сьогодні принаймні неоднозначними.

У грудні 1944 р. військовий трибунал військ НКВС Рівненської області визнав Беца Д.В. винним за ст. 54-1 «а», 54-II та 206-7 п. «г» КК УРСР і призначив вищу міру покарання з конфіскацією майна; ухвалою Військової колегії Верховного Суду СРСР від 17 лютого 1945 р. смертну кару було замінено на 20 років каторжних робіт без зміни інших положень вироку. З

матеріалів справи вбачається, що обвинувачений у травні 1943 р. вступив до УПА, у березні 1944 р. брав участь в арешті двох радянських громадян, у травні 1944 р. був затриманий, мобілізований до червоної армії та згодом дезертирував; вину визнав частково. 11 липня 1995 р. висновок про відсутність підстав для реабілітації Беца Д.В. погоджений прокурором ВПЗРУ [126],.

31 жовтня 1996 р. було затверджено прокурором військової прокуратури Західного регіону України відмовний висновок щодо П. А. Магмета, заарештованого 2 березня 1945 р. та звільненого за амністією 6 листопада 1956 р. після засудження за ст. 54-1 «б», 54-II КК УРСР до 10 років ВТТ із подальшим обмеженням прав на п'ять років та конфіскацією майна; підставою для цього став відмовний висновок УСБУ в Рівненській області. Обвинувачення ґрунтувалося на твердженнях про перебування у німецькому полоні, службу у так званій «дивізії СС Гімлер» та подальший вступ у 1944 р. до боївки ОУН–УПА з виконанням функцій заступника чотового й інструктора з військової підготовки [128]. Водночас у матеріалах справи зафіксовано різні варіанти написання прізвища (Магмет, Магмаєт, Махмед), що свідчить про недбалість діловодства, а згадка про «дивізію СС Гімлер» не знаходить підтвердження в історіографії і, ймовірно, стосується дивізії ваффен-СС «Галичина», яка не була визнана злочинною жодним міжнародно-правовим актом, зокрема матеріалами Нюрнберзького трибуналу [450].

Ще одним показовим відмовним кейсом є справа Рожка Володимира Степановича. Згідно з матеріалами справи, він у червні 1944 р. дезертирував зі зброєю по дорозі на фронт, у серпні 1944 р. вступив до боївки «Кори», а після її розгрому – до боївки «Юрка»; радянським слідством йому інкримінувалася участь у «пограбуваннях мирного населення», вилученні продуктів та охороні керівників підпільних формувань [129, арк. 59]. Військовий трибунал 13-ї армії 22 вересня 1945 р. за ст. 54-1 «б» та 54-11 КК УРСР призначив покарання у вигляді 10 років ВТТ, п'яти років позбавлення прав і конфіскації майна. У 1996 р. військовою прокуратурою Західного регіону України було ухвалено рішення

вважати Рожка В. С. обґрунтовано засудженим і таким, що не підлягає реабілітації, з посиланням на ст. 2 Закону України від 17 квітня 1991 р. та п. 13 постанови Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р. [129, арк. 61]. Відмова формально ґрунтувалася на доведеному факті дезертирства зі зброєю, однак кваліфікація дій учасника УПА як «пограбувань мирного населення», здійснена військовим трибуналом у 1945 р. за загально кримінальною логікою, потребує критичного переосмислення з урахуванням сучасних підходів до правової оцінки дій збройного протистояння та визвольної боротьби.

У всіх трьох справах відмовні висновки не були скеровані до суду та не доведені до відома засуджених або заінтересованих осіб; водночас у них містилося посилання на п. 13 Постанови Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р., що дало змогу розв'язувати питання реабілітації на прокурорському рівні без обов'язкового судового контролю, істотно обмежуючи можливість оскарження.

Ще одним показовим «відмовним» кейсом є справа шістьох членів боївки УПА – Полещука С.І., Стукана М.А., Марценюка П.М., Висоцького А.С., Шевченка М.О., Ксенченка П.Д., засуджених військовим трибуналом Прикарпатського військового округу 10 жовтня 1950 р. за ст. 54-1 «а», 54-II, 54-10 ч. 2, 56-17, 138 «г», 196 КК УРСР [131]. Полещуку призначено розстріл із конфіскацією майна (вирок виконано 20.03.1951 р.), іншим – 10–25 років позбавлення волі. Йому інкриміновано вступ у 1942 р. до ОУН та УПА, участь у збройній боротьбі проти радянської влади до 1949 р., притягнення інших осіб, участь у пограбуваннях та вбивство Стукана М.А. [Вк. док., арк. 158]; на суді визнав збройну участь проти радянської влади. Висновком Військової прокуратури ЗРУ від 28 жовтня 1996 р. (арк. 161–166) встановлено, що реабілітації не підлягають, із посиланням на відмовний висновок УСБУ в Рівненській області від 14 грудня 1994 р. [Вк. док., арк. 157–160]; відповідь не надсилалася через відсутність відомостей про долю засуджених та їхніх родичів. З огляду на відому практику радянської криміналізації учасників ОУН

та УПА, кваліфікація інкримінованих дій потребує розмежування між загально-кримінальними злочинами та діями, пов'язаними з політичними репресіями.

У випадках доведених загально-кримінальних злочинів відмова в реабілітації може бути обґрунтованою. Водночас практика радянської криміналізації учасників ОУН та УПА, а також окремих представників духовенства, потребує критичного перегляду таких рішень. За сучасних умов ініціювання судового перегляду більшості «відмовних» справ є малоімовірним, однак наявність навіть поодиноких нерозв'язаних кейсів свідчить про незавершеність процесу повної правової реабілітації учасників ОУН та УПА.

Проблемність розмежування політичної боротьби та загально-кримінальних діянь ілюструє справа уродженців с. Липки Рівненської області Лута Г.І. та Зозулі І.М., які після дезертирства з команди мобілізованих у листопаді 1944 р. вступили до УПА. Їм інкриміновано участь у засідці проти військовослужбовців, поранення бійця винищувального батальйону, а також вилучення для потреб УПА продуктів і речей у місцевого населення (6 свиней, 15 пар чобіт, 50 пар натільної білизни) [139]. Вироком Військового трибуналу 13-ї армії від 17 липня 1946 р. кожного засуджено до 20 років каторжних робіт із обмеженням прав та конфіскацією майна; у 1956 р. міри покарання були пом'якшені, після чого обидва звільнені. 20 листопада 1993 р. УСБУ в Рівненській області відмовило в реабілітації, а 31 жовтня 1996 р. відповідним висновком по архівній справі № 16029 підтверджено, що реабілітації вони не підлягають. Водночас характер вилучення майна, зафіксований у матеріалах справи, не містить очевидних ознак особистої корисливої мети, що потребує обережної правової оцінки з урахуванням контексту збройного протистояння. Через відсутність відомостей про родичів перегляд справи у 1996 р. не був ініційований, і судового розгляду питання реабілітації не відбулося.

Ще один сумнівний момент. Поранення бійця винищувального батальйону Якимчука Федора. Якщо кваліфікувати УПА як учасників

українського націоналістичного руху, а бійців винищувальних загонів як колаборантів (за аналогією з радянськими партизанами та німецькими поліцаями), то фігуранти справи дуже навіть «реабілітації підлягають» навіть, в сучасному українському суді.

Водночас від учасників боротьби за незалежність України важливо чітко відмежовувати осіб, діяльність яких мала суто загально-кримінальний характер. Показовою є справа групи дезертирів з 1941 р., яких слідством було кваліфіковано як «членів нацпідпілля «Зелених» [130]. За відсутності будь-яких ознак причетності до ОУН чи УПА (бандерівського, мельниківського або бульбівського спрямування), що в умовах радянського слідства обов'язково було б зафіксовано, ця кваліфікація свідчить про суто кримінальний характер їхніх дій. Відмова у реабілітації, ухвалена Військовою прокуратурою Західного регіону України у 1996 р., у цьому випадку видається обґрунтованою та такою, що відповідає цілям інституту реабілітації.

Водночас виникає зворотне питання: чи всі особи, реабілітовані у 1988-2000 рр., обґрунтовано отримали статус жертв репресій та пов'язані з ним пільги і компенсації в незалежній Україні. На початковому етапі реабілітаційного процесу пострадянські органи безпеки й прокуратури нерідко застосовували формально-амністійний підхід, унаслідок чого реабілітації підлягали особи, діяльність яких була спрямована проти українського визвольного руху. Показовою є справа Струка А.Л., заарештованого 26 серпня 1947 р. і засудженого військовим трибуналом 13-ї армії 8 грудня 1947 р. до 25 років ВТТ з позбавленням прав за співпрацю з окупаційними структурами та подальшу участь у спецгрупі НКДБ, що діяла під прикриттям УПА [31; Вк. справа, арк. 230]. Архівні матеріали свідчать, що у 1944 р. він був залучений до спецгрупи Тучинського РВ НКДБ і брав участь у ліквідації підпільних формувань на Рівненщині [Там само, арк. 231]. У 1956 р. за рішенням комісії Президії Верховної Ради СРСР, прийнятим у порядку амністії 1955 р., Струка було звільнено з одночасним зняттям судимості та позбавлення прав, а згодом,

реабілітовано, що надало йому підстави для користування соціальними гарантіями вже в пострадянський період. Цей кейс засвідчує, що формальна реабілітація без належної оцінки ролі особи у репресивному апараті могла призводити до правової та ціннісної інверсії інституту реабілітації.

У 1993 р. в межах ранньої хвилі реабілітацій незалежна Україна на підставі Закону 1991 р. реабілітувала цю особу, однак з огляду на встановлені обставини її діяльності виникає питання доцільності повторного перегляду такого рішення.

У нових історичних умовах процес перегляду архівних кримінальних справ з метою реабілітації залишається активним. Приміром, 8 липня 2025 р. Комісія при Українському інституті національної пам'яті визнала реабілітованими 230 осіб – українців, поляків і євреїв, репресованих у 1917-1991 рр., серед яких – ветеран УПА і дивізії «Галичина» Зенон Врублевський [480]. У повідомленні зазначалося про реабілітацію діячів ОУН, УПА та жертв Катинської трагедії, а також оприлюднено перелік осіб, визнаних потерпілими від репресій, осіб, яким відмовлено у наданні статусу реабілітованих, та випадок, щодо якого оголошено перерву для додаткового збору матеріалів [486]. За браком деталізованої інформації складно встановити належність окремих фігурантів до ОУН чи УПА, однак зрозумілим є те, що реабілітаційний процес триває, а Комісія здійснює індивідуалізований розгляд матеріалів, ухвалюючи як позитивні, так і відмовні рішення відповідно до вимог закону.

3.4. Вдосконалення організаційного-правового механізму реабілітації учасників ОУН та УПА з метою завершення процесу реабілітації.

Незавершеність процесу реабілітації учасників ОУН та УПА на сучасному етапі зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних правових і організаційних проблем, які виходять за межі суто перегляду окремих

реабілітаційних справ. Окрім наслідків процедурної незавершеності реабілітації у 1993–2018 роках, обмеженої реалізації судового контролю та порушення права заявників на ефективне оскарження, важливого значення набуло законодавче визнання Української повстанської армії воюючою стороною та закріплення правового статусу її учасників. Прийняття Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» сформувало нову нормативну основу, у межах якої учасники ОУН та УПА офіційно визнані борцями за незалежність України [282], а для визначених категорій осіб уже встановлено можливість набуття статусу учасника бойових дій. За таких умов завершення реабілітаційного процесу стає не як ізольоване процесуальне завдання, а як комплексна проблема узгодження індивідуальної реабілітації з публічно-правовим визнанням, статусними рішеннями та гарантіями правової визначеності, що й обумовлює потребу її подальшого системного наукового аналізу.

Результати, отримані у попередніх розділах дослідження, дають підстави констатувати, що процес реабілітації учасників ОУН та УПА у 1993–2018 роках характеризувався процедурною незавершеністю та деформацією механізмів судового контролю, що проявлялося не стільки у відсутності правових норм, скільки у специфічній практиці їх тлумачення і застосування органами прокуратури та заявниками. У межах зазначеного періоду реабілітаційний процес функціонував у режимі «прокурорського вирішення» справ, тоді як судовий перегляд набував характеру факультативної, вторинної та залежної від активності заявника процедури.

Важливо підкреслити, що така модель була зумовлена не прямою законодавчою заборонаю судового контролю, а тим, що після офіційного тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (1993 р.) [284] у правозастосуванні сформувалася **невизначеність** щодо реалізації п. 4 ст. 7 цього Закону [283]. Зокрема, п. 13 відповідної постанови Верховної Ради України, по суті, закріпив підхід, за якого висновок

про реабілітацію (або відмову в ній) ухвалюється прокурором, а судовий розгляд не є автоматичною стадією, а може ініціюватися «у разі потреби» та, насамперед, за заявою заявника [284]. Отже, судовий елемент механізму реабілітації був не усунутий, а став залежним від того, чи буде заявник поінформований про прийняте рішення та чи зможе реалізувати право на його оскарження.

Саме на цьому рівні й сформувалася одна з ключових проблем практики 1993–2018 років: заявники не завжди належно повідомлялися про ухвалені прокурорами висновки, також і відмовні. Відсутність своєчасного повідомлення або належного вручення копії висновку означала блокування права на подання заяви про судовий перегляд. За таких умов навіть формально наявний механізм звернення до суду перетворювався на декларативний: особа не могла оскаржити те рішення, про існування якого вона не знала або не мала його тексту для аргументації. Це породжувало стійкий ефект «замкненого кола»: прокурорський висновок набував фактичної остаточності не тому, що закон прямо визначав його як фінальне рішення, а тому, що процесуальна можливість судового контролю не запускала через інформаційний та організаційний бар'єр.

До того ж, у межах правової системи того часу заявник не був повністю позбавлений процесуальних інструментів захисту. Важливо враховувати, що особа могла самостійно ініціювати звернення до суду не лише у зв'язку з незгодою з висновком прокурора, але й шляхом оскарження дій або бездіяльності посадових осіб державних органів, також органів прокуратури. Тобто судовий захист у принципі був доступним як механізм реагування на відмову, затягування, ненадання відповіді, неповідомлення про висновок чи інші порушення процедурних гарантій. Однак практична реалізація цієї можливості також залежала від юридичної обізнаності заявника, здатності сформувати процесуальну позицію, а також від доступу до матеріалів справи,

що у категорії реабілітаційних проваджень нерідко було ускладнено архівним режимом, дефіцитом копій та відсутністю системної правової допомоги.

Отже, проблема незавершеності реабілітаційного процесу у 1993–2018 роках має розглядатися як результат поєднання трьох чинників: (1) нормативної конструкції, у якій ключове рішення формально ухвалював прокурор, а судовий контроль був умовно-факультативним; (2) правозастосовної практики, що не забезпечувала стабільного та гарантованого інформування заявників про прийняті висновки; (3) перенесення тягаря ініціювання судового перегляду на заявника, який мав не лише виявити незгоду, а й подолати процедурні та організаційні бар'єри доступу до правосуддя.

У сучасних умовах зазначена спадковість практики зумовлює актуальність питання завершення реабілітації учасників ОУН та УПА саме як усунення наслідків процедурної незавершеності минулого періоду. Йдеться про потребу такого організаційно-правового підходу, який забезпечить, по-перше, належне доведення до відома заявників усіх ухвалених висновків (особливо відмовних), по-друге, реальну можливість їх ефективного оскарження, і, по-третє, формування завершального юридичного результату, який відповідав би стандартам правової визначеності та гарантіям доступу до суду.

Актуальність завершення процесу реабілітації учасників ОУН та УПА також зумовлюється тим, що значна частина відмовних рішень, ухвалених упродовж тривалого часу органами прокуратури або судами, приймалася без належного врахування історичного контексту політичних репресій, а також на підставі так званої «сукупності доказів вини», яка формувалася відповідно до підходів, закріплених у радянському кримінально-процесуальному праві. У таких справах доказова база, зазвичай, ґрунтувалася на матеріалах репресивних органів СРСР, що мали карально-політичний характер, широко використовували фіктивні зізнання, агентурні донесення, протоколи, складені з порушенням елементарних процесуальних гарантій, а також інші докази,

здобуті незаконним або сумнівним шляхом. Формальне відтворення цих доказових конструкцій у пізнішій прокурорській і судовій практиці без їх критичної переоцінки означало трансплантацію радянської репресивної логіки у сучасний реабілітаційний процес. Водночас прийняття законодавства, яким учасників ОУН та УПА визнано борцями за незалежність України та воюючою стороною, об'єктивно змінило нормативно-ціннісні орієнтири оцінки їхньої діяльності, що актуалізує потребу перегляду раніше ухвалених відмовних рішень і завершення процедури реабілітації з урахуванням не лише формально-процесуальних, а й історико-правових обставин.

Ще одним актуальним питанням завершення процесу реабілітації учасників ОУН та УПА є відсутність повноцінної єдиної бази даних реабілітованих осіб, сформованої на підставі рішень органів прокуратури та судів у період 1991–2018 років. Значна частина таких рішень нині зберігається винятково в архівних паперових матеріалах правоохоронних органів і судів, не оцифрована та недоступна для оперативної перевірки ані заявниками, ані органами, уповноваженими на здійснення сучасних реабілітаційних процедур. За цих умов на практиці виникають численні випадки повторних звернень осіб або їхніх спадкоємців до відповідних комісій із питань реабілітації щодо справ, у яких рішення про реабілітацію вже було ухвалене у 1991–2018 роках, що свідчить про розрив інституційної пам'яті та неузгодженість між історичними й сучасними механізмами реабілітації. Створення та наповнення відкритої, структурованої та захищеної єдиної електронної бази реабілітованих осіб дало б змогу забезпечити прозорість і завершеність реабілітаційного процесу, запобігти дублюванню процедур, а також створити реальні умови для реалізації соціальних прав і пільг особами, які були реабілітовані, але позбавлені змоги підтвердити свій правовий статус у сучасних умовах.

Для розв'язання зазначених проблем на законодавчому рівні доцільним є доопрацювання процедури реабілітації учасників українського визвольного руху, зокрема й учасників УПА, шляхом переорієнтації моделі реабілітації з

винятково заявницької на державно ініційовану та людино орієнтовану, за умови належного інституційного контролю. Запропонована у 1991–2018 роках модель загалом була зорієнтована на особу, однак перекладала основний тягар пошуку матеріалів, доведення обставин та ініціювання перегляду на заявника, що в умовах архівної закритості та складності доступу до матеріалів істотно обмежувало ефективність реабілітації. У сучасних умовах логічним є покладення ключової ролі щодо виявлення, системного перегляду та подання матеріалів на державні органи, у володінні яких перебувають відповідні архівні фонди, з обов'язковим повторним аналізом усіх відмовних рішень з урахуванням чинного законодавства про визнання борців за незалежність, критичної переоцінки «сукупності доказів вини» радянського походження та залучення фахових висновків істориків. Саме такий підхід дав би змогу перейти від фрагментарного виправлення окремих рішень до системного завершення реабілітаційного процесу, забезпечивши ухвалення остаточних і правово визначених рішень у межах відповідальної ролі держави за подолання наслідків політичних репресій.

Також окремим актуальним питанням завершення процесу реабілітації є усунення правової помилки, зумовленої невідповідністю положень постанови про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», яка натеper втратила чинність, самому закону, зокрема в частині п. 13, яким визначено, що кінцевим органом ухвалення рішення про реабілітацію є прокуратура у разі, якщо заявник не ініціював направлення матеріалів до суду [284]. Така інтерпретація призвела до тривалої практики завершення реабілітаційних процедур на рівні органів прокуратури без належного судового контролю та, в окремих випадках, без повідомлення заявників про прийняті рішення, що поставило під сумнів відповідність цих дій конституційним засадам доступу до правосуддя і принципу правової визначеності. У цьому зв'язку обґрунтованою видається необхідність звернення до Конституційного Суду України для оцінки конституційності відповідного нормативного акту та

правомірності сформованої на його основі практики органів прокуратури [243; 257]. Паралельно на законодавчому рівні має бути врегульовано питання подолання наслідків цієї системної помилки шляхом встановлення чітких процедур завершення незакінчених реабілітаційних проваджень і визначення механізмів компенсації особам, щодо яких процедура реабілітації була незаконно не доведена до кінця, або які не були належно поінформовані про її завершення, що посприє мінімізувати ризики притягнення держави до відповідальності та забезпечити відновлення порушених прав.

Одним із ключових аспектів актуальності завершення процесу реабілітації є необхідність цілеспрямованого пошуку осіб, які підлягають реабілітації, але з об'єктивних причин після звільнення з місць позбавлення волі, таборів чи в'язниць залишилися проживати за межами України. Значна частина таких осіб була позбавлена можливості повернутися на батьківщину або втратила з нею правовий зв'язок унаслідок репресивної політики радянської держави, що обумовлює підвищену відповідальність сучасної України за відновлення їхніх прав. Ініціювання державою пошуку, встановлення правового статусу та здійснення реабілітації таких осіб свідчитиме про послідовність і спадкоємність державної політики подолання наслідків політичних репресій, а також про готовність України не лише формально визнавати незаконність переслідувань, а й надавати реальні правові наслідки у вигляді можливості повернення в Україну, компенсації завданої матеріальної та моральної шкоди. Такий підхід має важливе символічне й практичне значення, оскільки демонструє, що держава не забула про своїх громадян незалежно від місця їхнього проживання, водночас він здатний підвищити авторитет України серед українців за кордоном, також серед осіб українського походження, які проживають у Росії або були туди примусово вислані, а також посилити міжнародні позиції України як правової, відповідальної та людино орієнтованої держави, що послідовно відновлює справедливість щодо жертв тоталітарного режиму.

Наполегливої уваги також потребує розв'язання на законодавчому рівні проблеми неповідомлення реабілітованих осіб про ухвалені щодо них рішення, що мало системний характер упродовж тривалого часу. Унаслідок неналежного виконання обов'язків правоохоронними органами та іншими органами державної влади значна кількість осіб, які були реабілітовані ще 20 і більше років тому, не знали про свій правовий статус і, відповідно, були позбавлені можливості скористатися правом на компенсацію, соціальні пільги та інші передбачені законом гарантії, а частина з них померла, так і не реалізувавши цих прав. Така ситуація свідчить про наявність істотних прогалин у механізмі реалізації рішень про реабілітацію, що виходять за межі суто історичної проблематики та набувають характеру актуального порушення майнових і немайнових прав. З огляду на це, збереження бездіяльності держави створює реальні ризики звернення постраждалих осіб або їхніх спадкоємців до Європейського суду з прав людини з вимогами про відшкодування завданих збитків, що неминуче призведе до додаткового фінансового навантаження на Державний бюджет України [463; 467]. Саме тому доцільним і потрібним є превентивний підхід, який передбачає ухвалення спеціальних законодавчих рішень, спрямованих на врегулювання наслідків неповідомлення про реабілітацію та надання відповідних компенсацій за ті права і соціальні гарантії, якими реабілітовані особи не могли скористатися упродовж усього періоду після ухвалення реабілітаційного рішення.

Найпринциповішим і концептуально завершальним аспектом актуальності питання завершення процесу реабілітації учасників ОУН та УПА на сучасному етапі є покладення на державу України відповідальності за ініціювання міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої незаконними репресіями радянського тоталітарного режиму. У цьому разі йдеться не про індивідуальні судові позови окремих громадян або їхніх спадкоємців, а про реалізацію державного захисту шляхом подання Україною відповідних міждержавних позовів до Російської Федерації як правонаступника

Союзу РСР з вимогами щодо виплати репарацій і компенсацій за масові політичні репресії, незаконні засудження, депортації, примусове позбавлення волі, конфіскацію майна та заподіяну моральну шкоду. Такий підхід відповідає сучасним стандартам міжнародного права, згідно з якими держава виступає носієм вимог щодо захисту прав своїх громадян і не перекладає цей обов'язок на приватних осіб, що підтверджується й актуальними міждержавними ініціативами у Європі.

Обґрунтованість зазначеної позиції впливає з правонаступництва Російської Федерації щодо СРСР, яке визнається як у міжнародно-правових актах, так і в усталеній практиці міждержавних відносин. Прийнявши на себе права й обов'язки колишнього Союзу РСР, зокрема щодо державного майна, боргів, архівів та міжнародних зобов'язань, Російська Федерація водночас несе й відповідальність за системні злочини тоталітарного режиму, вчинені його державними органами [231; 444; 467]. Саме за цією логікою проходять і сучасні політико-правові дискусії у державах Центрально-Східної Європи, зокрема в Республіці Польща, де на державному рівні та в національних і міжнародних засобах масової інформації обговорюється можливість звернення до Російської Федерації з вимогами щодо компенсації за злочини та шкоду, завдані польському народу в період радянської окупації та політичних репресій [467]. Сам факт такої дискусії свідчить про те, що питання відповідальності держави- правонаступника СРСР не вичерпано історично та залишається предметом сучасного міжнародно-правового осмислення.

Міжнародна практика підтверджує, що державні позови про репарації та компенсації за злочини минулих режимів є правомірним та визнаним інструментом відновлення справедливості. У різних формах застосовувалися міждержавні механізми компенсації жертвам політичних переслідувань, депортацій і масових порушень прав людини, а також спеціальні компенсаційні фонди, створені на підставі міжнародних домовленостей. Актуальні ініціативи Польщі щодо можливого пред'явлення вимог до Російської Федерації у зв'язку

зі злочинами радянського періоду додатково підтверджують, що питання репарацій перебуває у площині чинної міжнародної відповідальності держав, а не зводиться до суто політичних чи меморіальних декларацій.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути впроваджені в практичну діяльність органів МВС та Національної поліції України шляхом використання сформульованих у ньому підходів до правової оцінки поведінки осіб у контексті збройного конфлікту та окупації. Зокрема, йдеться про історико-правовий аналіз реабілітації учасників ОУН і УПА, які в окремі періоди перебували в структурах окупаційної адміністрації або вчиняли дії, що формально підпадали під ознаки кримінальних правопорушень, однак за своїм змістом і метою були спрямовані на боротьбу з окупаційним режимом і досягнення перемоги над ним.

Зазначений історико-правовий досвід є релевантним умовам російської агресії проти України та має враховуватися у досудовому розслідуванні й кримінально-правовій оцінці дій цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях. В умовах насильства, примусу та загрози життю вони часто здійснюють спротив без статусу комбатантів, виконуючи функції руху опору.

Йдеться про дії, спрямовані на підрив боєздатності окупантів (ліквідація військових і представників адміністрації, знищення техніки та інфраструктури). Такі дії можуть формально містити ознаки правопорушень, тому потребують зваженої правової оцінки з урахуванням умов окупації та їх реальної мети.

Упровадження положень дисертації у практику МВС та Національної поліції дає змогу відійти від суто формального, репресивного підходу до оцінки таких дій і забезпечити комплексний аналіз мети, мотивів, ступеня добровільності поведінки, умов окупації та спрямованості діяння на захист суверенітету і територіальної цілісності України. Це сприятиме формуванню єдиної, виваженої практики досудового розслідування, що узгоджується з засадами міжнародного гуманітарного права, перехідного правосуддя та сучасними викликами, пов'язаними з військовою агресією росії.

У період повномасштабної війни росії проти України, розпочатої у 2022 році, в умовах тимчасової окупації окремих територій набули поширення дії спротиву, спрямовані на підриг логістичних, транспортних та військово значущих об'єктів окупаційних сил, що у відкритих джерелах фіксуються як акти саботажу, диверсій або діяльності руху опору. Одним із найвідоміших прикладів став вибух на Кримському мосту 8 жовтня 2022 року – стратегічному інфраструктурному об'єкті, який забезпечував ключовий маршрут постачання окупаційного угруповання з території Російської Федерації до тимчасово окупованого Криму. Внаслідок цієї події було зруйновано частину автомобільного полотна та пошкоджено залізничну гілку, що істотно ускладнило військову логістику противника; водночас у відкритих повідомленнях зазначалося і про загибель та поранення цивільних осіб, які перебували на об'єкті або поблизу нього, що актуалізувало питання співвідношення воєнної доцільності, пропорційності та захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту [469].

Починаючи з середини 2022 року та впродовж 2023–2024 років у відкритих джерелах системно фіксувалася діяльність національного руху опору на тимчасово окупованих територіях Херсонської, Запорізької, Луганської та Донецької областей, Автономної республіки Крим. Йшлося про дії цивільних осіб і неформальних партизанських груп, спрямовані на підриг боєздатності окупаційних сил шляхом пошкодження транспортних шляхів, знищення або пошкодження службових автомобілів окупантів, складів боєприпасів, паливно-мастильних матеріалів, пунктів управління та об'єктів зв'язку. Водночас у відкритих джерелах неодноразово наголошувалося, що такі дії відбувалися в умовах щільної присутності цивільного населення, а отже передбачалися ризики випадкових або неумисних жертв серед цивільних осіб, що ускладнює їх подальшу кримінально-правову оцінку та вимагає врахування умов окупації, обмеженості засобів і неможливості дотримання стандартних безпекових процедур [470].

Окремі публікації також свідчать про регулярні удари та диверсії по складах боєприпасів і логістичних об'єктах окупаційних військ на тимчасово окупованих територіях, які мали системний характер і призводили до істотних ускладнень матеріально-технічного забезпечення противника. У таких випадках відкриті джерела фіксують не лише воєнний ефект, а й супутні негативні наслідки для цивільної інфраструктури та населення, разом з пожежами, руйнуванням об'єктів подвійного призначення та можливими втратами серед мирних мешканців, що підкреслює складність відмежування правомірних актів спротиву від суспільно небезпечних наслідків, які настали неумисно [470].

Подальшим підтвердженням тривалості й системності таких дій став повторний вибух на Кримському мосту 3 червня 2025 року, який, за повідомленнями відкритих джерел, призвів до пошкодження опор споруди та тимчасового обмеження руху. У публічних повідомленнях знову порушувалося питання безпеки цивільних осіб і можливих жертв, що супроводжували ураження стратегічних інфраструктурних об'єктів, розташованих у зоні інтенсивного цивільного використання [471].

У міжнародних аналітичних і правозахисних оглядах також зазначено, що поширення практик саботажу, зокрема за межі безпосередньо окупованих територій, супроводжується підвищеними ризиками для цивільного населення, що потребує особливо зваженого підходу до правової оцінки таких дій щодо принципів міжнародного гуманітарного права, зокрема розрізнення, пропорційності та необхідності [472].

Наведені приклади з відкритих джерел свідчать про те, що в умовах війни, розпочатої у 2022 році, дії цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях нерідко поєднували спрямованість на підлив воєнного потенціалу держави-агресора з об'єктивним ризиком настання неумисних наслідків, зокрема шкоди цивільному населенню. Це має принципове значення для формування сучасних підходів до кримінально-правової оцінки таких дій у

межах досудового розслідування, з урахуванням історико-правового досвіду, норм міжнародного гуманітарного права та концепції перехідного правосуддя.

Висновки до розділу 3 Узагальнення отриманих результатів дає змогу констатувати, що організаційно-правове забезпечення реабілітації категорії осіб, репресованих за обвинуваченнями в участі в українському визвольному русі, після прийняття Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» 14 квітня 1991 р. еволюціонувало під впливом поступових та кризових політичних трансформацій, зміни державної політики пам'яті та перманентного формування національної моделі перехідного правосуддя.

Встановлено, що у 1991–2000-х роках нормативна база реабілітації формально створювала правові передумови для відновлення прав учасників українського національного руху 1929–середини 1950-х років, однак реалізація цих положень характеризувалася збереженням елементів радянської кримінально-каральної доктрини. Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» та його офіційне тлумачення 1993 р. не містили чітких критеріїв розмежування політично мотивованої діяльності та загально-кримінальних діянь, що створювало ризики неоднорідного суб'єктивного застосування норм щодо учасників ОУН та УПА. Участь в організаційних структурах українського національного руху нерідко розцінювалася як самостійна підстава для відмови у реабілітації, без належної індивідуалізації правової оцінки конкретних дій та їх спрямованості.

Аналіз архівних матеріалів військових прокуратур засвідчив, що організаційно-правове забезпечення реабілітації у 1990-х роках функціонувало у форматі відомчо-прокурорської моделі. Відмовні висновки ухвалювалися з посиланням на пункт 13 Постанови Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р., до того ж значна частина таких рішень не передавалася до суду, а засуджені або їхні родичі не були належним чином повідомлені про результати розгляду. За відсутності ефективного механізму інформування та судового контролю прокурорський висновок набував остаточності, що суперечило принципам верховенства права та обмежувало гарантії доступу до правосуддя.

У межах дослідження обґрунтовано, що однією з ключових проблем організаційно-правового забезпечення реабілітації учасників українського національного руху було ототожнення форм збройної та підпільної боротьби з категорією загально-кримінальних злочинів. Дії, зумовлені участю у структурованій боротьбі ОУН та УПА проти радянського тоталітарного режиму, зокрема забезпечення підпілля ресурсами, участь у збройних протистояннях або відмова від служби у збройних формуваннях СРСР з політичних мотивів, кваліфікувалися без урахування історичного контексту та політичних мотивів. Такий підхід свідчить про недостатню методологічну визначеність критеріїв оцінки діянь учасників українського націоналістичного руху у перші десятиліття незалежності.

Водночас встановлено, що організаційно-правове забезпечення реабілітації не може ґрунтуватися на презумпції автоматичного виправдання всіх осіб, репресованих за участь в ОУН та УПА. Диференційований підхід передбачає вилучити з кола реабілітованих осіб, винних у злочинах проти людяності, що відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України та принципам індивідуалізації відповідальності. Отже, сучасна модель реабілітації поєднує елементи історичної справедливості та правової визначеності.

Важливий етап у трансформації організаційно-правового забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху 1929–сер. 1950-х років пов'язаний із законодавчими змінами 2015–2018 р. Визнання учасників ОУН та УПА борцями за незалежність України у XX столітті та прийняття Закону 2018 р. щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму істотно змінили нормативну конструкцію реабілітаційного механізму. Закріплення принципу тлумачення сумнівів на користь обвинуваченої сторони посилило гарантії прав заявників і сформувало новий баланс між державою та особою у процедурі перегляду архівних справ.

Інституційним проявом цієї трансформації стало створення Національної та регіональних комісій з реабілітації, що засвідчило відхід від монополії правоохоронних органів у сфері прийняття рішень та впровадження міжінституційного формату розгляду справ. Участь представників органів державної влади, наукових установ і громадянського суспільства забезпечує більшу прозорість та правову обґрунтованість прийнятих рішень з реабілітації чи відмови у реабілітації. Сучасна практика діяльності Комісії свідчить про триваючий характер процесу та наявність механізмів як задоволення клопотань, так і мотивованої відмови чи призначення додаткового вивчення матеріалів.

Отримані результати сприяють дійти висновку, що організаційно-правове забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху 1929–сер. 1950-х рр. (на прикладі членів ОУН та УПА) пройшло шлях від фрагментарної, відомчо-орієнтованої моделі 1990-х рр. до більш структурованої системи, заснованої на чітких нормативних критеріях, інституційних гарантіях та орієнтації на міжнародні стандарти захисту прав людини. Водночас наявність значного масиву відмовних рішень попередніх етапів, ухвалених за умов обмеженого судового контролю та формального підходу до оцінки доказів, об'єктивно зумовлює потребу у їх сучасному перегляді.

ВИСНОВКИ

1. Внаслідок дослідження встановлено, що проблематика організаційно-правових засад реабілітації учасників українського націоналістичного руху 1929–сер. 1950-х рр. у вітчизняній юридичній та історико-правовій науці розроблена фрагментарно: наукові дослідження здебільшого зосереджені на історії ОУН та УПА, загальних питаннях політичних репресій і формуванні нормативно-правового забезпечення законодавства про реабілітацію, тоді як організаційно-правові механізми реабілітації, діяльність уповноважених органів та практика застосування законодавства про реабілітацію в незалежній Україні не стали предметом комплексного історико-правового аналізу.

Обґрунтовано, що правова оцінка діяльності учасників ОУН та УПА та, відповідно, підходи до їхньої реабілітації формувалися під впливом трансформації державної політики та міжнародного політико-правового контексту: від їх кваліфікації як антидержавної діяльності у радянський період до поступового нормативного та правозастосовного переосмислення в умовах незалежної України; до того ж збереження відмінностей у підходах зарубіжної науки зумовлює потребу формування узгодженого та об'єктивного історико-правового підходу до оцінки діяльності членів ОУН та УПА, зокрема з урахуванням їхньої ролі у протидії зовнішній агресії, що має стати підґрунтям для визначення єдиної міжнародної позиції щодо їх правової кваліфікації.

2. Встановлено, що наукове дослідження історико-правових процесів реабілітації потребує використання різних груп джерел із дотриманням принципів критичного аналізу та наукової доброчесності; неприпустимим є як беззастережне покладання на суб'єктивні свідчення, зокрема мемуари, так і вибіркове використання архівних документів, що можуть містити суперечливі або політично зумовлені оцінки. Джерельною базою є архівні матеріали, законодавчі та підзаконні акти, наукова література, матеріали ЗМІ, мемуари, довідкові видання, автореферати та тексти дисертацій, серед яких провідними є

оригінальні документи з фондів військової прокуратури Прикарпатського військового округу та Військової прокуратури Західного регіону України. Опрацьовано 125 описів архівних кримінальних справ і матеріалів перевірок щодо реабілітації та понад 20 описів справ статистичної звітності й основної діяльності органів прокуратури; введено до наукового обігу понад 200 архівних документів, що дало змогу відтворити практику перегляду кримінальних справ та організаційно-правові механізми реабілітації учасників ОУН та УПА. Доведено, що матеріали архівних кримінальних справ потребують критичної переоцінки, оскільки значна їх частина сформована радянськими репресивними органами та може містити недостовірні або тенденційні відомості, зокрема висновки про відсутність підстав для реабілітації, підготовлені з дотриманням радянської правової традиції або юристами з недостатнім досвідом, що потребує їх оцінки з урахуванням сучасних стандартів верховенства права та прав людини.

3. Обґрунтовано, що світовий досвід амністії, помилування та реабілітації учасників національно-визвольних і політичних рухів є історично обґрунтованим та практично значущим для України як інструмент постконфліктного врегулювання, національного примирення та відновлення історичної справедливості. Визначено, що межі та форми реабілітації залежать від політичного режиму, міжнародного контексту та характеру руху, а також від його суспільної оцінки як визвольного. Діяльність ОУН та УПА за своїми ознаками належить до типологічно близьких національно-визвольних рухів, що зумовлює доцільність використання міжнародного досвіду для подолання радянських стереотипів у правозастосуванні та формування національної моделі реабілітації. Відповідно така реабілітація має здійснюватися з урахуванням стандартів міжнародного права та індивідуалізації правової оцінки, не беручи до уваги осіб, причетних до воєнних злочинів чи злочинів проти людяності. Узагальнено, що міжнародний досвід доцільно використовувати не шляхом механічного запозичення, а як методологічні

засади для формування власної моделі реабілітації, яка поєднує принципи історичної справедливості, верховенства права та захисту національних інтересів. Зазначено, що досвід окремих держав щодо політичної та кримінальної реабілітації учасників відповідних рухів є показовим для розуміння можливих моделей і підходів до розв'язання подібних питань.

4. Визначено, що процес амністій, помилювань і реабілітації учасників українського національно-визвольного руху, зокрема членів ОУН та УПА, має чітку історичну динаміку та залежить від політичних трансформацій державної влади, що дало змогу виокремити три етапи: радянський (1953–1991 рр.) – із частковими амністіями без зміни ідеологічної оцінки; національно-демократичний (1991–2014 рр.) – із формуванням законодавчих механізмів реабілітації; національно-патріотичний (з 2014 р.) – із нормативним визнанням членів ОУН та УПА як борців за незалежність. Визначено, що кожен етап має внутрішню періодизацію (зокрема, у радянський період – хрущовський, брежнєвсько-андроповсько-черненко-чорномірський і горбачовський підперіоди), а у період незалежності – еволюцію залежно від політичного курсу, враховуючи сучасний етап після 24 лютого 2022 р. Розвиток підходів до реабілітації безпосередньо зумовлений змінами політичного режиму, державної політики пам'яті та трансформацією правових механізмів перегляду кримінальних справ.

5. Доведено, що процеси політичної та кримінальної реабілітації в СРСР (УРСР) та незалежній Україні істотно відрізнялися за правовим змістом, інституційними механізмами й ідеологічними засадами: у радянський період вони мали здебільшого політичний характер і зводилися до амністій без юридичного виправдання, не поширюючись на учасників ОУН та УПА, які й надалі зазнавали соціально-правових обмежень і не отримували компенсацій. Визначено, що перегляд кримінальних справ у цей період мав винятковий характер і допускався за умови заперечення участі особи в українському визвольному русі. Прийняття Закону про реабілітацію у 1991 р. започаткувало правові механізми реабілітації, однак їх реалізація тривалий час

супроводжувалася збереженням радянських підходів до оцінки доказів і кваліфікації діяльності членів ОУН та УПА, а в 1991–2018 рр. у правозастосовній практиці нерідко домінувала формальна перекваліфікація діянь без комплексної оцінки матеріалів справи. Підтверджено, що з 2014 р. було актуалізовано питання історико-правової оцінки українського визвольного руху, прийняття у 2015 р. законодавчого підходу до вшанування борців за незалежність, а оновлення законодавства про реабілітацію у 2018 р. розширило коло осіб, які підлягають реабілітації, та запровадило комісійну модель її здійснення. Еволюція реабілітаційних процесів характерна переходом від політично зумовлених амністій без юридичного виправдання до інституційно врегульованої процедури відновлення прав осіб, репресованих за участь у національно-визвольному русі, із збереженням принципу індивідуалізації відповідальності за загальнокримінальні злочини.

6. Встановлено, що після прийняття Закону про реабілітацію було сформовано інституційно визначену трискладову модель суб'єктів реабілітації (СБУ, прокуратура, суд), нормативно врегульовану міжвідомчими актами, які визначали порядок передачі архівних кримінальних справ, підготовки висновків і здійснення реабілітаційних процедур. Алгоритм реабілітації мав поетапний характер і поєднував заявницький та ініціативний порядок, передбачаючи обов'язкове попереднє вивчення матеріалів справ і погодження висновків СБУ органами прокуратури, які здійснювали їх оцінку та, у разі незгоди, проводили повторну перевірку, що свідчить про визначальну роль прокурорського нагляду. Визначено, що первісна модель забезпечувала багаторівневий контроль через участь СБУ, прокуратури та суду, а також процедури оскарження і перегляду, однак після тлумачення Закону про реабілітацію відбулося обмеження судового контролю, оскільки відмовні рішення затверджувалися в адміністративному порядку та передавалися до суду лише за заявою особи, якій відмовлено у реабілітації. У 1991–2018 рр. модель реабілітації мала прокурорсько-наглядовий характер із домінуванням

ролі прокуратури та обмеженим судовим контролем, що подеколи призводило до часткової реабілітації без повного відновлення правового статусу особи. Підтверджено, що подальший розвиток правової оцінки діяльності учасників українського визвольного руху був зумовлений змінами державної політики пам'яті, а запровадження у 2018 р. комісійної моделі реабілітації з можливістю судового оскарження рішень змінило інституційний підхід до її здійснення. Водночас встановлено, що покладення обов'язку доказування на заявника чи його родичів є істотним недоліком сучасної моделі, що ускладнює реалізацію права на реабілітацію та доступ до правосуддя.

7. Обґрунтовано, що хоча Закон про реабілітацію (1991 р.) передбачав багаторівневу систему процесуальних гарантій із можливістю оскарження та перегляду рішень, у правозастосовній практиці після його офіційного тлумачення (1993 р.) органи прокуратури почали самостійно затверджувати відмовні висновки без їх скерування до суду, що усувало судовий контроль. Визначено, що у діяльності суб'єктів реабілітації упродовж 1991–2018 рр. виявлено системні порушення процесуальних норм, які проявлялися у формальному підході до оцінки доказів, використанні матеріалів архівних кримінальних справ без належної перевірки їх достовірності та збереженні радянських підходів до правової кваліфікації дій учасників національно-визвольного руху. Рішення про відмову в реабілітації у цей період часто ухвалювали без всебічного дослідження обставин справи та без урахування історико-правового контексту, що негативно впливало на їх об'єктивність. У 1991–2018 рр. встановлено істотні порушення щодо інформування реабілітованих осіб та їхніх родичів: рішення часто не були надіслані, місце проживання не встановлене, а рівень інформування у другій половині 1990-х років визначався неповними 10 %, що обмежувало право на інформацію та ефективне оскарження. Підтверджено, що із запровадженням з 2018 р. комісійної моделі реабілітації посилилися відкритість та інституційна багатосуб'єктність процесу.

8. Обґрунтовано, що прийняття рішень у процесі реабілітації значною мірою визначалося суб'єктивними факторами, зумовленими кадровою спадковістю радянської системи, зокрема залученням до реабілітаційних процедур працівників із сталою радянською ідеологією, що сприяло перенесенню репресивних підходів у нові правові реалії та часто зберігалось і у пізніший період реабілітації. У 1990-х – на початку 2000-х рр. вагомим чинником був кадровий дефіцит у прокуратурі, який компенсували залученням працівників без належної кваліфікації, що разом із низьким рівнем оплати праці та професійної підготовки зумовлювало неналежну оцінку доказів. Доведено, що застосування тлумачення Закону про реабілітацію (зокрема п. 13 у взаємозв'язку з нормами ст. 7) використовувалося для усунення судового контролю за відмовними висновками, що було наслідком як розширеного тлумачення, так і недоліків нормативного регулювання. Істотний вплив мали ідеологічні установки посадових осіб, що проявлялося у збереженні радянських наративів у правозастосуванні упродовж 1990-х рр. і надалі. З'ясовано, що після 2018 р. суб'єктивний фактор трансформувався у діяльність комісій, рішення яких залежать від професійного рівня та позицій їхніх членів та професійності заявників. Отже, суб'єктивні чинники мали системний вплив на процес реабілітації, зумовлюючи кадрову спадковість, ідеологічну упередженість та недостатню кваліфікацію, що негативно позначалося на об'єктивності прийнятих рішень.

9. Узагальнено, що проблеми та неузгодженості реабілітаційного процесу мають комплексний і системний характер та притаманні як попередній, так і сучасній моделям реабілітації. Встановлено, що у 1991–2018 рр. однією з ключових проблем була неналежна оцінка доказів і використання архівних матеріалів, сформованих радянськими репресивними органами, без їх критичної перевірки та урахування історико-правового контексту, що супроводжувалося збереженням радянських підходів до кваліфікації діянь. Відсутність єдності правозастосовної практики була зумовлена суб'єктивними

факторами, зокрема кадровими проблемами, недостатнім рівнем підготовки працівників та впливом радянських ідеологічних установок. Нормативні неузгодженості, зокрема пов'язані з тлумаченням Закону про реабілітацію, призвели до обмеження судового контролю, формалізації процедур та концентрації повноважень у органах прокуратури. Доведено, що наслідком цього стало системне порушення процесуальних гарантій, яке проявлялося у формальному підході до оцінки доказів, неповному дослідженні матеріалів справ, перекваліфікації діянь без належної правової оцінки та неналежному інформуванні заінтересованих осіб. Встановлено, що реалізація реституційних норм мала зазвичай формальний характер і не забезпечувала повного відновлення прав реабілітованих осіб. З'ясовано, що після 2018 р. інституційна трансформація моделі реабілітації не супроводжувалася належною спадкоємністю процедур, унаслідок чого значна кількість рішень попереднього періоду залишилася незавершеною. Визначено, що сучасна комісійна модель, попри розширення кола суб'єктів, має недоліки, зокрема покладення тягара доказування на заявника, обмежений доступ до архівних матеріалів та відсутність відкритих реєстрів рішень. Окремо встановлено, що недостатній рівень цифровізації та відсутність централізованих реєстрів обмежують доступ до інформації та контроль за процесом реабілітації. Доведено, що залишаються не врегульованими справи окремих категорій осіб та відсутній ефективний механізм перегляду вироків, що не відповідають стандартам справедливого судочинства. Узагальнено, що виявлені недоліки зумовлюють нагальну потребу в усуненні нормативних суперечностей, забезпеченні повноцінного судового контролю та формуванні єдиної, об'єктивної правозастосовної практики.

10. Визначено, що перспективними напрямками подальших наукових досліджень у межах тематики дисертації є поглиблене теоретико-правове опрацювання питання формування та оцінки сукупності доказів у кримінальних справах осіб, які підлягають реабілітації, зокрема членів ОУН та УПА, щодо встановлення наявності чи відсутності вини, передбаченої ст. 2

Закону про реабілітацію. Це питання має розглядатися крізь призму допустимості доказів із обов'язковим урахуванням умов і способів їх здобуття репресивними органами СРСР, що потребує переосмислення підходів до оцінки доказової бази з урахуванням сучасних стандартів верховенства права та захисту прав людини. Водночас доведено, що подальшого нормативного та наукового врегулювання потребує порядок перегляду кримінальних справ та прийняття рішень про реабілітацію, що зумовлює доцільність внесення змін до кримінального процесуального законодавства щодо визначення чіткої процедури судового розгляду таких справ, розширення процесуальних гарантій, забезпечення повноцінного судового контролю та формування єдиної й послідовної правозастосовної практики.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Неопубліковані архівні матеріали

1. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Доклады, отчеты и другие документы о работе по делам об особо опасных преступлениях и переписка, не входящая в наблюдательные и надзорные производства. Начато 2 февраля 1993 г. Окончено 31 декабря 1993 г. На 470 листах. Спр. Прок-ру Рівн. обл. Арк. 1.
2. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Марчишин Й.К. Арк. 16 –16 зв.
3. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Гіжій. Арк. 17–17 зв.
4. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Терн. обл. Арк. 18–19.
5. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. ГПУ. Арк. 25 –25 зв.
6. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Крупа А.П . Арк. 26–28.
7. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. ГПУ. Арк. 36–38.
8. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Мархайчук Арк. 39–40.
9. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Мархайчук. Арк. 41.
10. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка (р / 275) про реабілітацію) Пундор Д.Ф. Арк. 49.
11. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Рабчук. Арк. 51–52.

12. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Безкоровайному В.М. Арк. 60.

13. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Безкровний В.М. Арк. 59–59 зв.

14. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Скворцов В.Г. Арк. 61–61 зв.

15. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Льв. обл. Арк. 91–93.

16. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок (№ 341) Жовнір П.Ф. Арк. 100.

17. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Лунь І.Ф. Арк. 106.

18. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Кузьмінський І.М. Арк. 108.

19. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Бойчук І.М. Арк. 102–104.

20. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Коровець Й.О. Арк. 111–111 зв.

21. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Чернівці. Гільчук, Плешко, Вербівський. Арк. 114–117.

22. Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Ів.-Фр. обл. Арк. 122–127.

23. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Островерх та ін. Арк. 128–136.

24. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Ів.-Фр. обл. Арк.160.
25. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Курах С.М. Арк. 171–171 зв.
26. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Сторожило В.І . Арк. 183.
27. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Бендера М.Д . Арк. 187.
28. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок (№ 351) Дендюк А.В. та інші. Арк. 215–217.
29. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Гіль М.І. Арк. 218.
30. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Р / 381 про реабілітацію/ Сірий Василь Олексійович. Арк. 222.
31. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр.. 414 Висновок Струк А.Л./Арк. 230–235.
32. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Рівн. області. Арк. 236.
33. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Неклюцький І.Л. Арк. 239–239 зв.
34. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Притула К.Ф.// Арк. 264–264 зв.

35. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Лагоднюк Н.В. Арк. 268–268 зв.

36. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Столяр О.І. Арк. 270–270 зв.

37. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Бутримко Я.В. Арк. 272–272.

38. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Столярський . Арк. 274–274.

39. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок (320) Деревянко П.В Арк. 28–286 зв.

40. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Бондарь М. П. Арк. 319–319.

41. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Запит Народного депутата Л. Горохівського. Арк. 324–325 зв.

42. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Батюк В. М. Арк. 327–328.

43. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Різів М.К Арк. 343–344.

44. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Прокуратура Львів. обл. Арк. 367–368.

45. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. ГПУ. Арк. 370–371.

46. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. ГПУ. Арк. 372–373.

47. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Гр-ну Мирко М.М. Арк. 373.

48. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Мірко М.М. Арк. 374–374 зв.

49. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Лісний Д.М. Арк. 375–375 зв.

50. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок (Р/455 а) Задорожний М.І. Арк. 376–376 зв.

51. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок (Р/455) Задорожний М.М. Арк. 377–377 зв.

52. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок (Р/456) Стецький Д.В. Арк. 378

53. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Дело № 15, том 1. Спр. Заключение Р/455 по архивному уголовному делу № 36094. Арк. 379–381.

54. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Рівн. обл. Арк. 393–394.

55. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Поліщук С.Д. Арк. 395.

56. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Поліщук С.Д. Арк. 396 –396 зв.

57. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Дело № 15, том 1. Спр. Троїцькій райрадi. Арк. 406.

58. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Терн. обл. Арк. 407–414.

59. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Саєнко (Кусяк) А.Я. Арк. 415.

60. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Кусяк (Саєнко) А.Я. Арк. 416–416 зв.

61. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Одійник Р.В. Арк.418– 418 зв.

62. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Яценко (Григорчук). Арк. 421–421 зв.

63. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. УВС Ів.-Фр. області. Арк. 430.

64. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Ів.-Фр. обл. Арк. 427–428.

65. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Ватаманюк В.В . Арк. 431.

66. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Проданюк В.В. Арк. 433.

67. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Рогатин та ін. Арк. 438– 442.

68. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. СБУ Ів.-Фр. обл., ВС ЗРУ. Арк. 443.

69. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок (Р/487) Голуб Ю.І..Арк. 446–450.

70. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Довідка Голуб Ю.І. Арк. 451.

71. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Вознюк А.О. Арк. 460.

72. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Спр. Висновок Саврей І.М. Арк. 463–463 зв.

73. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Доклады, отчеты и другие документы о работе по делам об особо опасных преступлениях и переписка, не входящая в наблюдательные и надзорные производства. Начато 26 ноября 1992 г. Окончено 15 февраля 1993 г. На 280 листах. Спр. Гр. Олейник, А.Н, Дидух и др. , арк. 12 –32.

74. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. УСБУ по Терн. обл. Арк. 34–36.

75. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Гр. Карпец П.В. Арк. 37–40.

76. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. УСБУ по Львовской. Арк. 77–79.

77. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Корецкий райсовет. Арк. 96–100.

78. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Прокуратура Винницкой . Арк. 109–115.

79. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. УСБУ по Винницкой . Арк. 116.

80. Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Гр. Барабашу В.И. Арк. 117.

81. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. УСБУ по Винницкой. Арк. 118– 124

82. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. СБУ Ив.-Фран. В отнош. Ковтанюка П.Ю. Арк. 147–150.

83. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение № 39 в отношении Ковталюка Николая Васильевича, Арк. 163.

84. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Справка о реаб. Романської А.Ф. Арк. 168–169.

85. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Пр-ра Ив.Франко. в отнош. Гуцуляка В.Н. Арк. 172–173.

86. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. СБУ Ив. Фр. – Гуцуляк В.Н. Арк. 174–175.

87. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. СБУ Ивфран. В отношении Гуцуляк В.Н. Арк. 176.

88. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение Гуцуляк В.Н. Арк. 177–178.

89. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение Дуды М.И. (по материалам уголовного дела /арх. № 14625/) . Арк. 191.

90. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключ. Сенькив М.В. Арк. 193–194.

91. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Переписка о реабилитации по Дацкиву Г.Ф. Арк. 199–203.

92. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключ. Дацкив Г.Ф..Арк. 204.

93. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Переписка о реабилитации. Арк. 208–226.

94. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключ. Лаврив Б.А. Арк. 231–232.

95. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Переписка по реабилит. вых. Арк. 244–253.

96. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение Мартынюка Д.М. Арк. 261–262.

97. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (98) Стринадюк С.Ю. Арк. 263.

98. Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (99) Франдзей Н.Д. Арк. 264.

99. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр.. Заключение (100) Максимюк Арк. 265.

100. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (101) Тычинский Б.М. Арк. 266.

101. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (102) Чернушка С.-А.Д. Арк. 267.

102. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (103) Карачевская И.-О.И. Арк. 268.

103. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (98) Яцишина Г.-М.В..Арк. 269.

104. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (105) Мисевич А.В. Арк. 270.

105. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (106) Грабовенская М.Т. Арк. 271.

106. Фонд: Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15. Том 2. Спр. Заключение (107) Кушицкий Д.И. Арк. 272.

107. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Начато 21 апреля 1992 г. Окончено 26 февраля 1993 г. На 282 листах. Спр. Заключение Колотило О.Н. Арк. 27–28.

108. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Начато 21 апреля 1992 г. Окончено 26 февраля 1993 г. На 282 листах. Спр. Заключение (№ 666) Стасюк В.И. Арк. 29–30.

109. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Начато 21 апреля 1992 г. Окончено 26 февраля 1993 г. На 282 листах. Спр. Заключение (665) Иванишин М.М. Арк. 31–32.

110. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Начато 21 апреля 1992 г. Окончено 26 февраля 1993 г. На 282 листах. Спр. Заключение (№ 81) Никитюк Н.Х. Арк. 53–54.

111. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. Заключение (83) Терещук И.М. Арк. 56–57.

112. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. Заключение (86) Тымкив Н.В. Арк. 61–62.

113. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. Заключение (94) Цапьяк Е.П. Арк. 78(–78 зв).

114. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3.. Спр. Заключение (95) Панькив Е.И Арк.79(–79 зв).

115. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. Переписка в отношении Драбины П.М. Арк. 86–93.
116. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. Заключение (77) Драбины. Арк. 98.
117. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. . СБУ Ив.-Франковск уг. дело Липовского М.И. Арк. 119–120.
118. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. Заключ. (613)Липовского М.М. Арк. 121– 122.
119. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. Заключение Штундер В.И. арк. 155–156.
120. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Начато 21 апреля 1992 г. Окончено 26 февраля 1993 г. На 282 листах. Спр. Мельник М. сын Марьи. Арк. 160.
121. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. Заключение Ягильницкий. Арк. 168.
122. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Начато 21 апреля 1992 г. Окончено 26 февраля 1993 г. На 282 листах.. Спр. Заключение Л. Свадовский. Арк. 177,
123. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 3. Спр. О реаб. Романовского М.М. Арк. 236 –237.
124. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Матеріали та документи листування по розгляду АКС по виконанню Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». УСБУ. Почата 4 листопада 1996 р. Закінчена 30 листопада 1996 р. Внутрішній опис на 534 аркушах. Спр. УСБУ Львів; № 11042, Скорохід М.М. Арк. 1–5.
125. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Львів, № 43063, Гаврилець М. М. (7 чол.) . Арк. 6–14.

126. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Рівне, № 3798, Бецко Д.В. Арк. 42–46.

127. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Житомир, № 4139, Ковтун, Швець Арк.47–52.

128. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Ів.Фр., № 10747. Магмет П.А Арк. 53–57.

129. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Рівне, № 13199, Рожко В.С. Арк. 58–63.

130. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Рівне, № 18213, Іщик В.І., Отрода І.А. Арк. 117–133.

131. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Вінниця, № 8234, Полещук (6 чол.) Арк. 156–166.

132. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Ів.Фр. № 4684, Титиш Д.Г. Арк. 167–178.

133. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Рівне, № 55684, Юсипович-Яворський . Арк. 214–220.

134. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Терноп., № 3152, Кожушко М.А Арк. 231–236.

135. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Ів.Фр. № 13053, Козачок П.І. Арк. 237–239.

136. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Рівне, № 18323, Сацюк В.М. Арк. 252–254 (зв).

137. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Львів, № 17137, Цирук, Андрущенко . Арк. 293–298.

138. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Рівне, № 18201, Хомич О.Л. Арк. 308–314.

139. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Рівне, № 16029, Лут Г.Г., Зозуля І.М. Арк. 327–335.

140. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Терноп., № 32763, Абаза І.А. (5 чол.)// Арк. 345–354.

141. Фонд: Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Черн., № 5840, Саїн М.О. Арк. 373–375.

142. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Львів, № 394, Шимечко М.С. Арк. 376–379.

143. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Ів.Фр., № 14713, Поварчук Г.М. Арк. 405–408.

144. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Терн., № 19310, Матіїшин С.О. Арк. 423–425.

145. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Ів.Фр., № 15084, Тимчин Р.-О. М Арк. 426–429.

146. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Львів, № 4333, Сеньків, Ключко, інші . Арк. 446–451.

147. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ /Терн., № 32149, Холодинський М.П. Арк. 456–459.

148. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Ів.Фр., № 18273, Гультайчук М.І. Арк. 473–475.

149. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Льв., № 5496, Гудзало Ю.І. Арк. 484–487.

150. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Льв., № 138, Куровець Д.Д. Арк. 488–490.

151. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Рівне, № 13299, Воробей К.І. Арк. 491–495.

152. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Львів, № 21432, Грицина З.Д. Арк. 496–498.

153. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Опис: Справа № 22, Том 23. Спр. УСБУ Льв., № 30170, Гуменчук, Костирко Арк. 522–525.

154. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41, т. № 2. Протоколи засідань колегій при військовому прокурорі ЗРУ (Додаткові документи до засідань ВП ЗРУ). 1994 рік. Архівний номер 9706. Спр. Доповідь військового прокурора Західного регіону України на розширеному засіданні колегії військової прокуратури Західного регіону України 10 лютого 1994 року. Арк. 1 – ???

155. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41, т. № 2. Спр. План роботи колегії військової прокуратури Західного регіону України 21 березня 1994 р. Арк. ??

156. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41, т. № 2. Спр. План роботи колегії військової прокуратури Західного регіону України від 29 червня 1994 р. Арк. 29.

157. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41, т. № 2. Спр. Тво Військового прокурора Західного регіону України підполковнику юстиції п. Лузану Т.А. Доповідна записка. 2 липня 1994 р. Арк. 34–35.

158. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Документи до засідань колегій Військової прокуратури Західного регіону України. 1994 р. Архівний № 9706. Спр. Військовому прокурору Західного регіону України генерал-майору юстиції Мельничуку В.Г. Доповідна записка «Про виконання Закону України «Про реабілітацію» та Наказу ГПУ № 10 від 4 квітня 1992 р. по нагляду за слідством в органах СБУ та реабілітації військової прокуратури Західного регіону України . Арк. 114 – 120

159. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 4. Накази військового прокурора Західного

регіону України /керівні/. Почата 5 січня 1994 р. Закінчена ____ грудня 1995 р. На 244 аркушах. Інвентарний номер 10 694. Спр. Інструкція по здійсненню контролю і перевірку виконання в органах прокуратури регіону. 1 лютого 1995 р. Арк. 111 – 122.

160. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону. Опис: Справа № 1, Том 1. Протоколи засідань колегії при військовому прокурорі. 1994 рік. Архівний номер 9706. Спр. Рішення колегії військової прокуратури Західного регіону України. 10 березня 1994 р. Арк. 9–11.

161. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону. Опис: Справа № 1, Том 1. Спр. Протокол № 3 розширеного засідання колегії військової прокуратури Західного регіону України. 21 березня 1994 р., місто Львів. Арк. 27– 32.

162. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону. Опис: Справа № 1, Том 1. Спр. Рішення колегії військової прокуратури Західного регіону України. 21 березня 1994 р., м. Львів. Арк. 33–34.

163. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону. Опис: Справа № 1, Том 1. Спр. Протокол № 9 розширеного засідання колегії військової прокуратури Західного регіону України. 21 липня 1994 р.. м. Львів. Арк. 82– 89.

164. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону. Опис: Справа № 1, Том 1. Спр. Рішення колегії військової прокуратури Західного регіону України 2 липня 1994 р. м. Львів. Арк. 90–92.

165. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 4. Накази Військового прокурора Західного регіону України /керівні/. Почата 5 січня 1994. Закінчено ____ грудня 1995. На 244 арк. (Інв. № 10694) Спр. Інструкція по здійсненню контролю і перевірки виконання в органах військової прокуратури регіону. 1 лютого 1995 року. Арк. 120–122.

166. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 1. Протоколи засідань колегій при військовому прокурорі. 1994 рік. Спр. Рішення колегії військової прокуратури Західного регіону України. «10» лютого 1994 року. Арк. 9–11.

167. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 1. Спр. Протокол № 3 розширеного засідання колегії військової прокуратури Західного регіону України 21 березня 1994 р. Арк. 27–30.

168. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 1. Спр. Рішення колегії військової прокуратури Західного регіону України. 21 березня 1994 року. Арк. 33–34.

169. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 1. Спр. Протокол №9 розширеного засідання колегії військової прокуратури Західного регіону України. 21 липня 1994 року. Арк. 83–87.

170. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 1. Спр. Рішення колегії військової прокуратури Західного регіону України. 21 липня 1994 р. Арк. 90–92.

171. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 2. Документи дол. засідань колегій військової прокуратури Західного регіону України. 1994 рік. Спр. Доповідна записка про виконання Закону України від 17 квітня 1991 року «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» та наказу ГПУ № 10 від 4 квітня 1992 р. відділом по нагляду за слідством в органах СБУ та реабілітації військової прокуратури Західного регіону України. Арк. 115–120.

172. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 2. Спр. Доповідь прокурора Західного регіону України на розширеному засіданні колегії військової прокуратури Західного регіону України «Про підсумки роботи військових

прокуратур Західного регіону України за I квартал та завдання підвищення ефективності прокурорського нагляду щодо зміцнення правопорядку і законності в піднаглядових військових формуваннях. 15 квітня 1994 р Арк. 145–183+.

173. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т. № 2. Спр. Звіт начальника відділу полковника юстиції Міди А.Д. про роботу відділу по нагляду за розглядом в судах кримінальних справ за 1994 рік. Арк. 250–258+

174. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т.№ 2.. Спр. Доповідна записка. 23 червня 1994 р. Арк. 322–325.

175. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т.№ 2.. Спр. Наказ військового прокурора Західного регіону України (по особовому складу № 25. 1 липня 1994 р. Арк 328–329.

176. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 41. Т.№ 2. Спр. Тези доповіді військового прокурора Західного регіону України на колегії військової прокуратури Західного регіону України «Про стан прокурорського нагляду за розслідуванням кримінальних справ про злочини, скоєні в сфері економіки, кредитно-фінансової системи та виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби із злочинністю» . Арк. 199–228 +.

177. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 20. Том № 1. Протоколи засідань колегій при військовому прокурорі. 1995. Архівний номер 10683. Спр. Протокол № 8 засідання колегії військової прокуратури Західного регіону України. 6 липня 1995 р., м. Львів. Арк. 65–68.

178. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 20. Том № 1. Спр. Рішення колегії військової прокуратури Західного регіону України. 6 липня 1995 р. м. Львів. Арк. 69–70.

179. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 20. Том 2. Протоколи засідань колегій при військовому прокурорі Західного регіону України. Почата 06 липня 1995 р. Закінчена 21 грудня 1995 року. На 282 арк. Спр. Доповідь військового прокурора Західного регіону України на розширеному засіданні військової колегії Західного регіону України. 10 лютого 1995 року. м. Львів. Арк. 26–5 (55+) ???.

180. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 20. Том 2. Спр. Військовому прокурору Західного регіону України полковнику юстиції Атаманюку О.Г. Доповідна записка про роботу відділу нагляду за дотриманням законів по національній безпеці України і питаннях реабілітації ВП ЗРУ за I півріччя 1995 року. Арк. 156 – 163.

181. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 20. Том 2. Спр. План роботи військової прокуратури Західного регіону України на 2-е півріччя 1995 року. 6 липня 1995 року. Арк. 164 – 168.

182. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови (так на обкладинці) угоди. На 349 арк. Спр. Трудовий договір. 31 грудня 1999 р. (Л.В. Козова). Арк. 18.

183. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Анкета (Мутовкин Вячеслав Васильович). Арк. 67 –68 зв.

184. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Трудовий договір. 14 лютого 1994 року (О.О. Рейда). Арк. 72.

185. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Анкета (Рейда Олексій Олександрович). Арк. 74 –75 зв.
186. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Трудовий договір. 20 грудня 1994 року (Скок Петро Григорович) Арк. 80.
187. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Анкета (Триполець Леонід Карлович). Арк. 99 –100 зв.
188. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Трудовий договір. 28 листопада 1994 року (І.П. Шевченко) Арк. 110.
189. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Шевченко Іван Платонович). Арк. 111 –112 зв.
190. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Трудовий договір. 1 липня 1994 року (М.Г. Щербина). Арк. 121.
191. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Анкета (Корабльов Борис Гнатович). Арк. 140 –141 зв.
192. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Анкета (Мащенко Василь Ігнат'євич). Арк. 162 –163 зв.
193. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Довідка. 18/10. 1994 р. (Палієнко Віталій Пимонович). Арк. 190.
194. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Трудова угода. 1 вересня 1994 р. (Палієнко Віталій Пимонович). Арк. 192.
195. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Диплом Б № 191471 (ксерокопія) Росяк Ірина Юліанівна Арк. 209.

196. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Диплом Ж № 381538 (копія) Череповський Михайло Петрович. Арк. 243.

197. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Трудовий договір. 19 липня 1993 року (Циганок Борис Григорович). Арк. 264.

198. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Особовий листок по обліку кадрів. Щелканов Ігор Іванович. Арк. 288 –289 зв.

199. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Трудова угода. 31 грудня 1999 року (Н.І. Хомич). Арк. 291.

200. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Трудова угода. 31 грудня 1999 року. (Купчак Галина Іванівна). Арк. 301.

201. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Анкета (Матвіїв Олеся Володимирівна). Арк. 323 –324 зв..

202. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Диплом Б № 006073 (копія) Ніштук Тарас Ярославович. Арк. 338.

203. Фонд: Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Трудови угоди. Спр. Характеристика на позаштатного прокурора відділу військової прокуратури Західного регіону України Ніштука Тараса Ярославовича, 1969 року народження, українця, з вищою юридичною освітою (без дати) Арк. 344.

204. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 15, том 4 Донесення та інша переписка, яка не ввійшла в наглядове провадження по справах надзвичайно небезпечних злочинів. Почата 13.11.1980 Закінчина 25.05.1990 на 356 арк.

205. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 15, т. 5 : Донесення та інша переписка, яка не ввійшла в наглядне провадження по справах надзвичайно небезпечних злочинів. Почата 10.09.1991 Закінчена 28.12.1992 рр. на 399 арк.

206. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Дело № 15, том 1. Начато 2 февраля 1993 г. Окончено 31 декабря 1993 г. На 470 листах. Спр. № 2392 : матеріали перегляду та висновки щодо реабілітації Бербеця І. Ф. та Зозулі Я. І. Арк. 18–24 зв.

207. Фонд: Військова прокуратура ПрикВО. Опис: Доклады, отчеты и другие документы о работе по делам об особо опасных преступлениях и переписка не вошедшая в наблюдательные и надзорные производства Дело № 15 то № 5 Начато 26 февраля 1993 г. Окончено 29 декабря 1993 г. На 275 листах.

208. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. – Справа 10, т. 7 : Донесення та інша переписка, яка не ввійшла в наглядне провадження по справах надзвичайно небезпечних злочинів. – 22 серпня – 24 грудня 1994. – 480 арк.

209. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 1, т. 1 : Донесення та інша переписка, яка не ввійшла в наглядне провадження по справах надзвичайно небезпечних злочинів. 1994 р. 480 арк.

210. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 53, т. 1. Документи листування про розгляд архівних кримінальних справ по виконанню Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні». 2008–2009.

211. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа № 7 документи (висновки, довідки, постанови, списки, листування тощо), про відновлення прав громадян, необґрунтовано засуджених з політичних мотивів (реабілітованих громадян) 2016 рік.

212. Фонд: Прокуратура України. Військова прокуратура Західного регіону України. Опис: Справа Зведені статистичні звіти військової прокуратури Прикарпатського військового округу про роботу з реабілітації осіб, необґрунтовано репресованих у 1930–1950-х роках. Початок: 4 лютого 1991 р.; закінчення: 4 лютого 1992 р. 97 арк.

212-1 Галузевий державний архів Служби безпеки України. Збірники документів і матеріалів про діяльність ОУН та УПА : багатотомне видання. Київ, 2000–2015.

Публікації документів (в т.ч. збірники документів)

213. Акт відновлення Української держави, проголошений у Львові 30 червня 1941 р. // Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р. : збірник документів і матеріалів. Львів–Київ : Літературна агенція «Піраміда», 2001. 555 с.

214. Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників : збірник документів Львівського обласного державного архіву УМВС. Львів : Обласна друкарня, 1949. 234 с.

215. Бредська декларація // Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія. Київ : Вентурі, 2003. С. 116–117.

216. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою : резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 № 40/34 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення: 12.01.2026).

217. Довідка інструктора відділу ЦК КП(б)У по західних областях заступнику секретаря ЦК КП(б)У про злочинно-грабіжницькі дії військовослужбовців Київського, Прикарпатського й Одеського військових округів над українським населенням Долинського району Станіславської області (грудень 1946 р.) // Літопис нескореної України : документи, матеріали,

спогади. Кн. 2 / упоряд. Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. Львів : Галицька видавнича спілка, 1997. 664 с. Док. № 89.

218. Доклад народного комиссара внутренних дел СССР Л. П. Берии в Государственный Комитет Обороны И. В. Сталину о работе Особого совещания при НКВД СССР (10 апреля 1945 г.) // НКВД–МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956) : сборник документов / сост. Н. И. Владимирцев, А. И. Кокурин. Москва : Объединенная редакция МВД России, 2008. 640 с.

219. Донесення старшого слідчого Львівської облпрокуратури прокуророві області про злочинно-грабіжницькі дії партійно-радянських керівників і працівників МВД і МГБ Кам'яно-Бузького району Львівської області проти українського населення (27 грудня 1947 р.) // Літопис нескореної України : документи, матеріали, спогади. Кн. 2 / упоряд. Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. Львів : Галицька видавнича спілка, 1997. С. 328–329. Док. № 112.

220. Доповідна записка Міністерства юстиції УРСР ЦК КП(б)У про хід виконання постанови ЦК КП(б)У від 01.06.1948 № 1369 «Про заходи щодо убезпечення свідків, які дають свідчення в слідчо-судових органах, від репресій з боку банд українсько-німецьких націоналістів» (01 вересня 1948 р.) // Літопис УПА. Нова серія. Т. 6 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля. Інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. 1948. Кн. 3 / упоряд. А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко, К. Абрамов. Київ–Торонто, 2003. 514 с.

221. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068 (дата звернення: 12.01.2026).

222. Повідомлення Львівської обласної філії РАТАУ про суд над Олександром Барвінським (01 лютого 1948 р.) // Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників : збірник документів Львівського обласного державного архіву УМВС. Львів : Обласна друкарня, 1949. С. 230–232.

223. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992 р. – С. 18–24.\

224. Загальна частина // Кримінальний кодекс УРСР. (Затв. ЦВК Української РСР 8 червня 1927 р.). – Офіц. текст із змінами і доп. на листопад 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. – Київ: Держ. вид-во політ. літер. УРСР, 1950. – 167 с.

225. Закон Верховного Совета СССР от 1 ноября 1939 г. «О включении Западной Украины в состав Союза Советских Социалистических Республик с воссоединением ее с Украинской Советской Социалистической Республикой» // Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР: 1938–1975. В 3-х т. Том 1. / Упор. М.И. Юмашев, А.В. Калитеевская и Р.Н. Владимирцев. – Москва: Изд-во «Известия Советов депутатов труд.

226. Закон Верховної Ради УРСР від 15 листопада 1939 р. «Про прийняття Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки» // Збірник законів Української РСР і Указів Президії Верховної Ради Української РСР: 1938–1973. В 2-х т. – Том 1. / Упор. З. К. Калінін. – Київ: Вид-політ. літ-ри України, 1974. – 739 с.

227. Закон о судеустройстве СССР, союзных и автономных республик. – Офиц. изд. – Рига: ЛАТГОСИЗДАТ, 1948. – 18 с.

228. Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік : Про затвердження Указів Президії Верховної Ради СРСР про внесення змін і доповнень до законодавчих актів СРСР від 31 липня 1989 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0304400-89#Text> (дата звернення: 12.01.2026)

229. Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік : Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР від 15 травня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1480400-90#Text> (дата звернення: 12.01.2026)

230. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 13 березня 2018 р. № 2325-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-19#Text> (дата звернення: 12.01.2026)

231. Закон України *Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р.* // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. (книга перша). Збірник документів українською і російською мовами. – Київ: Юрінком, 1996. – 1184 с., С. 1162 – 1163.

232. Зборівський трактат // Ізборник : історичні джерела. URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus79.htm> (дата звернення: 12.01.2026).

233. Инструкция о порядке ссылки членов семей оуновцев и активных повстанцев в отдаленные районы Союза ССР // Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр.: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2-х кн. – Кн. 2.: Документи і матеріали / І. Г. Білас. – К.: Либідь, 1994. – 688 с.

234. Інформація Дрогобицького обкому КП(б)У про прилюдну страту у містах Дрогобич і Борислав учасників ОУН і УПА та про наміри проведення таких акцій в інших населених пунктах області № 0035 від 11 січня 1945 р. // Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади в II кн. / Кн. II – Львів, 1997. – 664 с.

235. Інформація Дрогобицького обкому КП(б)У про прилюдну страту у містах Дрогобич і Борислав учасників ОУН і УПА та про наміри проведення

таких акцій в інших населених пунктах області № 0035 від 11 січня 1945 р. // Літопис УПА. Нова серія. – Том 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля. Інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС– МВС, МДБ – КДБ 1943–1959. Документи і матеріали. Книга перша: 1943–1945. / [упоряд. А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко]. – Київ – Торонто, 2002. – 598 с.

236. Інформація і донесення наркома внутрішніх справ СРСР про розгляд Особливою нарадою при НКВС СРСР слідчих справ на членів родин, причетних до ОУН і УПА // «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр./ Упоряд. Ярослав Дашкевич; Василь Кук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2010. – 594 с.

237. Інформація наркома внутрішніх справ УРСР на ім'я Л. Берії про виконання вироків виїзних сесій Військової колегії Верховного суду СРСР щодо членів ОУН // «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр./ Упоряд. Ярослав Дашкевич; Василь Кук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2010. – 594 с.

238. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР : затверджений Законом УРСР від 28.12.1960 (у ред., чинній станом на 1990 р.) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 26.01.2026).

239. Кримінальний кодекс Української РСР : офіц. текст. – Київ : Держполітвидав УРСР, 1954. – 160 с.

240. Конвенция о неприменимости срока давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества (вступила в силу, в т.ч. й для України, з 11 листопада 1970 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. (книга перша). Збірник документів українською і російською мовами. – Київ: Юрінком, 1996. – 1184 с., С. 126 – 135.

241. Конституция (Основной закон) Украинской Советской Социалистической Республики (С изменениями и дополнениями, принятыми

Верховным Советом Украинской ССР 28 июня 1947 г. по докладу Редакционной комиссии). – Офиц. изд. – К.: Изд. Верховного Совета Украинской ССР, 1947. – 27 с.

242. Конституція (Основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (Із змінами і доповненнями, ухваленими I, II, III, VI, VII, VIII сесіями Верховної Ради СРСР). Офіційне вид. – Львів: Вид. «Вільна Україна», 1945. – 24 с.

243. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.01.2026).

244. Лаврентий Берия. 1953. Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы / под ред. А. Н. Яковлева ; сост. В. Наумов, Ю. Сигачев. Москва : МФД, 1999. 512 с. (Россия. XX век. Документы). URL: https://imwerden.de/pdf/lavrentiy_beria_1953_dokumenty_1999__txt.pdf (дата звернення: 12.01.2026).

245. Лист Наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії секретареві ЦК КП(б)У М. Хрущову про посилення боротьби з націоналістичним підпіллям у західних областях УРСР № 1302/б від 2 грудня 1944 р. // Літопис УПА. Нова серія. – Том 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. Документи і матеріали / [упоряд. О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко]. – Київ - Торонто, 2001. – 647 с.

246. Лист прокурора Волинської області І. Корчака секретареві Волинського обкому Комуністичної партії України Грушецькому І.С. про роботу обласної комісії з перегляду справ на засуджених за контрреволюційні злочини. м. Луцьк, 1 серпня 1955 року // Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Волинська область / Головна редколегія: (голова – П.Т. Тронько, заступники голови – О.П. Реєнт, С.А. Кокін та ін.); редколегія тому (голова – Курилюк О.І., відповідальний секретар – Кучерепа М.М. та ін.). – Кн. 1. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. – 976 с.,.

247. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року)

248. Необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів : Резолюція 1481 (2006) Парламентської асамблеї Ради Європи // Council of Europe. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17403> (дата звернення: 12.01.2026)

249. Нарада селян Львівської області 10–11 листопада 1944 року. – Львів: Видавництво «Вільна Україна», 1944. – 103 с.

250. Положення про комісії Рад народних депутатів з питань відновлення прав реабілітованих [текст] // Зібрання постанов Уряду УРСР. – 1991. – № 6. – Ст. 51. – С. 59–60

251. Положення про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна та відшкодування його вартості реабілітованим громадянам // Урядовий кур'єр. – 1991. – № 14-15.

252. Окрема думка судді Конституційного Суду України Колісника В. П. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо конституційності Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» // Конституційний Суд України : офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9pkolisnyk.pdf> (дата звернення: 12.01.2026)

253. Рішення Конституційного Суду України від 16.07.2019 № 9-р/2019 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» // Конституційний Суд України. URL:

https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9_p_2019.pdf (дата звернення: 12.01.2026).

254. Особлива частина. Розділ 1 «Контрреволюційні злочини» // Кримінальний кодекс УРСР. (Затв. ЦВК Української РСР 8 червня 1927 р.). – Офіц. текст із змінами і доп. на листопад 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. – Київ: Держ. вид-во політ. літер. УРСР, 1950. – 167 с.

255. Особлива частина. Розділ II «Злочини проти порядку управління» // Кримінальний кодекс УРСР. (Затв. ЦВК Української РСР 8 червня 1927 р.). – Офіц. текст із змінами і доп. на листопад 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. – Київ: Держ. вид-во політ. літер. УРСР, 1950. – 167 с..

256. Особлива частина. Розділ VII «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи» // Кримінальний кодекс УРСР. (Затв. ЦВК Української РСР 8 червня 1927 р.). – Офіц. текст із змінами і доп. на листопад 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. – Київ: Держ. вид-во політ. літер. УРСР, 1950. – 167 с.

257. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 02.01.2026).

258. Про прокуратуру : Закон Української РСР від 05.11.1991 № 1789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12> (дата звернення: 27.02.2026).

259. Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо посилення соціального захисту учасників боротьби за незалежність України у XX столітті : Закон України від 20.03.2019 № 2640-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2640-19> (дата звернення: 12.01.2026).

260. Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, що мали місце в період 30–40-х і початку 50-х років : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 16.01.1989

№ 10036-XI // Президентская библиотека им. Б. Н. Ельцина. URL: <https://www.prilib.ru/history/2074691> (дата звернення: 31.01.2026).

261. Про додаткові заходи щодо відновлення прав громадян, репресованих у минулі роки : Указ Президента СРСР від 13.08.1990 // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1990.

262. Про судові рішення : постанова Пленуму Верховного Суду України від 29.12.1976 № 11 (зі змінами, чинними у 1990-х рр.).

263. Про практику застосування судами України законодавства, що регулює оцінку доказів у кримінальних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України. Київ, 1997.

264. Положение о выборах народных судов Украинской ССР. (Утверждено Указом Президиума Верховного Совета Украинской ССР от 10 октября 1948 г.). – Офиц. изд. – К.: Укр. изд. полит. литер., 1949. – 16 с.

265. Про створення Служби національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 20.09.1991 № 1581-XII // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 49. Ст. 689. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1581-12> (дата звернення: 12.01.2026).

266. Постанова Політбюро ЦК КП(б)У № 14/6 від 5 вересня 1949 р. «Про проведення відкритих судових процесів у західних областях УРСР над окремими учасниками бандитсько-терористичних груп» // Літопис УПА. Нова серія. – Том 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. Документи і матеріали / [упоряд. О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко]. – Київ – Торонто, 2001. – 647 с.

267. Постанова Політбюро ЦК КП(б)У № 85/11 від 24 жовтня 1951 р. «Про зміну п. 1 постанови ЦК КП(б)У від 5 жовтня 1951 р. «Про проведення відкритих судових процесів над учасниками українських буржуазно-націоналістичних банд» // Літопис УПА. Нова серія. – Том 3: Боротьба проти

УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. Документи і матеріали / [упоряд. О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко]. – Київ – Торонто, 2001. – 647 с.

268. Постанова Політбюро ЦК КП(б)У № 166/87 від 1 червня 1948 р. «Про заходи щодо убезпеченню свідків, які дають свідчення в слідчо-судових органах, від репресій з боку банд українсько-німецьких націоналістів» // Літопис УПА. Нова серія. – Том 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. Документи і матеріали / [упоряд. О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко]. – Київ – Торонто, 2001. – 647 с.

269. Про заходи щодо реалізації Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» : постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.1991 № 48 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-91-п> (дата звернення: 12.01.2026). (втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 19.05.2021 № 535).

270. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 07.08.1944 № 12/8/у/с «О квалификации преступлений членов антисоветской организации «ОУН»» // Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика / за ред. В. Т. Маляренка. Київ : Юрінком, 1997. 464 с.

271. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»: Закон України від 15.05.1992 № 2353-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 32. Ст. 456.

272. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 13.03.2018 № 2325-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-19> (дата звернення: 12.01.2026)

273. Про встановлення Дня пам'яті жертв голодомору та політичних репресій : Указ Президента України від 31.10.2000 № 1181/2000 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1181/2000> (дата звернення: 12.01.2026)

274. Про додаткові заходи щодо державної підтримки колишніх політичних в'язнів і репресованих та їх громадських організацій : Указ Президента України від 03.02.2010 № 91/2010 // Офіційний вісник Президента України. 2010. № 7. Ст. 164.

275. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 09.04.2015 № 316-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 25. Ст. 192. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19> (дата звернення: 12.01.2026)

276. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення: 12.01.2026)

277. Про затвердження плану заходів щодо посилення соціального захисту колишніх політичних в'язнів і репресованих та членів їх сімей на 2006–2011 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 № 350-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2006-p> (дата звернення: 12.01.2026)

278. Про заходи, спрямовані на ліквідацію спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів : Резолюція 1096 (1996) Парламентської асамблеї Ради Європи // Council of Europe. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16507> (дата звернення: 12.01.2026)

279. Про заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх громадських організацій : Указ

Президента України від 11.07.2005 № 1088/2005 // Урядовий кур'єр. 2005. № 132 (20 липня).

280. Про заходи щодо реалізації Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» : постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.1991 № 48 // Урядовий кур'єр. 1991. № 14–15. (втратила чинність).

281. Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» : постанова Верховної Ради УРСР від 17.04.1991 № 963-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-12> (дата звернення: 12.01.2026).

282. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті : Закон України від 09.04.2015 № 314-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 25. Ст. 190.

282-1. Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті: Указ Президента України від 28.01.2010 № 75/2010 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/75/2010> (дата звернення: 12.01.2026).

282-2. Проект Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» : реєстр. № 2538-1 від 07.04.2015 р. // Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54888 (дата звернення: 12.01.2026).

283. Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні : Закон України від 17 квітня 1991 р. № 962-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12> (дата звернення: 12.01.2026).

283-1 Подання народного депутата України Ю. Шухевича до проекту Закону України № 2538-1 від 07.04.2015 р. // Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.01.2026).

283-2 Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» : реєстр. № 2538-1 від 07.04.2015 р. // Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.01.2026).

283-3 Проєкт Закону України № 2538-1 : інформація про авторський колектив (Мамонтов І., Чорнота О.) // Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.01.2026).

283-4 Висновок Комітету Верховної Ради України щодо проєкту Закону України № 2538-1 від 08.04.2015 р. // Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.01.2026).

283-5 Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України № 2538-1 від 08.04.2015 р. // Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.01.2026)

284. Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» : постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р. № 3812-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3812-12> (дата звернення: 12.01.2026).

285. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 315-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19> (дата звернення: 12.01.2026).

286. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 12.01.2026).

287. Судочинство в судах першої інстанції. Розділ 21 «Судове засідання» // Кримінально-процесуальний кодекс УРСР : офіц. текст із змін. і доп. станом на 01.11.1949. Київ : Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1950. 148 с.

288. Про амністію : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1953. – № 4. – Ст. 96.

288 -1. Про амністію радянських громадян, які співробітничали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 17.09.1955 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-55> (дата звернення: 12.01.2026).

289 Універсал Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Липень 1944 р. // Ізборник : історичні джерела України. URL: <http://litopys.org.ua/ura/ura07.htm> (дата звернення: 12.01.2026)

Загальна та спеціальна література

290 Адамовський В.І. Законодавство України про реабілітацію жертв політичних репресій кінця 1980-х – початку 1990-х років // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. – Т. 23: На пошану професора С.А. Копилова. – 560 с. , С. 468 – 473.

291 Адлер Н. Трудное возвращение Судьбы советских политзаключенных в 1950 – 1990-е годы. – Москва: Общество «Мемориал» – Издательство «Звенья», 2005. – 318 с.

292 Амонс А.І. Видання, пов'язані з реабілітацією жертв політичних репресій в Україні // Історія України: маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип. 25 – К.: 2004. – С. 346 – 386.

293 Амонс А.І. Діяльність військової прокуратури по забезпеченню реабілітаційного процесу // Історія України: маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип. 25 – К.: 2004. – С. 133–136..

294 Анашкин Г.Е. Советский суд – подлинно народный суд. Материал к лекции. – М., 1957. – 24 с.

295 Андрухів І.О. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. – Івано-Франківськ – Рівне: ДФ «Талія», 2001. – 336 с.

296 Андрухів О.І. Правові підстави репресій проти учасників ОУН-УПА та членів їх родин у Західній Україні в повоєнні роки / О.І. Андрухів, А.Є. Шевченко // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспект: збірник наукових праць / за заг. ред. М. А. Журби. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – Ч. IV. – С. 28–35.

297 Андрухів І.О. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках ХХ ст.: історико-політологічний аналіз : монографія / І.О. Андрухів, П.Є. Кам'янський. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2005. – 363 с.

298 Антиукраїнський кандидат у президенти Польщі приїхав до Львова та влаштував провокацію біля пам'ятника Бандері, пригрозивши Садовому // NV. 26.02.2025. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/antiukrajinskiy-kandidat-u-prezidenti-polshchi-slavomir-mencen-vlashtuvav-provokaciyu-u-lovi-50493273.html> (дата звернення: 12.01.2026).

299 Бажан О.Г. Половинчатість і незавершеність політики десталінізації в Україні (друга половина 1950-х – початок 1960-х рр.) // Істор. журнал. – 2004. – № 1/2 – С. 18–25.

300 Бажан О.Г. Процес десталінізації в Україні (друга половина 1950-х – початок 1960-х рр.) // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1/2. – С. 469–480.

301 Бажан О.Г. Процес десталінізації та зміни в діяльності карально-репресивних органів в Україні (50–60-ті рр. ХХ ст.) // Проблеми історії

України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. праць / Ін-т історії України НАН України; Відп. ред. С. Кульчицький. – К., 2003. – Вип. 8: Спеціальний. – С.435 – 444.

302 Бажан О.Г. Реабілітаційні процеси в Україні // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2012. – С. 144.

303 Бажан О.Г. Ресталінізація в Україні другої половини 1960-х років // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип. 20 – 21. – К., 2002. – С 648 – 662.

304 Бакакин А. Народный суд – основное звено судебной системы СССР. – М.: ОГИЗ политической лит-ры, 1949. – 45 с.

305 Баран В.К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.

306 Баран В.К., Токарський В.В. Україна: західні землі: 1939–1941 рр. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 448 с.

307 Безлепкин Б.Т. Возмещение вреда, причиненного судебносудственными органами // Советское государство и право. – 1979. – № 1. – С. 76–80.

308 Безлепкин Б.Т. Возмещение имущественного вреда реабилитированному // Советское государство и право. – 1978. – № 4. – С. 103–113.

309 Безлепкин Б.Т. Реабилитация необоснованно репрессированных граждан по делам прошлых лет // Советское государство и право. – 1990. – № 3. – С. 79–87.

310 Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр.: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2-х кн. – Кн. 1. / І. Г. Білас. – К.: Либідь, 1994. – 432 с.

311 Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Восстановление и охрана прав жертв массовых репрессий: состояние и перспективы законодательного регулирования // Государство и право. – 1992. – № 6. – С. 15–26.

312 Бойко О. Розгортання процесів реабілітації в УРСР у добу перебудови: характерні риси і особливості // З архівів ВУЧК, ГРУ, НКВД, КГБ. – № 2 (17) 2001. – С. 530–534.

313 Борисов Ю.С., Голубев А.В. Политическая реабилитация в СССР (1950–1960-е гг.) в освещении западной историографии // Отечественная история. – 1992. – № 5. – С. 205–209.

314 Бортніков В.І. Нариси історії органів державної влади та місцевого самоврядування на Волині (1944–2009 рр.): монографія / В.І. Бортніков, А. І. Пархом'юк. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Л. Українки, 2009. – 384 с.

315 Бугай М.Ф. Народы Украины в «Особой папке Сталина» / М.Ф. Бугай; Ин-т рос. истории РАН. – Москва: Наука, 2006. – 271 с.

316 Васил'єв В.Ю., Авербух О.Я. Створення комп'ютерної бази даних на реабілітованих громадян // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання. – К., 1998. – 161 с. – С. 141–143.

317 Винниченко І.І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання. – К.: Рада, 1994. – 126 с.

318 Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А.Я. Вышинский. – М.: Госюриздат, 1950. – 308 с.

319 Вовк К. Відновлення історичної справедливості. Як працює комісія з реабілітації репресованих СРСР? // Свідомі. 30.01.2024. URL: <https://svidomi.in.ua/page/vidnovlennia-istorychnoi-spravedlyvosti-yak-pratsiuie-komisiia-z-reabilitatsii-represovanykh-srsr> (дата звернення: 12.01.2026).

320 Вітошинський Б. Збірник праць. Війна і міжнародне право. – К.: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2014. – 559 с.

- 321 Волкова Г.И. Политическая история Испании XX века / Г.И. Волкова, А.В. Дементьев. – М. : Высш. школа, 2005. – 191 с.
- 322 Вронська Т. В. Позасудові репресії членів сімей учасників національно-визвольного руху в західних областях України (1944–1952): монографія / Т. В. Вронська. – Х.: Право, 2008. – 264 с.
- 323 Вронська Т. Правові основи державного терору проти родин учасників повстанського руху в Західній Україні // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. –К.: Видавництво «Сфера», 2007. – № 29. – С. 134–159.
- 324 Вронська Т.В. Упокорення страхом: сімейне заручництво у каральній політиці радянської влади (1917–1953 рр.): наукове видання / Т.В. Вронська. – К.: Темпора, 2013. – 624 с.
- 325 В'ятрович В. За лаштунками «Волині-43». Невідома польсько-українська війна — Харків: КСД, 2016. – 304 с.
- 326 Голяков И.Т. Советский суд. – М.: Юриздат, 1947. – 123 с.
- 327 Горбачев М.С. Октябрь и перестройка: революция продолжается. Доклад на совместном торжественном заседании ЦК КПСС, Верховного Совета СССР и Верховного Совета РСФСР, посвященном 70-летию Великой Октябрьской социалистической революции, 2 ноября 1987 года. – М.: Политиздат, 1987.
- 328 Горшенин К.П. Советский суд. – М.: Юриздат, 1951. – 122 с.
- 329 Гринюк В.О. Суд радянської доби / В.О. Гринюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2 (6) – С. 1–13.
- 330 Дем'янчук Т. Питання реабілітації жертв радянської кримінально-виконавчої системи. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : зб. матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 09 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 39–44.

331 Дем'янчук Т. Реабілітація жертв радянського тоталітаризму: український та міжнародний досвід // Філософські методологічні проблеми права. 2023. № 1 (26). С. 90–100.

332 Депортація українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя (1944–1947 рр.). Матеріали наукової конференції «50-річчя депортації». Львів, 22 жовтня 1994 р. – Львів, 1996. – 64 с.

333 Дьомін Ю. Проблеми в роботі по реабілітації жертв політичних репресій [текст] / Ю. Дьомін // Право України. – 1992. – № 4. – С. 24–26.

334 Єременко В. Органи прокуратури УРСР у післявоєнний період / В.Єременко. – Радянське право. – 1972 – № 1. – С. 86 – 88.

335 Жив'юк А. Молодіжка ОУН у Гощанській середній школі (1947–1948): наставники, учні езекутори // Гоща і округа. Історико-культурологічні студії. – Житомир: Видавничий дім «Бук-Друк», 2023. – 448 с., С. 139–158.

336 За десять років декомунізації перейменовано близько 1 тис. населених пунктів і 25 адмінрайонів // Інтерфакс-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1062765.html> (дата звернення: 12.01.2026).

337 Земсков В. Заключение, спецпереселенцы, ссыльнопоселенцы, ссыльные и высланные // История СССР. – 1991. – № 5. – С. 151–165.

338 Земсков В. ГУЛАГ (историко-социологический аспект) // Социологические исследования. – 1991. – №6. – С. 10–27.

339 История США. Том первый. 1607–1877. Москва : Наука, 1983. 687 с.

340 Ільюшин І. Польське підпілля на території Західної України в роки Другої світової війни. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/ilushyn.htm> (дата звернення: 12.01.2026).

341 Історія держави і права Української РСР: (1917–1960) / [ред. кол.: В.М. Корецький та ін. – К.: Вид-во Академії наук УкрРСР, 1961. – 729 с.

342 Історія органів внутрішніх справ. Навчальні матеріали до спецкурсу. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2003. – 236 с.

343 Історія Української РСР. Том 8: Радянська Україна в період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945–70-ті роки). Книга перша: Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945–50-ті) / [ред. кол. Ю.Ю. Кондуфор, І.І. Артеменко, В.М. Бабій та ін.] – Київ, 1979. – 390 с.

344 Карев Д.С. Советская юстиция. – М.: Юрид. изд. Министерства юстиции СССР, 1948. – 459 с.

345 Карев Д.С. Судостроительство. – М.: Юрид. изд., 1950. – 314 с.

346 Катков Н.Ф. Восстановление исторической правды и справедливости // Вопросы истории КПСС. – 1991. – № 9. – С. 83–92.

347 Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. / Ю. Киричук. – Львів: Видавничий центр Львівського нац. університету ім. І. Франка, 2000. – 304 с.

348 Коблай Г.Н. О гарантиях реабилитации невиновного // Советское государство и право. – 1972. – № 7. – С. 80–88.

349 Когут П.В. Колективізація в західноукраїнському селі / П.В. Когут. – Львів: ЛФ УАДУ – Логос, 2000. – 80 с.

350 Кожевников М.В. История советского суда (1917–1956) / М.В. Кожевников. – М.: Юриздат, 1957. – 421 с.

351 Колодій А.М. Принципи права України [Текст] : монографія / А. М. Колодій. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.

352 Космарская Л. Идет процесс реабилитации невиновных // Социалистическая законность. – 1991. – № 5. – С. 14 – 17.

353 Костюк Г. Сталінізм в Україні: (Генеза та наслідки): Дослідження і спостереження сучасника / Пер. з анг. – К.: Смолоскип, 1995. – 508 с.

354 Конасов В.Б. Історія політичних репресій і пенітенціарної практики у Вологодському краї (1918–1953). – Череповець : Порт-Апрель, 2021. – 320 с.

355 Когут О. Кримінально-правова кваліфікація діяльності учасників ОУН і УПА в радянській правозастосовній практиці // Український історичний журнал. – 2016. – № 3. – С. 95–112.

356 Кульчицький С.В. Радянська репресивна політика в Україні (1930–1950-ті роки). – Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. – 312 с.

357 Кульчицький С.В. Закономірності еволюції радянської влади (короткі тези) / С.В. Кульчицький // Укр. істор. журнал. – 2007. – № 6. – С. 181–217.

358 Кульчицький С.В. Спроба реформ (1956–1964) // Український історичний журнал. – 1998. № 1. – 1998. № 2; – 1998. № 4. – С. 102–114; 120–29; 91–102.

359 Кульчицький С. Червоний викдик. Історія комунізму в Україні від народження до загибелі. Книга 3. – К.: Темпора. – 388 с.

360 Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси: монографія / НАН України. ЛННБ України ім. В. Стефаника. – Львів, 2010. – 328 с.

361 Ленартович О. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр. – Луцьк: Вид-во Волинського ун-ту, 1998. – 152 с.

362 Лук'янюк В. Беріївська амністія. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0329M/> (дата звернення: 12.01.2026).

363 Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Вид. 4-те, доп. – К.: Атіка, 2004. – 616 с.,

364 Мамонтов І.О. ОУН і УПА у правовому полі. К.: Норма права, 2023, 272 с.

365 Мірчук П. Революційний змаг за УССД. Т. 3. – Нью-Йорк; Торонто; Лондон: Союз українських політв'язнів, 1987. – 280 с.

366 Місінкевич Л.Л. Реабілітації жертв державного терору (середина ХХ – початок ХХІ століття): історіографія проблеми / Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. стат. Вип. 35. Київ, 2008. С. 347–368.

367 Місінкевич Л.Л. Законодавче регулювання майнових прав реабілітованих в Україні в 90-х роках ХХ століття // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 61–66.

368 Надольський Й.Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.): Монографія / Й.Е. Надольський. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 260 с.

369 Настюк М.І. Діяльність КП (б) У по відновленню та удосконаленню роботи органів суду в районах, звільнених від гітлерівських окупантів (1943–1945 рр.) / М.І. Настюк, П.Ф. Гураль, В.Л. Павленко // Вісник Київського університету. Актуальні питання історії КПРС. – Вип. 19. – 1986. – С. 81 – 84.

370 Настюк М.І. Застосування радянського законодавства у західних областях УРСР // Радянське право. – 1979. – № 10. – С. 12–22.

371 Останній оунівець був розстріляний у 1967 році за законом 1927-го року // Argumentua. URL: <https://argumentua.com/stati/ostann-i-oun-vets-buv-rozstr-lyanii-u-1967-rots-za-zakonom-1927-go> (дата звернення: 12.01.2026).

372 Пагір'я О. Визвольний рух ОУН і УПА в порівняльному контексті. URL: <http://argumentua.com/stati/vizvolnii-rukh-oun-upa-v-por-vpnyalnomu-kontekst> (дата звернення: 12.01.2026).

373 Папакін Г.В. До питання опрацювання джерельної бази дослідження українських визвольних змагань 1939–1958 рр. // Архіви України. – 2000. – № 1–3, С. 15–21.

374 Парпан М.П. Восстановление местных органов власти, юстиции и прокуратуры в западных областях УССР // Вестник Львовского университета. Серия юрид. – Вып. 21. – Львов, 1982. С. 106–108.

375 Патриляк І.К. Військова діяльність ОУН(б) та УПА у 1940–1950-х роках. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. – 592 с.

376 Перлов И.Д. Организация работы народного суда / И.Д. Перлов – М: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1949. – 175 с.

377 Перлов И.Д. Организация работы советского суда / И.Д. Перлов – М: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1953. – 138 с.

378 Платонова Н.В. Напрямки діяльності органів внутрішніх справ у виконанні державної програми реабілітації репресованих громадян // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання. – К., 1998. – 161 с. – С. 138–142.

379 Подкур Р.Ю. Історіографія політичних репресій в Україні (друга половина 1980-х – 1990-ті рр.) / Р.Ю. Подкур, О.С. Рубльов / НАН України. Інститут історії України. – Житомир: "Полісся", 2007. – 456 с.

380 Поліковський М. Окупаційний режим у Західній Україні після вигнання німецьких загарбників (1944–1950-ті рр.) / М. Поліковський // Розбудова держави. – 1994. – № 4. – С. 42–49.

381 Політичні репресії в Україні (1917-1980-ті рр.) : бібліогр. покажч. / НАН України, Голов. редкол. наук.-док. серії книг "Реабілітовані історією", Від. розроб. архівів ВУНК-ДПУ-НКВС-КДБ; [упоряд.: С. Калитко та ін.]. – Київ; Житомир: Полісся, 2007. – 455 с.

382 Полякова М.Ф. Реабилитация невинных: гарантия чести и достоинства личности // Советское государство и право. – 1976. – № 10. – С. 121 – 124.

383 Потильчак Б.О. Радянський суд і правосуддя другої половини 1930-х – середини 1940-х рр.: рецепція в сучасній російській історично-правовій науці / Б.О. Потильчак // Науковий вісник Ужгородського

національного університету: Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. 28. Т. 1. – С. 34–38.

384 Початок десталінізації в Україні (до 40-річчя закритої доповіді М. Хрущова на XX з'їзді КПРС). К.: Інститут історії України НАН України, 1997.

385 Пристайко В. Як починалась реабілітація // Початок десталінізації в Україні (до 40-річчя закритої доповіді М. Хрущова на XX з'їзді КПРС). К.: Інститут історії України НАН України, 1997. – С. 66–74.

386 Проць О. Є., Копельців-Левицька Є. Д. Правове регулювання реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму в Україні (1991–2023 рр.) // Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2023. № 2. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.10> (дата звернення: 12.01.2026)

387 Реабилитация: Политические процессы 30 – 50-х годов. – М.: Политиздат, 1991. – 461 с.

388 Реабілітаційні процеси в Україні // Wikipedia: The Free Encyclopedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Реабілітаційні_процеси_в_Україні (дата звернення: 12.01.2026) Реабілітовані історією. – Київ – Полтава: Рідний край, 1992. – 401 с.

389 Ройко А.І. Недоліки реабілітації учасників ОУН–УПА після проголошення незалежності України у 1991 році // *Право та державне управління*. – 2025. – № 1. – С. 154–162.

390 Рожкова Л.І. Законодавче регулювання процесу реабілітації жертв політичних репресій тоталітарного режиму // *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 22–25.

391 Рубльов О.С. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–60-ті роки XX ст.): монографія / О. С. Рубльов, Ю. А. Черченко. – К.: Наукова думка, 1994. – 350 с.

392 Русначенко А. Народ збурений: Нац.-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках / А. Русначенко. – К.: Універ. вид-во «Пульсари», 2002. – 519 с.

393 Савицкий В.М. По поводу уголовно-процессуальных прав невиновного на реабилитацию // Советское государство и право. – 1965. – № 9. – С. 48 – 56.

394 Семенов Н. Советский суд и карательная политика / Николай Семенов. – Мюнхен, 1952. – 150 с.

395 Сэмюэлс Р. По тропам еврейской истории. – М.: Библиотека – Алия, СП «Панас», Московская еврейская религиозная община, 1991. – 367 с.,

396 Сергійчук В.І. Десять буремних літ: західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.: Нові документи і матеріали / В.І. Сергійчук. – Київ : Дніпро, 1998. – 944 с.

397 Сергійчук Володимир. Український здвиг: Поділля. 1939– 955. – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.

397-1 ОУН і УПА в документах радянських органів державної безпеки (1939–1959) : у 2 т. / упоряд. В. Сергійчук. Київ : Інститут історії України НАН України, 1999–2000.

398 Складенко Є.М. Реалізація державної програми підготовки серії книг «Реабілітовані історією» // Історія України: маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип. 7 – К.: 1999. – С 253–259.

399 Скороходов И.И. Неустанно совершенствовать подбор, расстановку и большевистское воспитание кадров в органах Министерств юстиции и суда / И.И. Скороходов // Социалистическая законность. – сентябрь 1949. – № 9. – С. 22–31.

400 Соломон П. Советская юстиция при Сталине / Перевод с англ. Л. Максименкова. – 2-е изд. – Москва: Российская полит. энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Ельцина, 2008. – 464 с.

401 Стасюк О.Й. Національно-державницька політика ОУН-УПА в роки Другої світової війни // Бюллетень Західного наукового центру (2012 – 2013). – Львів: ПАІС, 2013. – 375 с., С. 231–238.

402 Стасюк О.Й. Українсько-польські відносини у світлі документів ОУН періоду Другої світової війни // Міжнаціональні відносини в Україні ХХ – на початку ХХІ ст. Західні землі: монографія / відп ред. Іван Патер, упорядник Михавйшло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. КЕрипякевича. Львів. 2020 – 608 с., С. 334–344.

403 «Стрибки»: як винищувальні батальйони НКВС боролися проти ОУН та УПА // Galinfo. URL: https://galinfo.com.ua/blogs/strybky_yak_vynyshchuvalnibatalyony_nkvd_borolysya_proty_oun_ta_upa_322618.html (дата звернення: 12.01.2026)

404 Строгович М.С. Роль и задачи прокурора в суде при разрешении уголовных дел // Социалистическая законность. – июнь 1949. – № 6. – С. 9–15.

405 Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. – М.: Изд. академии наук СССР, 1951. – 119 с.

406 Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / Відп. ред. Усенко І.Б. – Київ : Наукова думка, 2014 . – 501 с.

407 Сушло Д.С. Історія суду Радянської України (1917–1967 рр.). / Сушло Д.С. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968. – 235 с.

408 Сэмюэлс Р. По тропам еврейской истории. – М.: Библиотека – Алия, СП «Панас», Московская еврейская религиозная община, 1991. – 367 с.

409 Таджиев Т.Т. Реабилитация в советском уголовном процессе [текст] / Т.Т. Таджиев. – Ташкент, 1986. – 166 с.

410 Тацій В.Я., Погорецький М. А. Докази і доказування у кримінальному процесі України. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 256 с.

411 Терлюк І.Я. Історія держави і права України: [Навчальний посібник] / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. – 944 с.

412 Тимченко С.М. До питання щодо використання архівно-слідчих справ при дослідженні проблем реабілітації жертв політичних репресій в Україні // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання. – К., 1998. – 161 с. – С. 123–126.

413 Толстов С. Досвід і практика національного примирення в Іспанії. URL:

https://elibrary.ivinas.gov.ua/3290/1/8_Tolstov_%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%86.%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%86%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%97.pdf (дата звернення: 12.01.2026).

414 Толстов, С.В. (2016) Досвід і практика національного примирення в Іспанії // Європейські історичні студії: Науковий журнал. Електронне видання (5). С. 124–143.

415 Тронько П.Т. Реалізація державної програми з підготовки науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» // Історія України: маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип. 7 – К.: 1999. – С. 5–7.

416 Уголовное право. Общая часть. Изд. четвертое, перераб. – М.: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1946. – 575 с.

417 Хмелинин М. Поражение прав // Социалистическая законность. – октябрь 1947. – № 10 – С. 13–16.

418 Цой Б.С. Социальные и экономические аспекты реабилитации народов и граждан, репрессированных в СССР по политическим мотивам // Государство и право. – 1994. – № 12. – С. 12 – 20.

419 Чельцов М.А. Советский уголовный процесс / М.А. Чельцов. – М.: Госюриздат, 1951. – 512 с..

420 Ченцов В.В., Тертишник В.М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою.

Підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / В. В. Ченцов, В. М. Тертишник. – К.: Алерта, 2016. – 324 с.

421 Чоповський М. Голгофа Західної України (злочинна діяльність окупаційних режимів проти населення західноукраїнських земель та його боротьба за волю і незалежність 1920–1953 рр.) / М. Чоповський. – Львів: [б.в.], 1996. – 136 с.

422 Чоповський М. Криваві події на Західній Україні: національно-визвольна боротьба на західноукраїнських землях в 1920–1953 рр. / М. Чоповський – Львів: [б.в.], 1998. – 234 с.

423 Українсько-німецькі націоналісти – найлютіші вороги українського народу». Нарада селян Львівської області 10–11 листопада 1944 року. – Львів: Видавництво «Вільна Україна», 1944. – 103 с.

424 Шаповал Ю.І. Україна 20–50-х років: Сторінки неписаної історії / Ю. І. Шаповал. – К.: Наук. думка, 1993. – 350 с.

425 Шаповал Ю.І. У ті трагічні роки: сталінізм на Україні / Ю. І. Шаповал. – К.: Політвидав України, 1990. – 143 с.

426 Шаповал Ю.І. Сталінізм і Україна / Ю.І. Шаповал // Український історичний журнал. – 1992. – № 10/11. – С. 3–12.

427 Шемшученко Ю. С. Верховенство закону і підзаконні нормативні акти в системі джерел права України // Право України. – 1998. – № 12. – С. 5–9.

428 Шевельов Ю. У довгій черзі реабілітації // Київ. 1991. – № 12. – С. 72–76.

429 Шитюк М.М. Еволюція репресивно-каральної системи в радянській Україні / М.М. Шитюк // Український історичний журнал. – 2001. – № 3. – С. 128–142.

430 Шитюк М.М. Питання взаємодії правоохоронних органів, державних архівів, комісій у справах реабілітованих, редакційно-видавничих груп у використанні архівно-слідчих справ // Архівно-слідчі справи

репресованих: науково-методичні аспекти використання. – К., 1998. – 161 с. – С. 150–152.

431 Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30–50-ті роки XX ст. (історико-політологічний аспект): монографія / Б.О. Ярош. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 176 с.

432 Applebaum A. Gulag: A History. – New York : Doubleday, 2003. – 736 p.

433 Berman H. Justice in the USSR: An Interpretation of Soviet Law / Harold Joseph Berman. – Harvard University Press, 1963. – 450 p.

434 Berman H. Principles of Soviet Criminal Law // The Yale Law Journal – Volume 56 – Number 5 (May, 1947) – pp. 803–836.

435 Dmytryshyn B. Moscow and the Ukraine 1918–1953: A Study of Russian Bolshevik National Policy. – New York: Bookman Associates, 1956. - 310 p.

436 Levytsky B. The Stalinist Terror in the Thirties: Documentation from the Soviet Press. – Stanford, 1974.

437 Oppenheim S. Rehabilitation in the Post-Stalinist Soviet Union // The Western Political Quarterly. 1967.V. 20. № 1.

438 Motyka Grzegorz. Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła. Краків. Wydawnictwo Literackie, 2011. 277 с. ISBN= 978-83-08-04576-3↑ Sharlet R. Stalin and Soviet Legal Culture / R. Sharlet // Stalinism / Ed. by R. Tusker. – New York, 1977. – P. 155–179.

439 Shapiro J.P. Rehabilitation Policy Under Post-Khrushcher Leadership // Soviet Studies. 1969. V. 20. № 4.

440 Sluka, Jeffrey A. National Liberation Movements in Global Perspective // Proceedings of the Conference on Tamils in New Zealand. Wellington. 1996 // Режим доступу: <http://tamilnation.co/conferences/cnfNZ96/jeffsluka.html>

441 Sowa Andrzej Leon «Kto wydał wyrok na miasto. Plany operacyjne ZWZ-AK (1940—1944) i sposoby ich realizacji.» Wydawnictwo Literackie 2016, ISBN 978-83-08-06095-7, S. 200

442 . Shevel O. Memory politics in divided society: A comparative analysis of post-Franco Spain and post-Soviet Ukraine // *Slavic Review*. – 2011. – Vol. 70, № 1. – P. 137–164.

443 Snyder T. Memory politics in Ukraine and the law on fighters for independence // *East European Politics and Societies*. – 2017. – Vol. 31, № 1. – P. 179–199.

444 Teitel R. G. *Transitional Justice*. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 256 p.

Періодична преса

445 Гавриш О. Червоний «СЛОН» на Білому морі // *День*. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/chervonij-slon-na-bilomu-mori.html> (дата звернення: 12.01.2026).

446 Кук В. Народ нас визнав. Черга за державою // *Ятрань*, 2001. – № 6. – С. 45–47,

447 Костіна І. У Польщі пропонують карати за заперечення «злочинів українських формувань» на Волині // *Європейська правда*. 2024. 4 грудня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/4/7199908/> (дата звернення: 12.01.2026).

448 Наталка Шухевич-Березинська (некролог) // *Визвольний шлях*. Суспільно-політичний, Науковий та Літературний місячник. – Кн. 3 (648). – Березень, 2002. – С. 127–128.

449 Постанови Судової колегії з кримінальних справ Верховного Суду України щодо перегляду вироків учасників ОУН та УПА (кінець 1980-х – початок 1990-х рр.) // *Архівні матеріали Верховного Суду України*.

450 Страшне судилище 1945–1946 років (До 110-річчя від дня народження Патріярха Йосифа Сліпого). Частина І. // *Визвольний шлях*.

Суспільно-політичний, Науковий та Літературний місячник. – Кн. 3 (648). – Березень, 2002. – С. 31–37.

451 Страшне судилище 1945–1946 років (До 110-річчя від дня народження Патріярха Йосифа Сліпого). Частина II. // Визвольний шлях. Суспільно-політичний, Науковий та Літературний місячник. – Кн. 4 (649). – Березень, 2002. – С.

452 Хто отримає +4200 грн до пенсії: 2 категорії «щасливчиків» // *Stri4ka.media*. 2025. 5 вересня. URL: <https://stri4ka.media/teaser/hto-otrymae-4200-grn-do-pensiyi-2-kategoriyi-shhaslyvchykiv/> (дата звернення: 12.01.2026).

453 Як Пілсудський карав провокаторів? // Сурма. – 1928. – Ч.2. – С. 3–5.

454 Як Пілсудський організував атентат на варшавського генерал-губернатора Скалона? // Сурма. – 1928. – Ч. 1. – С. 3–4,

455 Як Пілсудський переводив експропріації? // Сурма. – 1928. – Ч. 4. – С. 2–3,

456 Як польські боєвики вбили шефа царської жандармерії // Сурма. – 1929. – Ч. 2–3. – С. 2–3.

Мемуари

457 *Викторов Б.* Без грифа «Секретно»: Записки военного прокурора. – М.: Юридическая литература, 1990. – 336 с

458 *Західня Україна під большевиками. IX. 1939 – VI. 1941.* Збірн. за ред. Мілени Рудницької. – Нью-Йорк: НТШ в Америці, 1958. – 494 с.

459 *Крушельницька Л.І.* Рубали ліс... (Спогади галичанки). Третє, доповнене видання / Л.І.Крушельницька. – Львів: Астролябія, 2008. – 352 с.

460 *Павлов М.П.* Процессы и судьбы: Воспоминания и размышления военного прокурора / М.П. Павлов. – 5-е изд., испр. и доп. – К.: Логос, 2003. – 316 с.

Міжнародні акти і судова практика

461 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.01.2026).

462 Alma-Ata Declaration. 21 December 1991 // United Nations Treaty Series. Vol. 1592. P. 3–6. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201592/volume-1592-I-27877-English.pdf> (дата звернення: 02.01.2026).

463 Case of Brumărescu v. Romania (Application no. 28342/95) : Judgment of the European Court of Human Rights of 28 October 1999 // HUDOC: European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337> (дата звернення: 02.01.2026).

464 Case of Kudła v. Poland (Application no. 30210/96) : Judgment of the European Court of Human Rights of 26 October 2000 // HUDOC: European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58920> (дата звернення: 02.01.2026).

465 Case of Melnyk v. Ukraine (Application no. 72286/01) : Judgment of the European Court of Human Rights of 28 March 2006 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72984> (дата звернення: 02.01.2026).

466 Case of Kucherenko v. Ukraine (Application no. 27347/02) : Judgment of the European Court of Human Rights of 19 February 2009 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91478> (дата звернення: 02.01.2026).

467 Practice of the European Court of Human Rights concerning violations committed by USSR authorities // HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 02.01.2026).

467-1 European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Opinion on the Law of Ukraine «On the condemnation of the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and prohibition of propaganda of their symbols» and related legislation. CDL-AD(2015)041. Strasbourg, 2015. URL:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)041-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)041-e) (дата звернення: 12.01.2026).

Інтернет-ресурси та бази даних

468 Polish officials discuss possible claims against Russia for Soviet-era crimes // *Reuters*. – 2023. URL: <https://www.reuters.com> (дата звернення: 02.01.2026).

469 Міністерство оборони України. Офіційне повідомлення щодо вибуху на Кримському мосту від 08.10.2022 р. URL: <https://www.mil.gov.ua> (дата звернення: 02.01.2026)

470 Institute for the Study of War (ISW). Russian Offensive Campaign Assessment. – 2022–2025. URL: <https://www.understandingwar.org> (дата звернення: 02.01.2026).

471 ACLED. Ukraine Conflict Dataset. – 2022–2025. URL: <https://acleddata.com> (дата звернення: 02.01.2026).

472 ACLED. Ukraine Conflict Data Portal. URL: <https://acleddata.com> (дата звернення: 02.01.2026)

473 Реабілітовані історією : електронна база даних репресованих в Україні. URL: <https://www.reabit.org.ua> (дата звернення: 02.01.2026).

474 Об антиконституционной практике 30–40-х и начала 50-х годов : материалы Комиссии Политбюро ЦК КПСС по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями. – Москва, 1989. URL: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/66195> (дата звернення: 02.01.2026).

475 Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина. Издан указ Президиума Верховного Совета СССР о дополнительных мерах по восстановлению справедливости. URL: <https://www.prilib.ru> (дата звернення: 02.01.2026).

476 Звіт про результати діяльності Українського інституту національної пам'яті за 2023 рік. URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-za-2023-rik> (дата звернення: 02.01.2026).

Довідкові матеріали (без вказання авторства)

477 Амністія // Юридична енциклопедія. Т.1, с. 103.

478 Аналогія права // Юридична енциклопедія. Т.1, с. 105.

479 Громадянська війна в Іспанії // *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Громадянська_війна_в_Іспанії (дата звернення: 12.01.2026).

480 Ветерана УПА зі Львова Зенона Врублевського реабілітували у віці 98 років // *Zaxid.net*. URL: https://zaxid.net/ukrayinskiy_institut_natpamyati_reabilituvav_230_zasudzhenih_radyanskoyu_vladoyu_n1614535 (дата звернення: 12.01.2026).

481 Дмитро Клячківський – «Клим Савур». URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/221?module=virt> (дата звернення: 12.01.2026)

482 Досвід національного примирення в Іспанії. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4650/1/Dosvid%20natsionalnoho%20prymyrennia%20v.pdf> (дата звернення: 12.01.2026)

483 Електронний архів Визвольного руху. URL: http://avr.org.ua/index.php/ROZDILY_RES?idUpCat=148 (дата звернення: 12.01.2026)

484 Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін., НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – 688 с.

485 За десять років декомунізації перейменовано близько 1 тис. населених пунктів і 25 адмінрайонів // *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1062765.html> (дата звернення: 12.01.2026)

486 Засідання № 36 від 8 липня 2025 року // *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/reabilitaciya/oglyad-zasidann-nacionalnoyi-komisiyi-z-reabilitaciyi/zasidannya-no-36-vid-8-lypnya-2025-roku> (дата звернення: 12.01.2026).

487 Енциклопедія українознавства / за ред. В. Кубійовича. Т. 9. Львів, 2000. 360 с.

488 Мала енциклопедія етнодержавознавства / за ред. Ю. І. Римаренка ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Генеза ; Довіра, 1996. 942 с.

489 Позитивне право // *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Позитивне_право (дата звернення: 12.01.2026).

490 Політична реабілітація // *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Політична_реабілітація (дата звернення: 12.01.2026)

491 Політичні репресії в Україні (1917–1980-ті рр.) : бібліогр. покажч. / НАН України, Голов. редкол. наук.-док. серії «Реабілітовані історією», Від. розроб. архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–КДБ ; упоряд.: С. Калитко та ін. Київ ; Житомир : Полісся, 2007. 455 с.

492 Реабілітація // *Юридична енциклопедія*. Т. 5. П – С. , с. 244.

493 Російсько-чеченський конфлікт // *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Российско-чеченский_конфликт (дата звернення: 12.01.2026).

494 Список дивізій Ваффен-СС // *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_дивізій_Ваффен-СС (дата звернення: 12.01.2026)

495 Стаття 54 Кримінального кодексу УРСР (1927 і 1934) // *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Стаття_54_Кримінального_кодексу_УРСР_\(1927_і_1934\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Стаття_54_Кримінального_кодексу_УРСР_(1927_і_1934)) (дата звернення: 12.01.2026).

496 Про деякі заходи щодо зміцнення правопорядку на Північному Кавказі : Указ Президента Російської Федерації від 09.12.1994 № 2142. URL: http://www.telenir.net/istorija/chechenskoe_koleso/p13.php (дата звернення: 12.01.2026).

497 Усташі. Хорватія в боротьбі за волю. URL: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/737> (дата звернення: 12.01.2026)

498 Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: М.П. Бажан та ін. — К.: «Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана», 2003. — Т. 5. — 733 с.

499 Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998. — Т. 3: Д – Й. — 744 с.

500 УПА-Південь // *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/УПА-Південь> (дата звернення: 12.01.2026)

501 Як працювати із документами ЧК–КГБ: архівно-слідчі справи // *Центр досліджень визвольного руху*. URL: <http://deconstruction.cdvr.org.ua/2018/45/> (дата звернення: 12.01.2026).

Автореферати дисертацій

502 Андрухів О. І. Депортаційно-репресивні процеси на території Західних областей УРСР в 1939–1953 роках: історико-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / О. Андрухів; Донец. юрид. інститут Луганського ДУВС. — Донецьк, 2012. — 19 с.

503 Жарікова Н.А. Реабілітація жертв сталінізму і тоталітаризму в Україні (середина 50-х-1991 рр.). Автореф. дис. канд. істор. наук (спец. 07.00.01 – історія суспільних рухів і політичних партій). — Дніпропетровськ, 1995. — 18 с.

504 Кульгавець Х.Ю. Діяльність органів внутрішніх справ у західних областях Української РСР проти українського збройного підпілля в 1944–1950 рр.: історико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Х.Ю. Кульгавець; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». — Львів, 2012. — 17 с.

505 Леськів М. М. Радянський режим в західних областях України (1944–1953): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. спец. 07.00.01 / М. Леськів; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2008. – 18 с.

506 Монченко С.А. Державне управління в західних областях України у післявоєнний період: політико-адміністративний аспект (1944–1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.01 / С.А. Монченко; Інститут держ. управління Національної академії Державного управління при Президентові України. – Львів, 2004. – 20 с.

507 Нагірняк М. Я. Радянський тоталітаризм у боротьбі проти збройного підпілля ОУН і військових формувань УПА (1944–1953): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / М.Я. Нагірняк; Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2003. – 20 с.

508 Проказин Д.Л. Реабилитация: основания, условия и содержание в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук : 12.00.09 [текст] / Д.Л. Проказин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 23 с.

509 Савчин Г.Я. Радянська система виконання покарань у західних областях України (1944–1953 рр.): історико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Г.Я. Савчин; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Львів, 2015. – 23 с.

510 Сеньків М.В. Колективізація західноукраїнського села – 40-і – поч. 50-х рр. XX ст.: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / М.В. Сеньків; Донецький національний університет. – Донецьк [б.в.], 2009. – 34 с.

511 Сущук О. П. Радянська карально-репресивна система 1944–1953 рр. (за матеріалами Волинської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 / О. П. Сущук; Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк, 2009. – 18 с

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА,

у яких опубліковані основні наукові результати відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44:

1. Ройко А.І. Кадровий склад відділів реабілітації жертв політичних репресій Військової прокуратури ПрикВО / Військової прокуратури Західного регіону України // *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17821091>. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/463> (дата звернення: 12.01.2026).

2. Ройко А.І. Недоліки реабілітації учасників ОУН-УПА після проголошення незалежності України у 1991 році. Держава та регіони. 2025. № 3 (88). С. 289-296. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.40>

3. Ройко А.І. Між формальним визнанням і фактичною реалізацією: проблема процедурної незавершеності реабілітації проведеної у період 1991–2018 років. Право і суспільство. 2025. № 4. Т. 2. С. 300-307. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.42>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ройко А.І. Роль менеджерів з безпеки в роботі правоохоронних органів на прикладі реабілітації воїнів ОУН та УПА. Інновінг сучасних трендів у менеджменті безпеки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 26 трав. 2023 р.). Львів: Львівський держ. ун-т безпеки життєдіяльності, 2023. С. 70–71.

2. Ройко А. І. Особливості реабілітації окремих категорій громадян, які брали участь у протидії окупації. Виклики воєнного часу: зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (Київ, 6 лип. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 96–98.

3. Ройко А.І. Ера милосердя та перша хвиля реабілітації політичних в'язнів (1945 – сер. 1950-х рр.): кейс ОУН–УПА (на матеріалах військової

прокуратури Західного регіону). Актуальні питання історії держави і права та виклики сучасності: матеріали XVI Всеукр. наук. конф. (Львів, 6 груд. 2024 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2024. С. 78–83.

4. Ройко А.І. Організація процесу реабілітації учасників українського націоналістичного руху в органах прокуратури. Інновінг сучасних трендів у менеджменті безпеки: національна безпека та оборона матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 23 трав. 2025 р.). Львів: Львівський держ. ун-т безпеки життєдіяльності, 2025. С. 339–345.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

07.01. 2026

АКТ

07.01. 2026

м. Львів

№ 5

Про впровадження результатів дисертації Ройка Андрія Івановича «Організаційно-правове забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху 1929-сер.1950-х років (на прикладі членів ОУН та УПА)» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛОЗИНСЬКОЇ;
- начальника відділу організації наукової діяльності кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- директора Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності кандидата юридичних наук, професора Івана КРАСНИЦЬКОГО;
- завідувача кафедри загально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності доктора юридичних наук, професора Дмитра ЗАБЗАЛЮКА;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила основні положення і результати дисертації Ройка Андрія Івановича на тему «Організаційно-правове забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху 1929-сер.1950-х років (на прикладі членів ОУН та УПА)», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Проаналізовано також основні результати дослідження Ройка А.І., у яких опубліковані теоретичні положення дисертації, зокрема:

1. Ройко А. І. Кадровий склад відділів реабілітації жертв політичних репресій Військової прокуратури ПрикВО / Військової прокуратури Західного регіону України. *Український політико-правовий дискурс* : електрон. наук. журн. 2025. № 17. [Електронний ресурс]. Дата публ.: 30.11.2025. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/463> (стаття).

2. Ройко А.І. Реабілітації учасників ОУН-УПА після проголошення незалежності України у 1991 році. *Держава та регіони*. 2025. № 3 (88). С. 289-296 (стаття).

3. Ройко А.І. Між формальним визнанням і фактичною реалізацією: проблема процедурної незавершеності реабілітації проведеної у період 1991-2018 років. *Право і суспільство*. 2025. № 4. Т. 2. С. 300-307 (стаття).

4. Ройко А.І. Роль менеджерів з безпеки в роботі правоохоронних органів на прикладі реабілітації воїнів ОУН та УПА. Інновінг сучасних трендів у менеджменті безпеки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 26 трав. 2023 р.). Львів: Львівський держ. ун-т безпеки життєдіяльності, 2023. С. 70-71.

2. Ройко А. І. Особливості реабілітації окремих категорій громадян, які брали участь у протидії окупації. Виклики воєнного часу: зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (Київ, 6 лип. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 96–98.

3. Ройко А.І. Ера милосердя та перша хвиля реабілітації політичних в'язнів (1945 - сер. 1950-х рр.): кейс ОУН–УПА (на матеріалах військової прокуратури Західного регіону). Актуальні питання історії держави і права та виклики сучасності: матеріали XVI Всеукр. наук. конф. (Львів, 6 груд. 2024 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2024. С. 78-83.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Ройка Андрія Івановича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Історія держави та права», «Історія держави і права України», «Історія політичних і правових вчень», «Філософія права», «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр», «магістр».

Члени комісії:

 Юлія ЛОЗИНСЬКА
 Людмила ПАВЛИК
 Іван КРАСНИЦЬКИЙ
 Дмитро ЗАБЗАЛЮК
 Ірина КРАВЕЦЬ